

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ХОРИШКО ЛІЛЯ СЕРГІЇВНА

УДК: [321.02: 17.024.4]: 304.42

**ПАРАДИГМА УСПІХУ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Ніколаєва Тетяна Євгенівна,
кандидат філософських наук,
доцент

Запоріжжя – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ	
ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ.....	11
1.1. Історико-джерелознавчі аспекти дослідження політичного успіху.....	11
1.2. Співвідношення політичної філософії та політичної науки в трактуванні політичного успіху.....	39
1.3. Методологія дослідження політичного успіху.....	59
Висновки до першого розділу.....	73
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ.....	74
2.1. Сутність поняття “політичний успіх”.....	74
2.2. Фактори, критерії та різновиди політичного успіху.....	106
Висновки до другого розділу.....	134
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ДОСЯГНЕННЯ	
ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ.....	136
3.1. Характеристика політичного простору України.....	136
3.2. Модель формування політичного успіху.....	168
Висновки до третього розділу.....	187
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	193

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дисертація присвячена дослідженню парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства. В контексті розвитку українського суспільства актуальність цієї проблеми пов'язана з низкою обставин. По-перше, прагнення до політичного успіху є незмінним чинником самореалізації особистості в політичній сфері діяльності. По-друге, його досягнення вказує на закономірний результат поєднання внутрішніх та зовнішніх чинників впливу, що спрямований на здобуття найбільш вигідної позиції політичними суб'єктами в політичному просторі, оскільки вона виступає об'єктивованим розподілом влади та притаманних їй ресурсів і привілеїв у визначених просторових межах. Враховуючи сучасні тенденції суспільно-політичного розвитку України, слід відзначити, що позиціювання в межах поля політики дозволяє використовувати найбільш значимі фінансові, адміністративні, культурні ресурси для задоволення відповідних потреб політичних суб'єктів, що є додатковим стимулом для здійснення ними успішного позиціювання.

Актуальність дослідження обумовлена також тим, що сам термін “політичний успіх” не є загально визнаним поняттям вітчизняної наукової думки і потребує відповідного теоретичного осмислення.

Низкою чинників пояснюється практична актуальність теми. Процеси державних перетворень, направлених на більш тісне співробітництво з європейськими країнами, все більшою мірою актуалізує потребу переходу на якісно-новий рівень політичних відносин, ядром яких має бути політична відповідальність, що виступає основним критерієм в оцінці політичного успіху. Системне наукове осмислення політичного успіху, як підсумкового оцінювання досягнень і поразок політичних суб'єктів, що пов'язане з політичною культурою та політичною відповідальністю значною мірою

наближає до формування передумов якісного рівня політичних відносин. Основна сутність таких взаємовідносин полягає в оцінюванні соціумом політичної діяльності політичних суб'єктів та її значимості для суспільно-політичного розвитку країни в цілому.

В теоретико-пізнавальному аспекті актуальність теми дисертації визначена нинішнім станом її розробки. Проблема раціональної, прагматично та морально виваженої, успішної, з точки зору суспільної оцінки, політичної діяльності суб'єктів політики, направленої на здобуття, реалізацію та утримання влади тією чи іншою мірою актуалізовувалася в різні історичні епохи, даючи поштовх до більш глибоких розвідок. Серед найбільш відомих в минулому дослідників даної проблематики можна виділити Конфуція, Платона, Н.Макіавеллі, Т.Гоббса, Гегеля, М.Вебера. Хоча, слід зазначити, що саме поняття політичного успіху даними вченими актуалізоване не було.

Теоретико-методологічного аспекти обґрунтування політичного успіху можна зустріти в роботах Є.Головахи [59], С.Голубєва [61], І.Льїна [83]. Фрагменти проблематики співвідношення моралі та прагматизму в процесі успішної політичної діяльності містяться в роботах В.Андрущенка [182], К.Балластрема [8], В.Бакштановського та Ю.Согомонова [5; 6]. Серед робіт, присвячених осягненню специфіки впливу та взаємозв'язку культурного середовища, політичної культури та успішних політичних практик, слід виділити таких авторів, як Л.Бєвзенко [14], М.Головатий [58], В.Бурлачук [27], У.Уорнер [178], Р.Фарнен [179].

В той же час, інтерес до політичного часу та простору, в рамках якого формується політичний успіх, спонукав звернутися до ґрунтовних досліджень даної проблематики у працях С.Барматової [10], П.Бурдье [196; 25], С.Андрєєва [1], Ю.Качанова [91], А.Щербініна [192]. Особливу увагу привертають роботи В.Бєха [18], І.Варзара [31], О.Бабкіної [4],

В.Горбатенка [63], Н.Паніної [129], М.Самуйліка [160], Ф.Рудича [155; 156], О.Токовенка [172], В.Бебика [13], Т.Ніколаєвої [123], І.Рожкової [152], Д.Ольшанського [127], Г.Почепцова [146], в яких аналізуються певні аспекти щодо визначення факторів, критеріїв, видів та можливих шляхів досягнення політичного успіху.

Однак, слід відзначити відсутність парадигми політичного успіху, яка б узагальнювала наявні фрагментарні науково-теоретичні розробки даного питання та сприяла виробленню не тільки альтернативних моделей політичного успіху, але й виходила на адекватний змісту сучасних подій рівень оцінки стану та перспектив розвитку громадянського суспільства і держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної цільової програми № 0194У043134 Міністерства освіти і науки України „Вдосконалення змісту і методики викладання філософських дисциплін у вузі як фактор формування свідомості молодого спеціаліста незалежної України”, планів науково-дослідної роботи кафедри філософії та концепції розвитку спеціальності „Політологія” факультету соціології та управління Запорізького національного університету. Тема дисертації затверджена рішенням науково-технічної ради Запорізького державного університету (протокол № 4 від 23 грудня 2004 року), уточнена рішенням науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 5 від 18 січня 2007 року).

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає політичний простір та час.

Предметом дослідження є політичний успіх, який формується в просторі та часі політичної дійсності.

Мета дисертаційного дослідження полягає у системному вивченні

парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства. Під парадигмою автор розуміє пошук або формування моделі політичного успіху на основі раціональних факторів. Досягнення мети реалізується через вирішення **наукових завдань:**

- аналізу історико-джерелознавчих аспектів дослідження політичного успіху;
- виявлення співвідношення моралі та прагматизму в процесі досягнення політичного успіху на основі порівняльного аналізу трактувань даного поняття в розрізі політичної філософії та політичної науки;
- визначення методологічного інструментарію дослідження;
- вивчення сутнісних характеристик та теоретичне обґрунтування поняття “політичний успіх”;
- аналізу факторів, критеріїв та різновидів політичного успіху;
- виявлення основних етапів структурування та аналіз тенденцій розвитку політичного простору України для визначення особливостей формування політичного успіху;
- розробки моделі формування політичного успіху.

При формуванні *методологічної основи дослідження* обґрунтовано доцільність застосування парадигмального підходу в процесі формування моделі політичного успіху, який конкретизувався діалектичним, історіологічним, синергетичним, системним, герменевтичним, структурним, компаративістичним методами. Діалектичний метод дозволив виявити суперечливий характер політичного успіху на основі дихотомії моралі і прагматизму в процесі його досягнення. Історіологічний метод сприяв дослідженню явища в послідовному розвитку та взаємозв’язку минулого, сьогодення і майбутнього.

Синергетичний метод дозволив розглянути політичний успіх в ситуаціях „невизначеності” та „випадковості”, що характерні для розвитку

суспільства та політичної системи. Системний метод сприяв вивченню політичного успіху як цілісної, складно організованої системи, що перебуває в постійній взаємодії із суспільством і політичними практиками.

В дисертаційній роботі аналіз генези дослідження політичного успіху проводився на основі герменевтичного методу, який дозволив визначати відмінність його розуміння на різних етапах дослідницької діяльності. Застосування структурного методу дозволило встановити зв'язки між політичною культурою та політичним успіхом, їх вплив на розвиток і функціонування політичної системи. Метод компаративістики сприяв плідному використанню наявного досвіду для знаходження оптимальних шляхів досягнення поставлених при дослідженні політичного успіху завдань.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлена вибором теми дослідження, яка ще не отримала в Україні системного висвітлення, метою і науково-теоретичними завданнями. Результати дослідження, що резюмують наукову новизну, можна сформулювати у вигляді окремих тез:

- набуло подальшого розвитку системне дослідження генези політичного успіху, яке дозволило виявити закономірність у розумінні та оцінюванні даного поняття, що проявлялася в протистоянні моральних та прагматичних тенденцій, яке, досягши критичної точки в кінці XIX ст., спровокувало появу досліджень впливу та взаємозв'язку психологічних факторів (національної, політичної культури, менталітету і т.д.) на політичні явища та процеси;
- виявлено та доведено суперечливість політичного успіху, зумовлену мірою активізації ціннісно-моральних чи прагматичних передумов процесу його досягнення, розв'язання якої супроводжується моральним компромісом, тобто усвідомленням пріоритетності того, що в конкретній ситуації найбільш життєздатне для більшості;
- розширено методологічний статус поняття політичного успіху, як

закономірного результату системно-раціональної діяльності, який визначає кінцеву позицію суб'єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх політичних досягнень та поразок;

- обґрунтовано структурування політичного успіху в межах політичного простору та часу, оскільки просторово-часові характеристики розкривають складний механізм реалізації соціальних можливостей соціуму та вибору найбільш актуальних із них. Даний вибір відповідає певними часовими рамками та фіксується в підсумковій оцінці балансу позитиву-негативу в діяльності політичних суб'єктів; доведено вплив динаміки політичного простору, що проявляється у стадіях формації, реформації, трансформації на політичний успіх;

- вперше обґрунтовано роль політичної культури як чинника продукування сутнісних смислів політичного успіху (волі, свободи вибору, відповідальності, віри), які вказують на відмінності в розумінні понять – „успіх” і „везіння”; політична культура є індикатором виявлення можливостей функціонування політичного успіху у відповідному політики;

- набуло подальшого розвитку дослідження факторів політичного успіху (економічні, політичні, особистісні, маніпуляційні), критеріїв його оцінювання (виходячи з багатокритеріальності, домінуючим критерієм є політична відповідальність), видів політичного успіху, що проранжовані на основі просторово-часових характеристик;

- вперше парадигмальний підхід Т.Куна був застосований до побудови моделі політичного успіху, що представлена як тріадна структура трьох взаємопов'язаних елементів: досягнення позиції політичними суб'єктами в політичному просторі; реалізація ними запланованих стратегій; суспільне оцінювання отриманих результатів. Суспільство виступає своєрідним центром даної структури, оскільки здійснює оцінку діяльності

політичних суб'єктів та надає їм можливість займати позиції в політичному просторі. Відсутність взаємозв'язку між центром та полярними елементами структури політичного успіху є ознакою втрати його оцінного значення та перетворення на процес здобуття влади заради задоволення меркантильних потреб.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вона дає можливість поглибити осмислення сучасних проблем у взаємовідносинах між громадянським суспільством та державою в контексті переходу на якісно-новий рівень даних відносин, що розглядаються крізь призму громадського оцінювання досягнень і поразок політичних суб'єктів та значення їхньої діяльності для суспільно-політичного розвитку країни в цілому. Основні ідеї дисертаційного дослідження можуть сприяти більш глибокому осмисленню особливостей сучасних проблем теоретичної політичної науки та сприяти їх вирішенню.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості реалізації матеріалів дисертаційного дослідження в подальших наукових розробках сутності і специфіки політичного успіху. Відповідні положення і висновки, отримані в дисертації, можуть бути використані під час розробки навчальних програм і посібників з політичної філософії, політичної психології, політичних технологій, політичної культури, політичного менеджменту. Напрацювання дисертаційного дослідження можна використовувати в ході лекційних курсів у вищих навчальних закладах. Результати проведеного аналізу можуть використовуватися при проектуванні виборчих кампаній та сприяти процесу розробки політичних технологій досягнення політичного успіху та моніторингу їх впровадження.

Особистий внесок здобувача в розробку даної теми полягає в обґрунтуванні парадигми успіху в політичній сфері на основі розширення та систематизації теоретичних напрацювань стосовно визначення сутності

політичного успіху, його факторів, критеріїв та різновидів. Це сприяло побудові моделі політичного успіху.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри філософії та кафедри політології Запорізького національного університету, на ряді науково-практичних конференцій, а саме: Всеукраїнській студентській науковій конференції “II Харківські студентські філософські читання” (Харків, 2005); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Методологія соціального пізнання: здобутки й проблеми” (Запоріжжя, 2005); IV міжнародній науково-теоретичній конференції “XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія” (Київ, 2005); науковій духовно-світській конференції “Постсучасність: проблеми духовної свободи особистості” (Бердянськ, 2006).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 робіт, з них 3 статті у фахових виданнях ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Мета і завдання дослідження, логіка реалізації пізнавальної концепції визначили структуру дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаної літератури (200 позицій). Обсяг роботи – 210 сторінок, основна частина дисертації 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ

1.1 Історико-джерелознавчі аспекти дослідження політичного успіху

Суспільно-політичне життя будь-якої країни, а також пов'язані з ним процеси: активізація політичних процесів та їх вплив на функціонування суспільства, співвідношення етичного та прагматичного в політиці, пошук політичних ідеалів та лідерів завжди були в центрі уваги науковців, філософів, суспільно-політичних діячів. Основною метою даного підрозділу буде дослідження історичного аспекту становлення та розвитку основних концепцій розуміння політичного успіху.

Досить низький ступінь розробленості даної проблематики в сучасній політології, соціальній філософії та соціології змушує звернутися до історичних витоків розуміння цього поняття, аби прослідкувати тенденції змін в його інтерпретації в залежності від різних історичних епох. Зазвичай, дане поняття розглядалося в контексті пошуку певних критеріїв успішності правителя, які б співвідносилися з встановленими в даному суспільстві морально-культурними принципами та сприяли гармонійному розвитку держави.

Перші напрацювання стосовно даної проблематики можна знайти в філософії Сходу, яка пов'язана з тілесною і духовною сторонами існування людства. Вирішення основних проблем людського буття залежить від гармонії духовного та життєвого досвіду. Провідна ідея даного напрямку – постійне самовдосконалення, на основі чого відбувається вдосконалення

світу. Саме це твердження лягло в основу напрацювань стосовно політичного успіху. Успіх залежить від самовдосконалення на основі професіоналізму та порядності. Ще слід зазначити, що для всієї історії китайської культури та для її найбільш відомих напрямків (конфуціанства і даосизму) центральне та методологічне значення мало вчення про зміни.

Найбільш відомим представником першого напрямку є Конфуцій. Центральним в його концепції є поняття *Дао* – шлях, а також метод, мораль, принцип. Культурність (*вень*) і правильний суспільний устрій – це дві сторони прояву Дао. Воно є благим ходом всіх подій людського життя. Розглядаючи особу правителя, Конфуцій виділяє дві основні його риси: *де* – людська благодать, добродієність, яка виступає внутрішньою рисою людини і є запорукою успішного способу індивідуального існування та *жень* – гуманність. Наявність цих двох рис є передумовою успішного самовдосконалення та досягнення *дао*. Для правителя це означає встановлення балансу та гармонії в державі. Слід також зазначити, що *жень* для Конфуція вживається ще й у значенні „доброта правителя до підданих”.

Керувати підданими слід на основі принципу *лі*, який характеризується як правильний суспільний устрій та поведінка людини. Даний принцип включає в себе наступні поради: основною рисою даного принципу є відповідність між сказаним та зробленим, реальним станом речей, поведінкою людини та етико-моральними засадами принципу *лі*. Отож, успіх правителя Конфуцій ототожнює з наявністю в нього таких специфічних рис як добродієність (*де*), гуманність (*жень*), які в поєднанні з принципом *лі* дозволяють йому підтримувати гармонію та баланс в державному розвитку [180, 46-48]. На думку автора, вчення Конфуція стосовно специфічних рис самовдосконалення, є актуальним для сучасних політичних діячів.

Антична філософія значною мірою відрізнялася від східних способів філософствування. Сформований грецькою культурою світогляд

трансформовувався в навички виявлення мотивів та способів дій, а художні образи видозмінювалися відповідно до почуття гармонії, пропорції та міри. Такий тип філософії прагнув раціонально пояснити буття, реальність як цілісність. Ці тенденції повною мірою відображені у вченнях представників цієї епохи.

Грецький філософ Фукідід, вивчаючи діяльність полководця Перікла здійснив спробу визначити передумови його успішності у військовій справі. На основі свого вчення він робить висновок, що справжні політики повинні мати чотири добродієвості: “бути розумним, мати здатності оцінити політичне становище, що складається в той чи інший момент, вміти правильно вгадати можливий хід подій і відповідно на них прореагувати й прийняти вірне рішення, яке приведе до успіху, окрім того треба було бути красномовним, вміти переконувати оточуючих, бути патріотом безкорисним” [104, 12]. Таким чином, Фукідід виділяє певні риси успішності правителя у військовій справі, чим актуалізує дану проблематику для своїх послідовників.

Досить своєрідну і неоднозначну концепцію ідеального та успішного правителя розробив Платон. Він вважав філософів тією соціальною групою суспільства, яка здатна здійснювати управління державою. Давньогрецький філософ обґрунтовував цю точку зору наступними твердженнями. Філософи, будучи від природи діалектиками та прихильниками пізнання істини, здатні бачити та конструювати цілісну, ідеалізовану картину всього світу крізь призму розуміння його форми та ідеї. Саме ця здатність проникати в ідеальний, божественний світ форм та ідей робить філософа гідним засновником і успішним правителем країни. Успіх справжнього філософа-правителя багато в чому залежить від здатності зробити ескіз ідеальної держави, який буде відповідати точній копії божественної форми чи ідеї Держави [142, 186-187].

В роботі “Держава” Платон виділив специфічні риси філософської душі, які мають бути притаманні ідеальному правителю. По-перше, це цілісність у пізнання всіх речей та форм, які їх оточують, адже саме це дає можливість приймати правильні рішення, які відповідають істині. По-друге, успішний правитель має володіти далекоглядністю, яка проявляється у розумінні взаємозв’язку двох речей: природного стану справедливості, краси, розсудливості та грішної людської природи. Розуміння суті взаємодії дасть можливість більш конкретно визначити місце самої людини з її потребами та інтересами в ідеальній державі, а також, окреслити можливості держави стосовно їх задоволення [142, 187].

Це наводить на думку, що грецький філософ успіх правителя розглядає крізь призму певних добродітностей, якими той має володіти. До вже перерахованих рис слід додати, що такі люди мають бути “пам’ятливими від природи, здатними до пізнання, великодушними, з тонкими почуттями, а також бути другом та родичем істини, справедливості, мужності й розсудливості” [134, 289]. Успішність політика багато в чому залежить від володіння мистецтвом впливу на суспільну свідомість, яке “...прямим плетінням з’єднає звички мужніх та благородних людей, поєднуючи їхнє життя однодумством, дружбою...” [133, 82].

Отож, провідною ідеєю його концепції є монополізація функції управління філософами-правителями. Саме в цьому, на думку К.Поппера, полягає обмеженість його теорії. Слід зазначити, що Платон в більшій мірі зосереджує увагу на понятті успіху на державному рівні, який досягається завдяки обраних і навчених людей. В загальному вигляді успішною може бути лише ідеальна держава, яка здатна забезпечити справедливість та суспільний порядок. В ній Платон вбачав максимально можливе втілення світу ідей в земному житті, що є запорукою стабільності і відсутності змін в країні. На думку Поппера, саме несприйняття будь-яких змін в державному

розвитку спонукало грецького вченого наділити філософів монопольною функцією управління державою задля загального блага. Платон обґрунтовував своє рішення двома причинами: 1) відповідність рис філософської душі характеристикам ідеального (успішного) правителя; 2) наявністю певних обмежень стосовно можливостей того чи іншого філософа керувати країною.

Застереження полягали в наступних роздумах Платона. Всі майбутні лідери для удосконалення мистецтва управління мають пройти певну освітню підготовку, але приймати в ці навчальні заклади слід тих громадян, чий розквіт сил вже завершився, адже „ лише тоді, коли їхня сила згасне і не по плечу їм будуть громадські та військові обов’язки, нарешті настане для них роздолля...” [142, 174]. Мається на увазі, що філософи отримають визначену норму діалектичного знання. Отже, для Платона філософ-правитель – це людина похилого віку, яка мислить певними догмами, має авторитет та не схильна до новаторських ідей, які несуть зміни в суспільно-політичне життя. Пізніше він не заперечував, аби навчальну підготовку проходили і молоді майбутні правителі, але ставив вимогу „ ...дозволяти вільні роздуми лише впорядкованим і стійким особам...” [142, 175].

На думку К.Поппера, Платон асоціює успіх політичного лідера, а разом з тим і держави з відсутністю будь-яких змін, а тому бажає аби лідери не були самобутні та ініціативні. Секрет самовдосконалення коріниться в душі критицизму та інтелектуальної незалежності. Для авторитарного правителя Платона це нездоланні перешкоди, адже такій людині потрібні ті, хто вірить та підкоряється йому, а інтелектуальні сміливці лише завдають шкоди [142, 175-176]. Таким чином, для Платона успішний правитель – це досвідчений, в міру навчений мудрець, позбавлений самобутності та ініціативності, потрібних для впровадження прогресивних змін в суспільно-політичному розвитку. Критикуючи дану теорію, Поппер наголошує, що

надання філософу-правителю ролі вправного діалектика, який здатен досягти вчення небесних форм та ідей, наближало його до рангу всемогутнього та всезнаючого, а, отже, надавало рис авторитарного правителя.

Загалом, не зважаючи на існуючі недоліки абсолютизації певних факторів, концепція Платона була своєрідною відповіддю на існуючі пошуки першопричин і початків держави як гаранта справедливості та суспільного розвитку, а головне – стабільності. Успіх такої держави могла забезпечити навчена мудрістю та життям людина, схильна до певних ідеалів, ідей, позбавлена гонитви за змінами, які порушують сталий суспільно-політичний розвиток. За допомогою цієї концепції Платон реалізував своє об'єктивно-ідеалістичне кредо в політиці.

Період Середньовіччя можна вважати важливим етапом становлення універсального самовизначення, мислення, яке започаткувало традицію духовно-морального аспекту осмисленні всіх явищ суспільного життя. Представники даної епохи не створили цілісної концепції політичного успіху, але визначили морально-духовний критерій найбільш значимим в діяльності людини. Х.Аквінський у трактаті „Про правління князів” синтезує античні етичні ідеї і аналізує християнське вчення про божественне управління. Він вважав, що монарх як представник Бога на землі має сприяти загальному благу, зберігати в суспільстві мир і справедливість та бути для своїх підданих взірцем добродетей.

Філософ одним із перших ставить проблему відповідальності монарха за свої вчинки. Відповідальність залежить, насамперед, від волі і здатності вибирати між добром і злом. Свобода волі і пов'язані з нею правильні рішення вибору напряму залежать від інтелекту монарха. Сама свобода, знаходячись в інтелекті, дозволяє скеровувати свої дії на дотримання моральних чеснот. Успішним є той монарх, чия воля та вчинки узгоджені з нормою Божественного закону та відповідають моральній світобудові

[86, 269-270]. Отож, епоха Середньовіччя дала поштовх до виникнення морально-ціннісного підходу в розумінні не тільки політичного успіху, а й політики взагалі.

Звернення Відродження до людини та її культури, які позбавилися диктату теології, дали поштовх в розвитку соціально-політичних теорій. Яскравим представником даного періоду є Н.Макіавеллі, в політичному вченні якого на зміну середньовічній християнській теології, згідно з якою людство рухається від створення Адама, гріхопадіння до спокутування гріхів приходять уявлення про діалектичну єдність загальної мінливості і постійності законів, за якими живуть люди. Історія (а, отже, і політика, бо для Макіавеллі історія виступає політичним досвідом минулих років, політика ж є нині існуюча історія) виступає вже не безособовим перебігом подій, в ній відображаються об'єктивні умови в яких діє людина. Тому успіх людської діяльності залежить не тільки від долі-необхідності, але й від того як людина-діяч, політик зуміє її зрозуміти, пристосуватися, потім – протистояти їй [180, 136].

Свою концепцію успішного правителя Н.Макіавеллі виклав у праці “Правитель”. В структурі успішної діяльності політика Н.Макіавеллі виділив три головні компоненти: індивідуальні риси, ресурси, якими він володіє та ситуація, в якій він діє. Цим самим Макіавеллі прагнув розкрити соціально-значиме вміння політика інтегрувати інтелектуальні можливості задля їх функціонального використання в політичній діяльності, яка набуває легітимності, внаслідок “слави великої людини”. Визнання політика серед суспільства є запорукою підтримки його діяльності, що за певних обставин може сприяти успішності.

Успішність політичного суб'єкта буде залежати від здатності акумулювати власні можливості і вплив в суспільстві, застосовуючи різні засоби. Цим самим італійський вчений не відкидає можливості застосування

ресурсу впливу чи сили задля реалізації мети, хоча вона може бути замінена більш благородною, яка здійснюється в ім'я добробуту суспільства. Утримання ж самої влади має базуватися на принципі - “засоби виправдовують мету”, тобто в цьому випадку відкидаються будь-які моральні критерії та судження, адже “... правитель, якщо він хоче зберегти владу, повинен мати здатність відступати від добра та використовувати це вміння згідно потребі” [111, 90]. Водночас, на думку Макіавеллі, роль морального фактора залежить від тих цінностей, які є переважаючими в даному суспільстві. Навіть прагнучи діяти з моральною доцільністю, політик зіштовхнеться з людьми, яким байдужі моральні цінності, а тому, не будучи реалістом, він зазнає поразки у всіх своїх починаннях. Саме особливості історико-політичного розвитку тогочасної епохи обумовлювали відносно примітивні дії правителя – силу, нехтування цінностями, впровадження принципів покарання та заохочення.

Реалізація владних повноважень здійснюється за допомогою команди політичного суб'єкта, яка контролюється ним та власних ресурсів (інтенсивність орієнтації на владу, матеріальні блага, зв'язки, інтриги). В той же час велике значення має стан взаємовідносин між політиком та суспільством, яке визначає ступінь його успішності. Макіавеллі виділяє ряд змінних, які підвищують чи знижують соціальну роль політичного суб'єкта в очах населення: 1) авторитет чи влада лідера коріняться в підтримці прибічників; 2) підлеглі мають знати, що вони можуть чекати від свого лідера, і розуміти, що він чекає від них; 3) лідер має володіти волею до виживання; 4) лідер – це завжди еталон мудрості і справедливості для своїх прибічників, за будь-яких обставин [98, 136].

Регулювати відносини в зв'язці політик-суспільство, на думку Макіавеллі, можна різними способами. Найбільш дієвою є система поєднання покарання та заохочення. Добрі справи потрібно робити

поступово, аби піддані мали час обговорити їх та відчуті піклування правителя про них, але покарання слід застосовувати швидко й рішуче, щоб вони не відкладалися в пам'яті людей та не провокували наростання невдоволення [111, 73]. Вміле поєднання заохочень та покарань залежить від вміння політичного діяча враховувати психологію оточення, особливості способу мислення, чесноти і вади людей.

Враховуючи складність та неоднозначність політичних процесів, Н.Макіавеллі стверджував, що "... ті, хто стоять біля штурвалу влади, повинні враховувати поряд з дійсними інтересами народної більшості також реальну психологію і мораль людей – не тільки добре, але й погане, не тільки їхній талант та активність, але й дурість, бездарність, лінощі, не тільки чесність і тверезий спосіб життя, але й схильність обійти закон і приклястись до пляшки. При цьому вони повинні спиратися на гігантський позитивний досвід, нагромаджений правителями, а також на сучасну науку про подвійну природу людей, що дивно об'єднує свідоме з ірраціональним, не пояснюваним..." [43, 306]. Політичний успіх деякою мірою акумулює в собі везіння, своєрідну фортуна "... і бажаючи з нею поладити мають бити й штовхати її, - таким вона підкориться швидше, ніж тим, хто холодно береться за діло. Тому вона як жінка, - приятелька молодих, так як вони не такі обачні, відважні та з більшим запалом приборкують її" [111, 119]. На думку В.Денисенка, Н.Макіавеллі наділив правителя всебічністю та універсалізмом, який проявлявся у чітко визначених правилами, обставинами та інтересами влади межах того, що було необхідним для досягнення політичного успіху [73, 234].

Отже, для Н.Макіавеллі влада, політика, технологія політичного панування та успіху – це явища, значною мірою позбавлені моральних принципів. Складність соціально-економічного становища тогочасної Італії спонукала вченого до побудови концепції прагматичного лідера, для якого є

несумісним (але це не означає, що не можливим) існування двох якісно різних способів соціального буття: етичного і політичного при спробах досягнення успіху в політичній діяльності.

Представник Нового часу Т.Гоббс є автором оригінальної філософської системи, де в центрі уваги проблема людини – істоти моральної та політичної, яка намагається всебічно пізнати свою особисту природу та суть. Його концепція політичного успіху стоїть на позиції компромісу між теологічними концепціями середньовіччя та прагматичним вченням Н.Макіавеллі. Свої соціально-політичні ідеї вчений виклав у працях “Про громадянина”, “Левіафан”. Т.Гоббс вважав, що природа людей є сукупністю потреб, пристрастей, здібностей та сил [55, 442]. Водночас, він підкреслював, що власна безпека, користь та репутація складають три мотивуючі цілі людини, яка прагне бути успішною [46, 203]. На його думку, успіх серед населення можна завоювати виконуючи три головні обов’язки: захист від зовнішніх ворогів, збереження внутрішнього миру і збагачення громадян. Перше завдання досягається за допомогою добре навченої армії і флоту, друге – вихованням освіченості громадян виданням добрих законів — чітких, зрозумілих і добре викладених, третє – всебічною підтримкою праці, як джерела матеріальних багатств, що включає в себе допомогу хліборобству, торгівлі, мореплавству, науці.

Водночас, Т.Гоббс не абсолютизував ці три обов’язки, адже був переконаний, що політика значною мірою залежить від певної ситуації, від особистості самого правителя та деяких інших факторів, а тому “верховні правителі роблять не все, що вони хочуть і вважають корисним для держави... Причина того полягає не в недостатності права, а у прагненні зважати на громадян. Тому володарі іноді мудро утримуються від здійснення належного їм права і не роблять деяких вчинків...” [104, 158].

Ф.Бекон, аналізуючи суспільно-політичні процеси, прийшов до

висновку, що для простих людей мотивація активної політичної діяльності пов'язана з багатьма факторами впливу. В той же час, знатні люди, маючи відповідні привілеї, є більш незалежними як у виборі видів діяльності, так і в засобах досягнення мети. Успішна політична діяльність асоціюється ним із здатністю виявляти помірковану прихильність до існуючих в суспільстві ідей, аби бути найбільш привабливим в очах конкурентів. На успішність, за версією Ф.Бекона, може претендувати сильний правитель, оскільки посилення ролі політичних партій та їх боротьба між собою вказує на другорядність його ролі в державі, що не сприяє успіху [16, 315-316].

Серед вітчизняних теоретиків даного періоду, слід виділити С.Оріховського-Роксолана. В своїй праці „Напучення польському королеві Сигізмунду-Августу”, він розвиває концепцію успішного монарха. Ідеальний образ монарха – це „філософ на троні”, який володіє мудрістю, справедливістю та прислухається до голосу народу. С.Оріховський-Роксолан виділив три основні характеристики, які є запорукою успіху в політичній сфері: 1) сильна армія як гарант захисту від зовнішніх ворогів; 2) дотримання принципу законності в усіх сферах діяльності; 3) формування команди помічників на основі професіоналізму, відповідальності, гідності. Одним із головних завдань монарха є забезпечення в рамках закону взаємопорозуміння між представниками влади, оскільки постійні чвари між ними негативно позначаються на добробуті держави та громадян [128, 182-190]. Як бачимо, ідеї українського дослідника не втратили своєї актуальності в політичній дійсності сьогодення.

Свій внесок у розуміння політичного успіху здійснили також Ш.Монтеск'є та Вольтер. На думку Ш.Монтеск'є, успішність діяльності правителя залежить від його здатності знайти порозуміння з підданими на основі дотримання шляхетності та честі, а також вміння розпоряджатися владою у встановлених межах. Цю межу він розуміє в рамках поняття –

законність. Принцип законності для Монтеस्क'є виступає основним критерієм успіху політичного лідера. Саме вона є запорукою дотримання плюралізму та рівноваги серед всіх верств суспільства. Вихідним елементом законності виступає свобода як гарантія ухвалення універсальних законів, які і є ідеалом всіх політичних дій. Таким чином, успіх політика базується на принципах законності, свободи та гуманізму у всіх сферах суспільного життя. Дотримання даних постулатів сприятиме взаємопорозумінню у суспільстві та стабільному розвитку країни, що і буде беззаперечним доказом політичного успіху серед населення [93, 264-265].

Сучасник Монтеस्क'є - Ф.Вольтер в основі політичного успіху правителя вбачав його освіченість та постійне самовдосконалення на основі законності, поміркованості та свободи по відношенню до громадян [105, 179]. Звичайно, прослідковується вплив духу епохи Просвітництва на суспільно-політичні погляди цих філософів, які в основу успіху вкладали освіченість правителя та його здатність до взаємопорозуміння на основі добра, справедливості, законності.

Досить своєрідно дану проблему розглядає І.Бентам, який в розумінні успіху спирається на принцип корисності, що “схвалює чи осуджує всіляку дію у відповідності з тенденцією, яка йому, схоже, притаманна – тенденцією збільшувати чи зменшувати щастя тих, чий інтерес цією дією охоплений; або ж, говорячи по суті теж саме іншими словами, сприяти чи протидіяти цьому щастю” [189, 27].

На його думку, кожна людина прагне досягти успіху, який є метою її діяльності. Водночас, всі ці прагнення вже закладені в природі людини, яка результативно чи безрезультатно прагне досягти мети, так як успіх (економічний, політичний, суспільний) є самоціллю всього, що вона робить. І.Бентам не відкидав також впливу моральних, релігійних, політичних чинників на формування людських прагнень. Але все ж таки, філософ

трактування успіху в будь-якій діяльності ставить в залежність від корисливої натури людини, яка цією рисою наділена від природи, тим самим визнаючи фізичні джерела первинними по відношенню до політичних, моральних, релігійних.

Аналіз суспільно-політичних поглядів відомого німецького філософа Г.Гегеля дає можливість виокремити концепцію успішного політичного лідера та держави. Він вважав, що суспільство у своєму розвитку внутрішньо диференціюється, внаслідок чого людина стає частковим елементом цілісного процесу перебудови буття. Сучасна, для Гегеля, людина перетворюється на істоту з різноманітними інтересами, обов'язками, видами діяльності, які поглиблюються структурною диференціацією соціальної організації.

Для філософа, лише окремі особистості, з причини їх специфічного суспільного стану, діють свідомо, реалізуючи свою індивідуальну мету як творці дійсного буття. Успіх цих видатних особистостей Гегель ставив в залежність від вміння поєднувати сферу особистих інтересів із загальною течією світового процесу, стрижнем якого є світовий дух, тобто задана форма відношення до світу і відповідна їй програма історичної самореалізації народу. Він називає саме таких людей героями, так як "...вони черпали свої цілі й своє призначення не просто із спокійного, впорядкованого, освяченого існуючою системою ходу речей, а з джерела, зміст якого був прихований та недорозвинений до наявного буття, із внутрішнього духу..." [121, 361].

Німецький філософ політичний успіх певною мірою розумів як здатність видатної особистості підпорядковувати свої дії вимогам світового духу та діяти в ритмі тієї чи іншої епохи. Таке вміння має, насамперед, базуватися на мудрості людини, яка здатна усвідомити, що необхідно своєчасно зробити саме в даний момент. Водночас, мудра особистість має бути схильна до прогнозування можливих ситуацій, що в подальшому

дозволить запобігти негативних наслідків. Не менш важливим є вміння політичного лідера доносити до народу свої ідеї, прагнення, які позитивно відображаються в свідомості людей, закріплюючи віру в майбутнє та душевний порив робити все задля блага країни, що сприяє зміцненню та згуртуванню суспільства навколо головної мети.

Гегель стверджував: “Вони були практичними і політичними діячами. Але в той же час, будучи мислячими людьми, розуміли потрібність та своєчасність тих чи інших дій... Тому всесвітньо-історичних людей, героїв якої-небудь епохи, варто визнати проникливими людьми Саме великі люди краще всього розуміли суть справи та передавали це розуміння іншим для схвалення чи, принаймі, не противитися. Адже розвиток духу є внутрішньою, але несвідомою душею всіх індивідуумів, яка стає свідомою завдяки великим людям. Інші йдуть за цими духовними керівниками саме тому, що почувають нездоланну силу їхнього власного внутрішнього духу, який протистоїть їм” [143, 88].

В той же час успішність цих людей залежить не тільки від розуму чи мудрості, а й від політичних пристрастей, амбіцій. Внутрішні пориви виробляють здатність збуджувати пристрасті в інших людей: “Великі люди бажали, насамперед, задовольнити себе, а не інших... Вони є великими саме тому, що хотіли і здійснили грандіозне... ніщо велике у світі не відбувалося без пристрасті... Можна назвати хитрістю розуму вміння використовувати власні пристрасті... Маю на увазі діяльність людей, обумовлену приватними інтересами, спеціальними цілями або, якщо завгодно, егоїстичними намірами, що спонукає їх вкладати в такі цілі енергію своєї волі і свого характеру...” [143, 88]

Кожен народ ставить перед собою історичну мету, окреслену світовим розумом, яку має обов’язково виконати. Втрата ж внутрішнього пориву населення, який забезпечується саме діями великих історичних особистостей,

є причиною гальмування його поступу, а в деяких випадках даний народ взагалі зникає з історії. Отож, Гегель політичний успіх особистості визначає вмінням своїми діями відповідати не тільки світовому розвитку абсолютного духу, вимогам епохи, а й суспільним потребам, що в кінцевому розвитку сприятиме гармонійному розвитку суспільства.

Водночас, Гегель приділяв увагу не тільки аналізу політичного успіху індивідуального суб'єкта політичного простору, а й - адміністративно-територіальної одиниці, в даному випадку держави, як носія успіху в геополітичному просторі. На його думку, єдиною нормою оцінювання держави є всесвітньо-історичний успіх її дій. Цей успіх значною мірою залежить від зовнішньої могутності та внутрішньої стабільності державного утворення, що забезпечується прийняттям і неухильним дотриманням правових норм. Одним із факторів досягнення такого успіху є стійке усвідомлення суспільством потреби в загальнодержавному успіху, що в свою чергу відкидає будь-які інші потреби на другий план [143, 80-81].

Тобто, успішність будь-якої держави визначається вмінням вийти переможцем в діалектичній боротьбі різних націй за владу, світове визнання, що є кінцевою та єдиною метою її функціонування, а, отже, найголовнішим критерієм оцінки. Гегель, певною мірою поетично, висловив цю думку такими словами: “Принципи народних духів взагалі обмежені... і їхні долі і діяння... становлять... діалектику скінченності цих духів, що постає в явищі, з цієї діалектики загальний дух, світовий дух... здійснює... своє право, а його право найвище – у світовій історії як у світовому суді” [53, 291].

На думку Гегеля, “державна є дійсність моральної ідеї – моральний дух як очевидна, сама собі зрозуміла субстанціональна воля” [Там само, 212]. Отже, відкидається будь-яка можливість критики засобів досягнення успіху. Виконання державою своєї світової місії стоїть вище тієї сфери, що підпорядковується моральній оцінці.

Саме ці ідеї абсолютизації ролі держави та певне нівелювання моральних принципів при досягненні загальнодержавного успіху в контексті розвитку гармонійних відносин держава - суспільство, критикував у своїх дослідженнях робіт Гегеля К.Поппер. Він вважав, що Гегель розробив основні риси тоталітарної держави. Але не зважаючи на існуючу критику, розумний та зважений підхід до вивчення спадщини німецького філософа стосовно політичного успіху, який відкидає абсолютизацію певних чинників значною мірою сприяє більш глибокому вивченню даного поняття. Таким чином вся творчість Гегеля є логічним осмисленням набутого людського досвіду, побудови історичної та логічної системи всього нагромадженого філософського знання. Подальший розвиток німецької філософії пов'язаний з діяльністю нових поколінь філософів, які розробляли різні аспекти багатогранного мистецтва класиків.

М.Вебер є представником гуманістичної соціології, яка базувалася на антипозитивістській спрямованості та робила акцент на вивченні соціальних фактів зсередини, а не ззовні. Тому вченого, насамперед, цікавить свідомо, осмислена взаємодія індивідів. При аналізі політика-індивіда він виходить з внутрішнього покликання, здатності свідомо діяти та відповідати за свої вчинки, що вказує на розуміння політики як професії політичного суб'єкта. В даній концепції успіху містяться передумови соціальної відповідальності політика та формування власного політичного "я" серед свого оточення, що перетворює професію на призвання. Успішний політичний діяч – це доведений до досконалості професійний політик.

На думку Вебера, найбільш вирішальними для успішних політичних практик є три якості: пристрасть, почуття відповідальності, окомір. Під пристрастю розумілася спрямованість на суть справи, підкріплена відповідальністю за її виконання. На думку Вебера, для цього потрібен окомір (це головна психологічна якість політика) – здатність оцінювати події та

процеси із внутрішньою зібраністю, спокоєм, навіть, певним чином дистанціюючись від політики. ”Політику роблять головою, а не якимись іншими частинами тіла або душі. І все ж відданість політиці (якщо це не фривольна інтелектуальна гра, а справжнє людське діяння) народжується тільки з пристрасті і живиться лише нею. Але повне приборкання душі, яке притаманне пристрасному політикові і яке відрізняє його від “стерильно збудженого дилетанта”, можливе тільки завдяки звичці до дистанції — в будь-якому розумінні цього слова. Сила політичної особистості передусім означає наявність у неї вищезгаданих якостей.

Тому щодня й щогодини політик мусить долати в собі цілком тривіальну, занадто людську ваду — звичайнісіньке марнославство, смертельного ворога усякої самовідданості справі і всякої дистанції, у даному разі — дистанції щодо самого себе” [37, 174]. Ухилення від суті справи та безвідповідальність це два основних гріха, які здійснює марнославний політик. При цьому саме безцільна діяльність спонукає його до створення видимості роботи, а безвідповідальність веде до використання влади задля задоволення своїх потреб поза змістом високих цілей [184, 343].

Тобто, М.Вебер дотримується точки зору про те, що самовідданість у служінні справі, опосередкована певною ідеєю та здатністю реалізувати намічені плани є основою досягнення успіху в політичній діяльності. Деякою мірою, така увага до професійного обов’язку в будь-якій сфері діяльності людини пояснюється ґрунтовним дослідженням М.Вебера у праці “Протестантська етика та дух капіталізму” тих внутрішньо-моральних, релігійних чинників, які вплинули на свідомість та заклали певні засади світорозуміння людей Західної Європи. Суть даного світорозуміння полягала у раціональному способі мислення, яке формувалося під впливом протестантизму, що в основу служіння Богу вкладав виконання свого професійного обов’язку, тобто раціонального перетворення соціального світу

в інтересах людини. Виходячи з цього, успішне виконання свого професійного призначення було підтвердженням богообраності та значущості відповідного виду діяльності для гармонійного суспільно-політичного розвитку.

Іспанський мислитель Х.Ортега-і-Гассет, синтезувавши соціально-політичні погляди Платона, А. Шопенгауера, Ф.Ніцше, стосовно обраності певної людини чи Надлюдини, започаткував панаристократичний напрям у розумінні політичного успіху. Основною рисою його концепції є характеристика аристократії. Аристократія розумілася ним як своєрідний внутрішній стрижень, який є основою самовдосконалення заради досягнення благородної мети. Прослідковується вплив ідей китайської філософії на концепцію Х.Ортеги-і-Гассета. Спираючись на платонівську теорію істинної влади кращих, він виділяє аристократичне ядро суспільства, що поділяється на три групи: герой, інтелектуал, політик. Це ядро становить хребет суспільства, який забезпечує його сталий розвиток через виконання свого призначення. Хоча це досить умовний поділ.

На думку Х.Ортеги-і-Гассета, успіх в політичній діяльності це не що інше, як вмiле синтезування найкращих внутрішніх аристократичних рис (вимогливість до себе, самовдосконалення, відповідальність за власні дії, готовність йти на ризик) з архетипами поведінки вище згаданих трьох груп аристократичного ядра. В поведінці героя найважливіше значення має здатність об'єднувати людей, для інтелектуала – вміння критично оцінювати ситуацію, для політика – схильність до соціального прогнозування та утилітаризм. Отож, для Х.Ортеги-і-Гассета політичний успіх виступає своєрідним мірилом власного самовдосконалення та виконання свого призначення в політичній сфері на основі стійких, незмінних рис аристократичного духу [75, 104-113].

Аналіз суспільно-політичних поглядів відомого українського вченого

М.Грушевського дозволяє виділити найбільш суттєві для розуміння політичного успіху. Історичні реалії, в яких довелося жити та працювати вченому, наклали свій ціннісний відбиток на формування його наукових концепцій, оскільки ідея необхідності створення незалежної української держави була провідною в його творчості. Успішність будь-якого народу як політичного суб'єкта в політичній, економічній, культурній сферах неможлива, якщо він "... не забезпечить собі повного права на продуктивні сили свого краю, на розпорядження розподіл і споживання продуктів його. А се не можливе без забезпечення в тій чи іншій, аби тільки в реальній формі його суверенності ...", адже "...повна самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням питань національного розвитку і самовизначення всякої народності ..." [24]. М.Грушевський розглядає народ головним суб'єктом соціально-політичного розвитку, який через свої дії реалізовує мету – створення незалежної держави, що і виступає головним критерієм оцінки політичного успіху цього народу в світовій історії.

Однак доля окремої людини теж цікавить М.Грушевського, тому він намагається дати орієнтири її поведінки та діяльності, аби скерувати на шлях досягнення спільної мети, яка важлива не тільки для окремого народу, але і для людства в цілому. Ця мета має спиратися на основні загальнолюдські цінності гуманізму, свободи та рівності, які мають виховуватися в людині під впливом культури. Долаючи власний егоїзм через служіння спільним цілям, людина стає активним суб'єктом розбудови власної держави, незалежність та економічне процвітання якої є політичним успіхом геополітичного масштабу.

Можна говорити про те, що Грушевський в своїх працях ґрунтовно досліджував роль народу, як суб'єкта політичної діяльності при досягненні успіху в геополітичному просторі, а саме, в боротьбі за суверенітет власної держави. Такий аспект дослідження пояснюється складними та неоднозначними подіями в історії України на початку ХХ століття, свідком і

учасником яких був М.Грушевський.

Своєрідністю відзначалася концепція успішного-гетьмана, яку запропонував представник українського консерватизму, відомий суспільно-політичний діяч та вчений В.Липинський [144]. На його думку, на чолі української держави має стояти Гетьман, який поєднує в собі риси господаря-монарха та має визнання народу і держави. Серед найбільш значущих факторів, що впливають на його успішну політичну діяльність В.Липинський виділив такі: 1) формування ефективної команди помічників на основі професіоналізму; 2) дистанціювання від партійних чи класових інтересів, пріоритетним завжди має бути інтерес народу та держави; 3) політична відповідальність за свою діяльність. Основним критерієм оцінювання успіху в політичній діяльності Гетьмана має бути стабільність та поступ української держави [81, 21-22]. Отож, В.Липинський ототожнював успіх в політичній сфері з динамічним розвитком української незалежної держави, що базується на відповідальній діяльності Гетьмана та згуртованої нації.

Вплив гегелівського підходу стосовно політичного успіху прослідковується в марксистській політичній концепції, яка приділяла цьому питанню певну увагу. Представники цієї течії виходили з того, що поява політичних лідерів, а також успішність чи неуспішність їхньої діяльності є історичною необхідністю, яку доповнює випадковість. “Та обставина, - писав Ф.Енгельс, - що ця і саме ця людина з’являється в певний час в даній країні, звичайно, є чиста випадковість. Але якщо цю людину знищити, то з’явиться попит на її заміну, і ця заміна знайдеться більш чи менш успішна, але з часом знайдеться” [115, 102]. Побіжними зауваженнями стосовно значення успішного лідера в історії відзначився в своїх працях Ленін. Він вважав, що “... історія базується на діях особистостей, які є, безперечно діячами”, або що “...не один клас в історії не досягав панування, якщо він не мав своїх політичних вождів” [104, 166]. На його думку, вибір лідера має

здійснюватися гласно, а його успішність залежить від вміння поширювати свої ідеї серед народних мас. Отож, чіткої концепції стосовно політичного успіху представниками даного напрямку розроблено не було.

Серед сучасних концепцій дослідження політичного успіху слід виділити психоаналітичні теорії [199]. Детальне вивчення різних політичних феноменів не можливе без виявлення глибинних мотивів та поведінки політичних суб'єктів. Для Г.Лассуелла, політичний успіх визначався ступенем взаємодії як в самому суспільстві, так і в ланцюзі “політичний лідер-суспільство”. Він розвивав ідеї стосовно формування “соціально-сприйнятних рис” політиків. Дані риси відповідають потребам суспільства та позбавлені негативних мотивів. Успіх політичної взаємодії буде залежати від вміння використовувати маніпулятивний вплив на суспільство за допомогою вже згаданих рис. Вплив як на суспільство, так і на кожного, окремо взятого індивіда має на меті досягнення найбільш раціональної взаємодії (в межах конкретного політичного простору), яка і є мірилом успіху.

Вчений висловлював думку, що прагнення до успіху значною мірою опосередковане бажанням подолати власну низьку самооцінку, яка і стимулює поведінку людини на досягнення політично-релевантних цілей – успіху, влади. В той же час повноцінно розвинена політична особистість поєднує в собі певні мотиви з навичками, поєднуючи здатність до зовнішніх проявів емоцій з достатньою майстерністю, аби досягти успіху [95, 199].

Доповнював та розвивав ідеї Г.Лассуелла Ф.Знанецький, який зосередив увагу на дослідженні політичної мотивації суб'єкта у досягненні політичного успіху. Взаємодіючи в політичному просторі, індивіди володіють різними на даний момент “запасами” впливу та імпульсами “прагнення успіху”. Вони також відрізняються вмінням орієнтуватися в тих чи інших політичних ситуаціях, комунікабельністю, гнучкістю стратегій стосовно досягнення мети. Деякі політичні суб'єкти схильні до ризику, у

багатьох проявляється обережність в стратегіях поведінки, для деяких індивідів бажання успіху переважає над будь-якими морально-правовими заборонами [41, 111-112].

Політична мотивація, на думку Ф.Знанецького набуває рис так званої “політичної гри”, яка опосередковується не тільки боротьбою за владу як своєрідний результат досягнення успіху, а й приносить суто внутрішнє задоволення політичному суб’єкту. Цей азарт боротьби досить часто виходить на перший план, навіть у порівнянні з матеріальними благами. “Пристрасний учасник політичної гри не цікавиться ідеологіями чи політичними програмами... Глибокі і виключно ідейні прагнення заважають успіху в політичній грі; тому справжні ідейні політики якщо і беруть участь в цій грі, то у вигляді простих шахматних фігур, які пересуваються досвідченими, азартними гравцями, які хоч і дотримуються правил, але не думають підпорядковувати гру віддаленим цілям” [41, 112].

Таким чином, представники психоаналітичного підходу значною мірою абсолютизували роль поведінкових характеристик політичного суб’єкта у досягненні успіху. Провідною ідеєю цих концепцій є залежність політичного успіху від сили, гнучкості політичного актора, його вміння адаптуватися та перевтілюватися, від майстерності бути певною мірою актором та використовувати будь-які прояви везіння. Тобто такий аналіз певною мірою зводить до мінімуму роль економічних, політичних та культурних чинників, які теж значною мірою впливають на політичний успіх.

Відомий англійський філософ Б.Рассел приділяв значну увагу дослідженню психологічних характеристик політичних явищ. Він вважав, що в кожній людині початково домінують дві пристрасті – прагнення до влади і слави, які відіграють важливу роль в політичній історії і є показниками успіху. В умовах вільного змагання за владу шансів її отримати більше у того, хто бажає цього більше. На думку вченого, справжній політик може

розраховувати на успіх у випадку наявності прагнення до влади та самовпевненості в досягненні бажаного результату, яка коріниться в самосвідомості. Це в свою чергу забезпечує підтримку ідей, суджень політика серед його прихильників. Водночас, не слід відкидати вплив на досягнення успіху таких факторів, як існуючі історичні умови та структурно-системні особливості політичних відносин, які домінують в суспільстві [41, 163-164].

Б.Рассел висловлює точку зору, що сучасний політичний лідер не має гострої необхідності в знаннях, які сповна замінюються здатністю переконувати людей у можливостях досягнення цілей. Більш суттєвими факторами, в порівнянні з знаннями, є вміння лідера залучитися підтримкою впливових політичних діячів, структур та, власне, електорату [41, 168-169].

Свою точку зору стосовно політичного успіху обґрунтував Н.Еліас – один із представників європейських попередників американських теорій інтеграції. У своїй праці “Влада та чемність” на основі вивчення та дослідження функціонування королівської влади у Франції виводить так званий “королівський механізм”: королі з’являються при наявності особливої фігурації, коли конфліктні групи амбівалентні (одночасна залежність та ворожість по відношенню один до одного), а влада в рівних пропорціях поділена між ними, що заважає виникненню серйозного конфлікту чи компромісу. Цей механізм дієвий для всіх держав.

На основі своїх досліджень Н.Еліас приходить до висновку, що успіх в діяльності, яка пов’язана з раціональним управлінням державою, а точніше з утриманням владних повноважень, гарантовано “не в тому випадку, коли народжується сильна правляча особистість, а при умові, що особлива соціальна структура забезпечує для цього можливість” [150, 442]. Іншими словами, політичний успіх можливий при певній конфігурації політичних сил, яка є найбільш сприятливою для тієї чи іншої особистості. Саме вона

забезпечує інтеграцію суспільних та державних інтересів на основі взаємозадоволення потреб у різних сферах життя.

Своєрідно трактували політичний успіх представники теорії соціального обміну. Дана теорія сформувалася на перетині кількох теоретико-методологічних тенденцій, серед яких економічний утилітаризм, культурна антропологія. Інтелектуальні корені теорії соціального обміну виходять з ідей класичної економіки XVIII ст. (Д.Рікардо, І.Бентам), які беручи за основу принцип корисності (утилітаризму) зображали соціальний світ як ринок, де індивіди, керуючись критеріями раціональності змагаються одне з одним заради отримання максимальної користі. Теоретики даного напрямку переносять увагу на раціонально діючого індивіда, на його економічні, політичні інтереси та способи їх задоволення.

Аналіз теорії політичного успіху Дж.Хоманса, свідчить про те, що вона виходить з принципу раціональної корисності певних дій для людей і базується на таких постулатах: 1) постулат успіху – отримання винагороди за певну діяльність підштовхує людину до такої ж діяльності знову; 2) постулат стимулу – зв'язок стимулу до дії з винагородою за її виконання і повторення цієї ж дії; 3) постулат цінності – чим більшою цінністю є результат дії, тим більша ймовірність того, що вона буде повторена людиною знову; 4) постулат втрати-перенасичення – певна винагорода втрачає з часом свою цінність; 5) постулат незадоволення-схвалення – оцінка виконаної дії та винагороди за неї на основі поведінкових реакцій індивіда; 6) постулат раціональності – найбільше значення має дія ймовірність досягнення якої висока.

Виходячи з цих положень, можна констатувати, що прагнення людини до успіху в діяльності (політичній, економічній) завжди спирається на отримання певної винагороди – підвищення по роботі, здобуття популярності серед електорату, збільшення прибутків та інше. Успіх стимулює людину на

досягнення більш високих результатів, які істотно вплинуть на зміну її статусу чи позиції в соціальній ієрархії. Отож, стимули до дії, винагорода за неї, помножені на раціональність – є основою досягнення успіху за Хомансом [42].

Ще один представник даного напрямку – П.Блау вважав, що обмін є центральним принципом соціального життя, яке є місцем торгу акторів з метою отримання успіху. Він також виділив суттєві принципи динаміки процесу обміну: 1) ймовірність здійснення певної діяльності залежить від розміру винагороди; 2) взаємодія між людьми задля досягнення цілей ґрунтується на кількості винагород отриманих на основі взаємних винагород; 3) порушення взаємних зобов'язань мінімізує досягнення мети; 4) прискорення часу отримання винагороди за певну діяльність зменшує її цінність; 5) значна кількість відносин обміну сприяє справедливості в даному процесі; 6) недостатність справедливості в процесі обміну знижує його результативність; 7) стабільність відносин обміну між соціальними суб'єктами веде до дисбалансу інших відносин обміну.

На його думку, політичні відносини, будучи орієнтованими на досягнення цілей, реалізація яких неможлива без взаємодії з людьми та використання засобів, доступних іншим можуть розглядатися як процеси обміну. В цю схему можна вписати і процес досягнення політичного успіху. Успіх в даному разі виступає як винагорода, за пророблену політичну діяльність. Оскільки така винагорода дає значний політичний капітал та вагу в суспільстві, то її досягнення завжди є стимулом для політиків. Досягнення успіху не можливе без взаємодії на рівні політичний лідер – суспільство, яка будується на взаємних зобов'язаннях, порушення яких веде до мінімізації шансів політика досягти успіху. Отож, політичний успіх – це результат взаємодії на основі виконання певних норм та дотримання справедливості в процесі обміну ресурсами в межах політичного простору [42, 502-503].

Постнаукова стадія політологічних досліджень пов'язана з усвідомленням неможливості отримання емпірично бездоганих, абсолютно об'єктивних фактів. Адже невід'ємним компонентом політичного життя є явища ірраціонального характеру, які не піддаються верифікації. Внаслідок цього теорія раціонального вибору, що була методологічною підставою політологічних розробок 50-70-х років піддається критиці. Видатний американський теоретик Г. Алмонд вважав, що “теорія раціонального вибору стала суперечити знанню і відкриттям соціальної науки, що пов'язані з детальним дослідженням цінностей та культури. Вона охоплює собою лише невелику частину реальності, яку хотіли б пояснити аналітики. В ситуації, де значну роль відіграють цінності, де важливі звички чи традиції істотну роль відіграють емоції й афекти, тому прогнози раціонального вибору вводять нас в оману...” [186, 74-75].

Саме на впливі цінностей, культури на функціонування політичного успіху наголошує відомий французький філософ та політолог П.Бурдьє. По-перше, ним було обґрунтоване поняття “поле” – це мережа відносин між об'єктивними позиціями соціальних діячів, яка існує незалежно від індивідуальної свідомості та волі, а також є ареною змагань за поліпшення своїх позицій, за здобуття більш привілейованого місця в соціальній ієрархії. По-друге, вчений розглядав ще й поняття “габітус” - сукупність внутрішніх установок, яких набуває людина, синтезуючи засвоєні знання й досвід певного місця перебування у соціальному просторі; осмислення суб'єктом всього соціального світу [25, 12-19].

Визначене ним поняття “поле” значною мірою пояснює сучасну категорію політичного простору, а, отже, підтверджує думку про функціонування політичного успіху в певному середовищі, яке має чітко окреслені особливості: політичний режим країни, сформована політична культура та свідомість, своєрідність соціально-економічного розвитку.

Врахування цих особливостей є досить вагомим у процесі досягнення успіху в політичній діяльності.

Поняття “габітус” асоціюється з політичною культурою та визначає взаємодію в ланцюзі суспільство – особистість – політичний простір. Тому можна констатувати наявність схожих ідей відносно залежності політичного успіху від політичної культури та функціонування його в рамках політичного простору в сучасних дослідженнях французького філософа П.Бурдьє, американських дослідників У.Уорнера, Р.Фарнена та українських вчених Н.Паніної, Є.Головахи, В.Бурлачука. Детальніше напрацювання українських та американських вчених буде розглянуто під час аналізу сутності політичного успіху, а тому повернемося до ідей французького вченого.

Згідно Бурдьє, саме позиція індивіда в просторі політичної ситуації дозволяє оцінити його положення відносно інших людей. Що ж стосується оцінки балансу та рівноваги (тобто характеристики співвідношення сил), то вона пов’язана з потенціалом суб’єктів, ресурсами і здатністю їх актуалізувати. Під капіталом вчений розуміє “сукупність існуючих або потенційних ресурсів, які пов’язані з наявністю усталеної мережі більш-менш інституціаналізованих відносин взаємного знайомства та визнання, або іншими словами членства в групі” [196, 248] Хоча, на думку вченого, об’єми “капіталів” – економічних, культурних, електоральних ресурсів, які контролюються індивідом, ще не забезпечують повністю політичний успіх. Він пов’язаний із здатністю швидко та ефективно мобілізувати та реалізувати наявний капітал.

Отже, П.Бурдьє ставить політичний успіх в залежність від оцінки позицій суб’єкта в політичному просторі та його здатності реалізувати наявний капітал для займання більш привілейованого місця в соціальній структурі. В даному випадку можна говорити про розуміння успіху як оцінної категорії, адже реалізація капіталів пов’язана з налагодженою

структурою групових, родинних, особистісних зв'язків, які побудовані на довірі суб'єктів соціального простору. Довіра, таким чином, виступає як позитивне оцінювання діяльності політика та однією з характеристик соціальних очікувань і поведінкових стратегій [25, 208-210].

Сучасний російський філософ І.Льїн політичний успіх розглядає як результат проведення істинної політики, яка базується на засадах свободи, волі, справедливості та права. Тому “істинний політичний успіх не в тому, щоб заволодіти державною владою, а в тому, щоб вірно її побудувати і направити її до вірної, високої мети... Істинний успіх це публічний успіх і розквіт народного життя” [83, 356].

Отже, вчений розглядає політичний успіх як оцінну категорію, тобто суспільство, і тільки суспільство має право давати оцінку діяльності того чи іншого політика, виявляти позитивні та негативні сторони. Негативна оцінка вказуватиме на невідповідність лідерської позиції даного діяча зробленим справам, а значить спровокує зміну суспільного ідеалу. Водночас, політичний успіх, підтверджений суспільною оцінкою, багато в чому залежатиме від здатності політика та його команди проводити тверезо-розумний оптимум в політиці, який “...враховує всі реальні можливості даного народу, даний момент часу, наявні душевні, господарські, військові та дипломатичні умови. Цей оптимум має бути історично обумовлений, ґрунтований, чітко розрахований, а головне – втілений в життя...” [83, 359].

Таким чином, в даному підрозділі було прослідковано генезу концепцій розуміння успішних політичних практик різних політичних суб'єктів у філософських напрямках та суспільно-політичних концепціях історичних періодів розвитку суспільства. Спільність проаналізованих концепцій полягає в розумінні політичного успіху як результату взаємодії між суспільством та політичним суб'єктом на основі принципів компромісності політики і моралі для задоволення потреб та інтересів соціального розвитку, що є передумовою

позитивної динаміки політичної системи країни.

1.2 Співвідношення політичної філософії та політичної науки в трактуванні політичного успіху

Всебічне вивчення будь-якого явища вимагає ґрунтовного аналізу на рівні глибинних сутнісних основ. Стосовно політичних явищ та процесів це проявляється в дослідженні проблеми співвідношення моралі та політики. В більш ширшому значенні, по відношенню до досліджуваного політичного успіху, можна говорити про виявлення точок зіткнення ціннісних та суто прагматичних передумов функціонування даного явища в межах політичного поля. Історико-джерелознавчий аналіз політичного успіху показав, що проблема політичної необхідності та моральної доцільності в процесі його досягнення завжди була актуальною для провідних філософів та вчених, серед яких Н.Макіавеллі, І.Кант, В.Гегель, М.Вебер та інші.

На думку К.Шмітта, статус політики як форми соціальної діяльності визначається роллю, яку відіграє в ній полеміка та конфлікти. Специфічні політичні відмінності, які виникають внаслідок дій, породжених певними цінностями, мотивами є вираженням існуючих протилежностей як в цілях політичної діяльності, так і способах їх досягнення. Тому специфіка окремих елементів політичного життя може бути представлена крізь призму взаємодії діаметрально протилежних явищ [139, 22]. Оскільки політичний успіх є результатом оцінювання діяльності політичних суб'єктів, то аналіз взаємодії протилежностей, які в своїй суті є відображенням співвідношення моралі та політики є важливим етапом в дослідженні даного явища.

Найбільш доцільно, на думку автора, зробити це на основі порівняльного аналізу політичної науки та політичної філософії, які мають як

спільні, так і відмінні точки зору стосовно даної проблеми. Це в свою чергу є основною метою даного підрозділу. Даний вибір був зроблений, виходячи з таких міркувань. Взаємодія політики та моралі є однією з провідних проблем, яка викликає дискусії, зіткнення та протиборство різних позицій та думок, а тому до неї посилена увага спеціальних галузей знань про політику. Політична наука виступає системою теоретичного політологічного знання, яка характеризується найвищим ступенем узагальнення. Політична філософія є філософською галуззю знань про політику як цілісний феномен, в його найбільш загальних характеристиках. Тобто, ці наукові дисципліни володіють певним ступенем узагальнення, стосовно феномену політики взагалі, але при цьому кожна з них виходить зі свого предметного поля, аналіз якого дасть можливість виявити своєрідні діаметральні протилежності як в розумінні, так і в засобах досягнення політичного успіху.

Політична наука – це спосіб бачення, організації та зміни політичного простору. Коло її інтересів пов'язане з визначенням змісту політичних цілей, рамок їх досягнення та можливих перепон на цьому шляху. Вона має справу як із засобами досягнення суспільством поставлених цілей, так і з самими цілями. Предметом її розгляду є категорії влади, контролю та впливу, консенсусу і конфлікту і т.д. Водночас, дієздатність даної науки проявляється в ґрунтовному аналізі таких феноменів, як справедливість і несправедливість, свобода і рабство, рівність і нерівність. В цілому, політична теорія покликана пояснити політичну гру, сформувані основні моделі і принципи політичної поведінки, концентруючи увагу на різних аспектах політичного життя [47, 241-242].

На думку В.Андрущенка, В.Бакірова, І.Бойченка у визначенні категорії політологія можна виділити два напрями: 1) політологія в широкому смислі цього поняття, трактована як множина субординованих за рівнем узагальнення теоретичних систем знань про політику; 2) політологія у

вужькому значенні терміна, статус якої посідає політична наука як система теоретичного політологічного знання, яка відрізняється від усіх інших теоретичних систем, що входять до політології найвищим ступенем узагальнення. На основі цього розуміння загальнополітологічної теорії її предмет трактується як область політичної життєдіяльності, взята в усьому її обширі. При цьому слід зазначити її узагальненість на рівні інтеграції та синтезу результатів пошуку галузевих політологічних дисциплін: політична психологія, кратологія, геополітика та інші. Окреме місце в цьому ряду посідає філософія політики - філософська галузь знань про політику як цілісний феномен [182, 18-19].

На думку К.Гаджиєва, одним із головних принципів існування теорії політики є вміння збагачувати існуючий ідейно-теоретичний арсенал за допомогою інтегрування в нові соціально-філософські та ідейно-політичні системи цінні напрацювання наших попередників, які витримали випробовування часом [47, 242].

Предметне поле політичної філософії характеризується двома особливостями. По-перше, слід зазначити, що це особлива піддисципліна, яка сформувалася на межі двох наук: політології та філософії. Саме в такій якості вона вивчає духовні та світоглядні аспекти політичного світу. По-друге, це сфера духовної діяльності людей, де формуються світоглядні, нормативні та ціннісні основи політичного світу, ідей держави, влади і т.д. Одним із засновників політичної філософії вважають Дж. Локка. Це пояснюється тим, що політико-філософський характер “Двох трактатів” визначається аналізом таких онтологічних та гносеологічних питань як сутність політичного світу, держави, влади, умови та фактори їх виникнення, форми існування.

Не вживаючи терміну “політична філософія”, Т.Гоббс у працях “Про громадянина”, “Левіафан”, “Про державу” заклав основи своєї філософії держави. В даних творах філософ розглядав більш ширші

проблеми, які стосувалися політичного світу взагалі, а не тільки проблеми функціонування держави, що дає змогу говорити про Гоббса як одного з засновників політичної філософії. Аналіз змісту “Філософії права” дає змогу стверджувати, що Гегель виклав своє розуміння принципів формування та функціонування політичного світу, політичної організації суспільства. Слід підкреслити наявність науково-обґрунтованого співвіднесення проблем добра і зла, права і закону, свободи і справедливості з державою. Саме це дає можливість віднести цю працю до політичної філософії.

Протягом XI та на поч. XX ст. найважливіші проблеми, висунуті в роботах Т.Гоббса, Дж.Локка, В.Гегеля знайшли подальшу розробку і розвиток в роботах Г.Спенсера, Б.Парето, М.Вебера, А.Мішеля, Б.Кроче, К.Шмідта та ін., що сформулювали найважливіші політологічні та політико-філософські концепції політичного світу, досліджували фундаментальні проблеми епістемології і методології, співвідношення етики, волі, рівності, справедливості, взаємозв’язку моралі та прагматизму в сфері політичного. Їхня заслуга полягала в тому, що вони остаточно визначили світ політичного як особливу реальність, що має власну логіку розвитку. Новий імпульс розвитку політична філософія отримала в 60-70-х роках, і пов’язаний він з іменами Л.Страуса, Дж.Роулса, М.Рормозера та інших [48, 13-15].

В центрі уваги політичної філософії не конкретна політична ситуація чи форми прояву політичного життя, а природа політичного світу, політичного життя взагалі. Вона покликана бути останньою інстанцією у визначенні цих категорій. Серед основних завдань науки можна виділити такі: глибинний аналіз змісту та можливостей політичних категорій щодо відображення політичної реальності, виявлення відповідності існуючих політичних категорій поступальному розвитку суспільства.

Одним із основних завдань філософії політики є інтегрально-узагальнюючий розгляд різноманітних локальних політичних утворень і у

їхніх взаємозв'язках, і у контексті політики в цілому як відносно самостійного соціокультурного феномена, і крізь призму взаємодії політики з іншими сферами людської життєдіяльності і, з суспільством загалом [182, 27]. В цілому ж політична філософія розглядає проблеми, пов'язані з співвідношенням загального й індивідуального, теорії і практики, свободи, рівності та справедливості в світі політичного [114]. На думку Л.Штрауса “...політична філософія – це, з одного боку, спроба виявити істину природу політичних речей, а з іншого - дізнатися, що собою являє правильний або хороший політичний порядок” [191, 9].

Ще один не менш важливий аспект політичної філософії виділяє Б.Капустін, який вважає її формою пізнання дій людини в якості політичної людини, виявлення можливостей та перешкод таких дій. Тобто, політична філософія – це духовно-практичне пізнання ставлення до дійсності, що передбачає осмислення політичної діяльності суб'єкта, який її здійснює і об'єкта, на який вона направлена [87, 83].

Отже, політична філософія включає в себе два аспекти: філософсько-світоглядний та політичний. Основні рисами філософсько-світоглядного аспекту є такі: 1) світоглядність характеру знань, які допомагають людині не тільки відчувати себе активним агентом політичного простору, а й суб'єктом цілеспрямованої політичної творчості; 2) світоглядно-філософські знання, засвоюючись, трансформуючись у власні політичні ідеї, переконання, правила, стереотипи визначають відношення людини до політичної дійсності, активним діячем якої вона є; 3) дані знання допомагають людині змінити саму себе, сягнути якісно нових духовних горизонтів, які відкривають новий рівень усвідомлення і розуміння політичного буття людей. Тобто, будучи високоспеціалізованим різновидом сучасного пізнання, філософія політики продукує загальнозначущі ідеї, які виконують найширше світоглядне призначення, функції орієнтирів і регулятивів всього

політичного життя. Політичний аспект органічно поєднується з філософсько-світоглядним і відтворює зміст “філософії політики” – науки про політику в її філософському вимірі.

Взагалі, сама “політика” як певна сфера людської діяльності, де відбуваються процеси досягнення політичного успіху, на думку політолога В.Бебика, може тлумачитися трьома способами: 1) як діяльність на етичних засадах, де провідною рисою політики має бути мудрість, яка полягає в умінні вибрати засоби для реалізації моральної мети, спрямованої на досягнення блага; 2) як засіб досягнення егоїстичних цілей, де мета виправдовує будь-які засоби її досягнення; 3) як сфера діяльності, що регулюється соціально-правовими нормами, які виступають своєрідним пошуком компромісних варіантів у засобах досягнення мети [12, 90-91]. Політична філософія, в свою чергу, покликана виробляти базисні принципи розуміння даного поняття, які б спиралися на розуміння політики не просто як цілого, а крізь призму домінування людського фактору. Отож, вона постає для нас у статусі “філософської (тобто теоретико-пізнавальної, методологічної і світоглядної) галузі знань про політику як цілісний феномен, в його найбільш загальних характеристиках, закономірностях розвитку, структурування та функціонування, в системі взаємопов’язаних факторів суспільно-історичного процесу і у відношенні до людини як суб’єкта своєї власної життєдіяльності і культури” [182, 26].

Співвідношення політичної філософії та політичної науки на науковому рівні проявляється в наступних чинниках. Функціонування політичних феноменів неможливо зрозуміти у відриві від політичної думки, оскільки думка і дія завжди доповнюють один одного. Ідеї стосовно політичних дій можуть приймати різні форми, але реальне втілення вони отримують у політичній теорії. Теорія є цілісною системою знання, різні компоненти якого розташовані в логічній залежності одне від одного і

визначаються сукупністю понять, пропозицій, тверджень. Дана категорія як особлива форма освоєння дійсності завжди пов'язана з певними, чітко сформованими філолофсько-світоглядними установками. Це нерідко служить фактором, який унеможлиблює проведення чіткої лінії розмежування між політичною філософією і політичною теорією.

Простий опис або систематизацію емпіричних фактів не можна вважати теорією. Вона обов'язково припускає не тільки опис, а й пояснення. Пояснення, у свою чергу, включає в себе розкриття закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків тих процесів та феноменів, що досліджуються даною теорією. Політична теорія зосереджує увагу на конкретних проявах політичного світу таких, наприклад, як структура і функції, інститути і суб'єкти, їх поведінка, ролі і взаємовідносини, форми і типи політичних систем. Звідси теорії структурно-функціонального аналізу, типологізації політичних і партійних систем, теорії демократії, тоталітаризму й авторитаризму. Що ж стосується політичної філософії, то вона розглядає досліджувані об'єкти в цілісності, прагне досягнути універсальний принцип, який лежить в їх основі, зрозуміти саму ідею політичного, ідею держави, влади взагалі, абстрагуючись від їхніх конкретних втілень [48, 18].

Конкретизація предметних полів політичної філософії та політичної науки, дає можливість зробити порівняльний аналіз політичного успіху в розрізі цих двох дисциплін. Спробу розгляду успішності політичного діяча в рамках політичної науки зробив Н.Макіавеллі в роботі "Государ". Провідною ідеєю даної роботи є думка про те, що політика є автономною сферою людської діяльності, яка визначається практикою, законами та інтересами громадян. На думку Макіавеллі, основною метою діяльності політика є влада та процеси, пов'язані з її досягненням і утриманням. Ставлячи перед собою ціль, політичні суб'єкти, насамперед, керується власними прагненнями до досягнення успіху, не звертаючи увагу на мораль чи певні цінності. На етапі

вибору і застосування засобів реалізації мети перед політиком постає справжня дилема, стосовно орієнтирів його діяльності: моральні цінності, законність чи застосування всіх можливих засобів.

Макіавеллі дає поради правителю стосовно вирішення цієї дилеми наступним чином: “...правитель, прагнучи зберегти владу, має набути вміння відступати від добра...” [111, 90], “...не має кращого способу заволодіти містом, чим завдати йому руйнування...” [111, 61], “...правитель... не повинен рахуватися з обвинуваченнями в жорстокості...” [111, 93], “...розумний правитель не повинен бути вірним своїм обіцянкам...” [111, 96] і так далі. Отож політика для Макіавеллі постає явищем не морального плану. Хоча він припускає можливість, що в деяких ситуаціях політик може бути “...жалісливим, вірним слову, милостивим, щирим, благочестивим...” [111, 97] та “...уподібнившись багатьом великим людям минулого, прийняти за зразок кого-небудь із прославлених та шанованих людей стародавності і постійно тримати в пам’яті його подвиги, діяння” [111, 89]. На думку вченого, мораль є незамінним елементом тих обставин, в яких правителю доводиться діяти та використовувати її як засіб. В більшості випадків люди орієнтовані на дотримання моральних норм і сподіваються, що така ж орієнтованість є в суб’єктів політики. Виходячи з цього, вони мають “...бути готовим виявити і протилежні якості, якщо це виявиться необхідним... по можливості не віддалятися від добра, але при потребі не цуратися і зла...” [111, 97]. Значну роль у діяльності політика відіграють закони, які, за умови їх дотримання, виступають регулятором політичної діяльності, оскільки “...ніщо так не прославляє государя, як введення нових законів і постанов. Коли вони міцно затвержені і відзначені величчю, государеві відплачують за них почестями і славою...” [111, 121].

Отже, успіх правителя, на думку Н.Макіавеллі, залежить від вміння прагматично поєднувати важелі морально-культурних цінностей, які певною

мірою визначають політичну культуру того чи іншого суспільства з існуючими технологіями політичної боротьби та використовувати їх як засоби досягнення мети. Таке твердження певною мірою відображає тотожність з окресленою сферою інтересів політичної науки.

В рамках політичної філософії розглядає політичний успіх І.Ільїн, який вважає, що політична сфера має свої морально-духовні аксіоми, що визначають зміст та цінність політичних дій. Внутрішня суть політичного успіху державного діяча проявляється у вмінні не тільки завоювати державну владу, а й перетворити її на засіб досягнення високої мети, що задовольняє інтереси та потреби більшості громадян. Вони є головними оцінювачами діяльності політиків. Успішна діяльність суб'єктів політики ототожнюється з такими принципами: 1) відповідальність за свою діяльність та здатність розмежовувати особисте й суспільне; 2) усвідомлення суспільних проблем та знаходження шляхів їх подолання на основі “органічної солідарності всіх з всіма”; 3) здатність об'єднувати народні маси на основі справедливості, права, свободи та рівності; 4) взаємозв'язок між громадянами та владою має базуватися на добровільній згоді одних подавати певні ініціативи (владна меншість) та інших (громадяни) їх виконувати.

Отже, політичний успіх трактується І.Ільїним, як певний шлях, який потрібно пройти політику з вірою у власні сили та відданістю обраній справі, що йде від серця з любов'ю, опанувавши мистецтво свободи, права, справедливості по відношенню до свого народу, який і зробить кінцевий висновок щодо успішності того чи іншого діяча [83, 356-362].

В основі даного визначення лежить головний принцип політичної філософії - будь-яка політична дія має бути спрямована на досягнення блага (в даному випадку політичного). Тому, політичний успіх розуміється, як кінцевий результат істинної політики, суть якої в дотриманні духовних аксіом: справедливість, морально-правові цінності, відповідальність.

Виявлені в процесі аналізу протилежності в розумінні сутнісних основ політичного успіху говорять про те, що його досягнення завжди перебуває під впливом моральних та прагматичних цінностей. Знаходження компромісу в процесі взаємодії цих діаметрально протилежних пунктів є передумовою успішної політичної діяльності.

Питання можливості взаємозв'язку чи поєднання політики і моралі не є новими в філософській та соціально-політичній думці, адже воно осмислювалося ще в стародавньому світі. Чим значнішим за соціальним змістом, політичною насиченістю був той чи інший історичний період, тим гострішим потавало питання щодо розв'язання проблеми. Воно щоразу трактується в новому світоглядному аспекті, відбиваючись в специфічних історичних умовах [170, 8].

Українські вчені В.Андрущенко, В.Бакіров, І.Бойченко виділили чотири типи взаємодії політики і моралі: 1) “оптимістичний”, що не заперечує можливості поєднання політики і моралі, а певні непорозуміння, які при цьому виникають піддаються коригуванню; “політика полісу” відповідає “етиці етосу” зазначав ще Арістотель; 2) “песимістичний”, який доводить принципову несумісність політики і моралі, антиномічність їхніх стосунків - “те, що придатне існуючій владі”, “чиста шкода” для підлеглих вважав Платон. Подібна позиція характерна для Ф.Ніцше, М.Вебера та їхніх численних прихильників; 3) “об’єктивістський”, який виходить з того, що специфічність політики і моралі робить недоцільною спробу встановити постійно-нормативний зв'язок між ними. Даний підхід вважає політику позаморальним явищем, яке слід оцінювати виключно категоріями політології. Мораль в свою чергу має обмежитися власними поняттями та проблемами і не втручатися в політичні справи; 4) “релятивістський”, який можливість поєднання політики та моралі ставить в залежність від конкретної соціально-політичної ситуації, що безперервно змінюється.

Іншими словами, вони можуть як поєднуватися, так і суперечити одна одній [181, 259]. У визначених даною типологією рамках відбувалися та відбуваються наукові дискусії.

Поява дилеми прагматизму та моральності в процесі досягнення політичного успіху пояснюється певними переконаннями стосовно того, що безпосередня мета будь-якої політичної дії – загальне благо – може замінюватися іншою метою – досягненням власних цілей всіма можливими засобами. Так, успішно діючий політик докладатиме зусиль для посилення позицій та задоволення потреб своїх прихильників (партії, окремих політиків, частини населення), адже спираючись саме на їхню підтримку він зможе утримати власні досягнуті позиції в політичному просторі і конкурувати з іншими претендентами на успіх. Але з іншого боку, успішність політика визначатиметься вмінням зберегти цілісність та стабільність ввіреного йому суспільства, а, отже, забезпеченням прав і свобод як прихильників, так і противників. Це є свідченням поєднання прагматизму і моральності заради досягнення високої мети – загальносуспільного блага.

Політичний успіх вимірюється суспільним оцінюванням, тому політичний актор весь час несе публічну відповідальність за свої вчинки та рішення. Як і будь-яка людина він усвідомлює необхідність діяти як в межах власних інтересів, так і у відповідності з існуючими правовими нормами. В процесі досягнення успіху та подальшої політичної діяльності політик дуже часто зіштовхується з моральним ризиком, тобто рішеннями, які не відповідають загальновизнаним етичним нормам. Хоча в деяких випадках таке рішення можливо буде найкращим з можливих.

Взаємовідношення політики і моралі вбирає в себе комплекс різних аспектів, залежностей і суміжних проблем. Але існує найбільш загальна, філософсько-етична постановка всіх цих питань. Це, перш за все, проблема взаємозв'язку політики і моралі як двох факторів соціального життя.

Політика і мораль взаємодіють як форми суспільної свідомості і суспільно-політичної практики [170, 9]. Тому виникає необхідність історико-філософського екскурсу виявлення меж взаємодії цих факторів соціального життя.

Одним із перших розв'язати проблему моралі та прагматизму в політиці прагнув Н.Макіавеллі. Провідною ідеєю його твору “Правитель” є автономія політики від моралі, хоча разом з тим він не відкидав ідеї стосовно дотримання при необхідності моральних чеснот. Філософ наголошував, що “людина, яка прагне завжди робити добро, має загинути через тих багатьох, які не сприймають добро. При цьому правитель, бажаючи успіху, повинен мати установку не робити добро, а творити добро і допускати його тоді, коли цього вимагають обставини” [111, 90].

Різні обставини можуть асоціювати добро з неправдою, з порушенням даного слова, з покараннями. Політичній неправда (в сучасній політиці цьому вислову відповідає політична маніпуляція) є досить популярним методом завуальовування справжніх політичних цілей та способів їх досягнення. В процесі досягнення політичного успіху має місце використання даного прийому. Ф.Кастильон наголошував на тому, що політична неправда (обман суспільства чи свідоме замовчування справжніх цілей та вчинків) є морально виправданою, якщо дійсно приносить добробут та стабільність суспільству [82, 94]. По-своєму розумів роль цього явища в політичному житті Платон. Він вважав, що філософ-правитель має бути готовим до того, що йому доведеться в деяких ситуаціях використовувати політичну неправду, заради користі тих, хто йому підкоряється. Цього буде вимагати та чи інша політична ситуація, але у правителя має не забракнути мужності використати такий сильнодіючий засіб впливу [142, 180].

Досить своєрідно цю проблему розглядав Гегель, який вважав, що “народ не дасть себе обманути відносно своєї субстанціональної основи, але

відносно способу пізнання... сам себе обманює... Тому громадська думка заслуговує в однаковій мірі як поваги, так і осуду... Незалежність від неї – це перша формальна умова досягнення чогось великого і розумного... Можна бути переконаним, що згодом громадська думка змиритися з досягнутим...” [53, 277]. Отож, лише успіх є справжнім критерієм оцінки, а політичний обман, який сприяє його досягненню не може бути осуджений суспільством, оскільки певні сподівання стосовно об’єкта чи суб’єкта політичного успіху втілилися в життя.

Людина, яка прагне досягти чогось значного у політиці має діяти згідно власних інтересів, адже ”...пристрасті, корисливі цілі, задоволення егоїзму мають найбільшу силу, яка полягає у невизнанні меж, які право і моральність прагнуть встановити для них, адже ці сили природи безпосередньо ближче до людини, ніж штучне і тривале виховання, завдяки якому людина привчається до порядку і міри, до дотримання права і моральності” [143, 89].

“Абсолютний інтерес розуму, - писав Гегель, - виражається в тому, щоб існувало це моральне ціле” (тобто держава), “і в цьому полягають правота і заслуга героїв, які засновували держави, незважаючи, навіть, на їх недосконалість... Трапляється також, що такі особистості проявляють легковажне відношення до інших великих і навіть священних інтересів... Але така велика особистість буває змушена розтоптати іншу невинну квітку, розтрити багато чого на своєму шляху...” [143, 89].

Отож, Гегель вбачав в особистості засіб світового духу, що автоматично знімало проблему індивідуальної моральної відповідальності. Беручи до уваги наявність таких факторів, як моральність та релігійність, він не зміг ототожнити положення людини виключно із засобом. На його думку, людина по своїй природі є фокусом пересікання двох моральних модусів – моральності світового духу, що використовує індивіда як засіб для досягнення історичних цілей і, власне, внутрішньої моралі [50, 164].

Досить своєрідну позицію стосовно співвідношення прагматизму і моралі в політичній діяльності зайняв М.Вебер, який виходив із порівняння етики відповідальності та етики переконань. Етика відповідальності визначається розумінням складності застосування моральності в політиці, адже жоден політик не може передбачити наслідки своїх дій, які так чи інакше будуть спиратися на засоби примусу чи маніпуляції. З моральної точки зору вони завжди оцінюються негативно, навіть у тих випадках, коли виступають єдиним засобом досягнення успіху. Прихильники етики переконань, прагнучи зберегти моральність засобів досягнення мети, утримуються від дій власне політичного характеру. Це в свою чергу робить політика потенційним учасником релігійних рухів, оскільки позбавляє здатності впливати на реальні суспільні і політичні процеси.

Такий підхід відомого вченого до даної проблематики можна охарактеризувати як прагматичний, позбавлений морального консерватизму в тій сфері людської діяльності, де підрахунок переваг і втрат ґрунтується на прагматичних переконаннях. Водночас, Вебер не акцентує увагу на своїх особистих переконаннях з цього приводу, а залишає це право за кожним з політиків. Саме вони, в міру розвиненості своїх моральних орієнтирів та принципів, мають вміти вчасно зупинитися, чим і окреслити ту межу власної політичної діяльності, перехід якої суперечить існуючим цінностям людського буття [82, 97-98]. Хоча він не заперечував того факту, що навіть ідеальний політик не може передбачувати наслідки своїх дій, тому "...жодна етика в світі не оминає того факту, що досягнення гармонійних цілей в більшості випадків пов'язана з необхідністю змиритись з використанням морально-сумнівних чи небезпечних засобів, з можливістю чи ймовірністю побічних наслідків. Жодна етика в світі не може сказати: коли і в якому об'єкті позитивна мета спирається на етично небезпечні засоби і побічні наслідки" [46, 188].

В подібному руслі прагнув розв'язати проблему застосування чи незастосування моралі в політиці І.Кант. На його думку, кожна людина має спиратися на власне розуміння морального обов'язку, який значною мірою залежить від її власної гідності та внутрішньої свободи (тобто особистої автономії). Ця автономія виражається у взаємоповазі до інших людей та здатності критично оцінювати власні дії. “Право людини, - пише І.Кант в роботі “До вічного миру”, - має бути священним, яких би жертв це не коштувало пануючій владі. Тут не має середини і не можна мислити нижче прагматично-обумовленого права... всій політиці слід стати на коліна перед правом, але вона може сподіватися на повільне досягнення тієї сходинки, де вона буде блищати...” [183, 202]. Тобто право – це зовнішній простір людської свободи, який захищає індивіда від інших людей, а суспільство - від злочинів.

В політичній сфері діяльності почуття гідності, через спонукаючі мотиви, результатом яких може бути досягнення влади, політичного успіху стає переважаючим фактором у структурі особистості, внаслідок чого порушується баланс між моральним обов'язком та особистою автономією. Порушення балансу підштовхує політика до дій, які несумісні з моральними принципами, хоча, водночас, сприяють успішності його кар'єри.

В той же час особиста автономія, як явище, притаманне розумній людській природі передбачає здатність людини до усвідомлення та контролю власної поведінки, а, отже, вміння ставити перед собою мету та вибирати засоби її досягнення. Це здійснюється на основі усвідомлення альтернатив своєї поведінки та вибору між існуючими зовнішніми та внутрішніми засобами контролю над нею [82, 104-107]. Отож, І.Кант розв'язання дилеми моралі та прагматизму виносить на розсуд політика, який має сам вирішувати межі своєї діяльності, усвідомлюючи існування однієї з найвищих цінностей людського життя – людської гідності.

Слід також зазначити, що проблема співвідношення політичної доцільності та моральної виправданості досить різнобічно представлена у працях М.Холмс, де розглянуто моральні аспекти соціальної диференціації суспільства; Р.Дарендорф, К.-О.Апель і Ю.Габермас здійснили спробу застосувати етику до політичної діяльності та розв'язання політичних конфліктів [80].

Проблема протистояння політики і моралі, таким чином, не є принципово нерозв'язаною. Етизація політики – необхідна умова ствердження гуманістичних засад в усіх сферах суспільного життя. Не сумнівалася у можливостях поєднання політичних та моральних чинників відома українська поетеса Л.Українка. Ведучи полеміку з українським соціал-демократом М.Ганькевичем, який заперечував можливість “чесної політики”, яка “псує характери” і не турбується про загальне благо, вона писала: “...Партійна, як і будь-яка інша боротьба, може бути чесною і безчесною..., не так політика псує характери, як характери політику” [182, 263]. Таким чином, вона визначила центральним пунктом взаємовідносин політики і моралі – питання про моральні якості політичного діяча, сутність професійної політичної етики. Тому спроба вирішення права вибору між мораллю і політикою при досягненні політичного успіху може здійснюватися на основі політичної етики та моралі, які є найбільш загальними поняттями, що фіксують суттєві зв'язки взаємодії в межах політичного простору.

Політична мораль покликана визначати можливості узгодження конфліктів інтересів, цінностей, життєвих позицій всіх акторів політичного процесу та досягнення консенсусу між ними. Вона фіксує норми поведінки, спілкування і відносин, які узгоджують взаємодію та зменшують протиріччя альтернативних цілей різних суб'єктів політичної діяльності. Політична етика виступає теорією політичної моралі, яка використовує характерні для

політичної науки форми пізнання – методи, принципи, схеми пояснення, тобто формує відповідний стиль мислення [161, 92].

Політична етика є своєрідним професійним кодексом політичного діяча, яка відбиває суспільні вимоги до людей, що обрали політичну роботу за професію і визначили її власною смислоутворюючою діяльністю. Виділимо загальні положення політичної етики: основні принципи політичної діяльності з врахуванням необхідності поєднання вимог політичної доцільності і моральної виправданості та конкретні норми, правила, поведінка політика в політичній діяльності, тобто політична етика виступає як спосіб поєднання політики і моралі.

Нові підходи стосовно вирішення цієї проблеми були запропоновані відомими західними вченими, серед яких Дж.Роулз, Б.Акерман, Р.Дворкін, П.Лоренц, К.-О.Апель, Ю.Габермас. Вони в своїх концепціях розглядають можливість включення раціональних та моральних вимірів у практично-політичні питання. Дана проблема не залишилася поза увагою українських (Є.Бистрицький, В.Гур, С.Рябов, М.Попович, В.Малахов та інші) та російських (В.Бакштановський, Ю.Согомонов) вчених [182, 264-265].

Найбільш змістовні узагальнення стосовно вибору засобів досягнення мети, запропоновані російськими вченими В.Бакштановським та Ю.Согомоновим. Цей алгоритм виглядає таким чином: 1) зв'язок мети і засобів її досягнення обумовлюється моральним характером цілі, для досягнення якої вона вибирається, тобто мета має визначати, а не виправдовувати цінність засобів. Будь-які розмови стосовно виправдовування засобів є приписування їм цінності, яка об'єктивно вже існує, таким чином це є ніщо інше, як лицемірне приховування позаморальних вчинків, посилаючись на благородність мети;

2) результат, в якому втілюється мета це призначення цілі. Вибір неадекватних цілі засобів негативно впливає на її природу. Залежність

засобів від цілі обумовлена об'єктивним характером цілепокладальної діяльності людей, а тому перетворюється на функціональну роль засобів. Але ця закономірність проявляється при вираженні як моральних, так і аморальних цінностей;

3) визначення засобу через ціль, обумовленість його моральної цінності характером мети включає такі якості засобу, як об'єктивність та абсолютність. Чим більше людина дозволяє собі хаотичності в цьому процесі, тим далі стає результат морального вибору від запланованої мети. Саме тому теза “мета визначає засоби” взаємодоповнюється іншою тезою “засоби визначають мету”;

4) моральність мети і засобів її досягнення відносні, адже мета в тій чи іншій ситуації може виступити в ролі засобу, і навпаки. Досягнення певної мети означає перетворення її на засіб для досягнення більш високої;

5) найвища моральна мета – це не абсолютний показник в системі цілей. В ієрархії цілей вища ціль виконує роль регулюючого початку і слугує засобом для виконання підпорядкованих цілей.

Аналіз елементів моральної мети і засобів дає можливість визначити правило вибору засобів, адекватних моральній меті. Моральним і правильним є той засіб, який необхідний і достатній для досягнення позитивно-моральної мети та не протирічить більш високій і вищій цілі, не змінює їхнього благородного характеру. В цьому правилі фактично поєднані дві вимоги до засобів морального вибору: цільовідповідність і моральність цінності. Цільовідповідність засобів, таким чином, виявляється моральною якістю. Ця особливість морального вибору є важливою умовою адекватного застосування правила вибору мети [6, 82-84].

Серед причин розбалансованості цілей, внаслідок чого і виникає бажання виправдовувати засоби метою можна виділити: 1) нездатність правильно вибрати ефективний засіб; 2) засоби виявляють аморальний

характер мети, по відношенню до якого вони є відповідними [6, 85]. Розв'язанню цих конфліктних ситуацій може посприяти так званий “моральний компроміс” в політиці. Моральний компроміс в політиці – це не відмова від власних цінностей, переконань, а визнання пріоритету того, що в конкретній ситуації найбільш життєздатне для більшості; він залишає право використання власних переконань для впливу на цю більшість [8, 93].

Загалом, у взаємодії чи протиріччях моральних та політичних засобів досягнення, утримання та реалізації успішних політичних практик розкриваються протистояння між індивідуальністю людини та її колективною природою. Саме на цьому базується взаємодія політики та моралі як суспільних форм людського буття. Не зважаючи на існуючі можливості їх взаємодії, слід зазначити ряд обмежень, які є перепорою абсолютного впливу моралі на політику. По-перше, особлива роль інституціонального регулювання в політиці, а звідси і формування її як системи відносин панування-підкорення. По-друге, ситуативність, конкретність в політиці, її орієнтація на успіх, ефективність, звернення до сфери кон'юктурних рішень. По-третє, протирічне співвідношення між цілями і засобами в політичній діяльності, можливість використовувати для досягнення благородних цілей позаморальних засобів, що нівелює благородність цілей [161, 98-99].

Отже, аналіз політичної етики як своєрідної спроби поєднання моралі та політики в політичній діяльності наштовхує на кілька висновків, які є важливими для політика, який хоче бачити свою політичну діяльність успішною. Політик має сам встановити для себе межі, в яких він буде реалізовувати намічені цілі, а усвідомлення ним існування культурно-моральних цінностей (головною з яких є людська гідність) буде здійснювати значний вплив на вибрану ним тактику поведінки. Професійний політик повинен сам визначати принципи своєї поведінки, зберігаючи за собою право

на помилку, в тому числі і моральну. Завдання ж політичної етики полягає в постійному нагадуванні про те, що головною метою політики є досягнення суспільного блага, яке полягає в збалансованому розвитку всіх сфер життя задля задоволення потреб суспільства [82, 93].

Політична діяльність розгортається в рамках великих спільностей, торкаючись інтересів багатьох людей. Тому дуже велика ціна в ній прорахунків та втрат, які можуть бути наслідком діяльності політичних суб'єктів. Суспільство має право висувати високі вимоги до творців політики, довіряючи владу найбільш компетентним. В цьому плані політичний діяч має відповідати певним стандартам та еталонам поведінки, які містять в своїй сутності морально-ціннісні орієнтири. Тому навіть гучні політичні успіхи, можуть згодом перетворитися в політичне фіаско, якщо не будуть спиратися на ті духовно-культурні цінності, які складають основу формування національного характеру будь-якого суспільства та є внутрішньо близькими більшості населення. Відсутність такого зв'язку рано чи пізно приведе до протиріч та конфліктів у суспільстві, що зумовить зміну в оцінюванні успіху, який трансформується в політичне фіаско.

Всі ці фактори вказують на протирічливий характер політичного успіху, який в своїй основі здатен поєднувати діаметральні протилежності. З одного боку, будучи своєрідним оцінним критерієм діяльності політичних суб'єктів, він спонукає діяти у встановлених культурною традицією рамках морально-прагматичного вибору. В той же час, будучи результатом політичної діяльності, яка характеризується ситуативністю, прагматизмом та охопленням інтересів великих соціальних спільностей, політичний успіх може досягатися прагматичним прорахунком втрат та переваг, чого вимагає відповідна ситуація. Тому професійність і успішність політичних суб'єктів буде визначатися здатністю усвідомити двоякість політичного успіху та обрати найбільш оптимальну для певної ситуації стратегію поєднання моралі

та прагматизму в процесі його досягнення.

Таким чином в даному підрозділі була здійснена спроба аналізу взаємовідносин діаметрально протилежних форм суспільного життя - політики і моралі, їх впливу на політичний успіх через призму порівняння предметних полів політичної науки та політичної філософії. Вибір саме цих наукових дисциплін у багатоманітті спеціальних галузей знань про політику пояснюється тим, що вони володіють найвищим ступенем узагальнення стосовно всієї сфери політичного життя.

1.3 Методологія дослідження політичного успіху

Метою даного підрозділу є формування методологічного інструментарію для дослідження політичного успіху. Вибір засобів аналізу предмета – це специфічна процедура в реалізації основної мети даного дослідження, яку потрібно розглянути окремо. Метод (грецькою - шлях дослідження) є формою практичного і теоретичного освоєння дійсності і базується на закономірностях розвитку об'єкта дослідження. Осмисленням методів наукового пізнання, розробкою його методології займалися видатні вчені минулого і сучасності: Арістотель, Ф.Бекон, Р.Декарт, М.Ломоносов, А.Ейнштейн, Ю.Дрогобич та інші. В період античності з'явилися перші паростки методології отримання нових знань. Формування ж основних ідей з даної проблематики почалося в епоху Відродження, внаслідок значних успіхів в природознавстві та початку розмежування філософії й спеціальних наук на фундаментальні і прикладні [100, 60].

Основні напрацювання стосовно методології в науковому пізнанні містилися вже у працях філософів Нового часу. Зокрема Р.Декарт під методом розумів "... точні і прості правила, чітке дотримання яких дозволяє

людині не сприймати хибне за істинне і, без додаткового напруження розумових сил, але поступово, крок за кроком, примножуючи знання, досягати істинного пізнання... ” [71, 263]. Будь-яка діяльність регулюється певними нормами і принципами, які в науковому дослідженні відіграють вирішальну роль. Правильно вибраний метод дає можливість визначити в об’єкті дослідження суттєве і несуттєве, внутрішнє і зовнішнє, більш динамічне і менш динамічне.

В науковому пізнанні функціонує складна, динамічна, цілісна система різноманітних методів, що застосовуються на різних етапах і рівнях пізнання [70]. При дослідженні парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства найбільш логічним є застосування парадигмального підходу, який конкретизують діалектичний, історіологічний, синергетичний, системний, герменевтичний, структурний, компаративістичний та загальнонаукові методи наукового дослідження.

На думку автора, в контексті даної дисертаційної роботи, логічним етапом дослідження є визначення поняття „парадигма”. Це пояснюється тим, що методологія наукового дослідження може розглядатися з двох позицій: 1) сукупність відповідних методів; 2) наукова позиція стосовно певної проблеми.

Американський історик науки та філософії Т.Кун увів поняття „парадигма”, яке він обґрунтовував з двох точок зору. На його думку, цей термін „... охоплює сукупність переконань, цінностей, технічних засобів, які характерні для даного суспільства. З іншого боку, він вказує на один вид елемента в цій сукупності – конкретні рішення головоломки, використання яких в якості моделей чи прикладів, може замінювати експліцитні правила як основу для вирішення не розв’язаних проблем нормальної науки” [101, 228].

Отже, парадигма – це особлива логічна модель побудови та розв’язання пізнавальної проблеми, що трансформується в наукову позицію,

яка дозволяє визначити сутність, основні причини виникнення та тенденції розвитку політичного явища. На думку Т.Куна, кожна парадигма повинна спиратися на три основні елементи: 1) символічні узагальнення, які сприймаються більшістю вчених; 2) загальновизнані теорії; 3) цінності [101, 229-233].

В контексті даного дисертаційного дослідження парадигмою є формування моделі політичного успіху на основі відповідних факторів. Реалізація поставленої мети можлива за умови системного аналізу концепцій розуміння досліджуваного феномену в розрізі історичних епох, оперування загальновизнаними поняттями політичної науки та цінностями.

Формування моделі політичного успіху передбачає узагальнення наявного в історії політичної думки досвіду стосовно розуміння успіху в політичній сфері. Це сприятиме системному дослідженню політичного успіху в просторово-часових межах, враховуючи впливи політичної культури. Цінністю в парадигмі успіху буде виступати суспільне оцінювання відповідності політичних практик потребам соціуму та суспільно-політичному розвитку країни. Це вказує на застосування парадигмального підходу Т.Куна при побудові моделі політичного успіху. Сформована парадигма успіху в політичній сфері та подальша науково-дослідницька й інформаційно-аналітична робота по цій проблематиці сприятимуть появі альтернативних моделей політичного успіху.

Доцільним є використання діалектичного методу, який базується на загальнофілософських принципах: 1) принцип об'єктивності означає неупередженість, незалежність суджень від світоглядних та суспільно-політичних орієнтацій тієї соціальної верстви, до якої належить дослідник, відбиття всього спектру ціннісних орієнтацій всіх дійових осіб суспільної історії; об'єктивність дослідника полягає в правдивому відображенні всієї палітри суперечностей, спричинених зіткненням різних інтересів соціальних

верств та забезпечує науковість; 2) принцип системності орієнтує дослідника на розкриття цілісності об'єкта та вияв його багатогранних зв'язків; 3) принцип розвитку, який пов'язаний з принципом історизму. Діалектика вважається одним із вищих рівнів раціональності, мислення, що поєднує в собі логіку та емоційність у функціонуванні людського духу [9, 115].

Суттєвий зв'язок предметів та явищ реального світу виражається за допомогою законів діалектики. Головним з яких є закон єдності і боротьби протилежностей. Він виражає головне в розвитку – його джерело, яким є протиріччя як взаємозв'язок і взаємообумовленість протилежностей. Протилежності – це такі сторони, сили, тенденції предметів та явищ реального світу, які одночасно пов'язані, взаємопередбачають та взаємовиключають одне одного. Таким чином, розвиток – процес виникнення, загострення і розширення багатьох протиріч, серед яких головну роль відіграють внутрішні протиріччя того чи іншого явища, процесу [154, 26]. В процесі досягнення політичного успіху внутрішніми протиріччями є співвідношення моралі та політики як в засобах досягнення, так і утримання політичного успіху, тому їх дослідження є необхідним задля розв'язання.

В контексті даного дослідження виникає потреба застосування історіологічного методу, в якому “історичність” фіксує події минулого, а “логічність” акцентує увагу на виявленні передумов та причин виникнення певного явища в історичних реаліях минулого [32, 516-517]. На думку І.Варзара, історіологічний метод має три засадничі вимоги: 1) послідовне дослідження сутності, структури і взаємозв'язків досліджуваного феномену; 2) ситуативна кореляція дій авторитарних верхів і духовно-політичних потреб поточного часу в перетворенні політичної дійсності; 3) врахування трьох різнорівневих реалій в теоретичному мисленні суб'єктів соціально-політичних процесів (колишніх, сьогоденних, міфологемних) [33, 48-49].

В процесі дослідження цей метод сприятиме ґрунтовному вивченню генези поняття політичного успіху, визначення його сутності та взаємозв'язків елементів. Просторово-часові характеристики політичного успіху вказують на його залежність від різних факторів та політичної ситуації, що є ознакою кореляції політичних суб'єктів відносно розуміння та способів досягнення успіху. Застосування історіологічного методу під час дослідження політичного простору України дозволить виявити основні тенденції, що визначатимуть пріоритетність тих чи інших чинників в побудові моделі досягнення політичного успіху. Осмислення досліджуваного феномену в розрізі трьох різнорівневих реалій мислення сприятиме формуванню парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства.

При дослідженні політичного успіху, враховуючи складність та неоднозначність цього поняття, значна увага приділяється методам, які певним чином спираються на інтуїцію. Це вказує на доцільність використання можливостей синергетики, яка найбільш точно відбиває атрибутивні характеристики сучасного соціального розвитку, серед яких нелінійність; відкритість та нестабільність; темпоральність; необоротність та відносність характеристик хаосу і порядку, їх залежність від позиції спостерігача; багатосценарність подальшого розвитку соціуму та його структурних елементів; взаємозв'язок ієрархічної організації світу та процесів самоорганізації та саморозвитку соціуму. Саме ця наука дає нове бачення складних соціальних процесів як у глобальному, так і в локальному масштабах [99, 35].

Аналізуючи можливості цієї науки, стосовно дослідження соціальних явищ взагалі, слід згадати висловлювання Е.Гіденса: “Людська історія створюється цілеспрямованою діяльністю, але не є заздалегідь продуманим проектом; вона постійно ухиляється від спроб спрямувати її у потрібне русло” [197, 27]. На думку ж американського філософа Е.Янча, синергетика

робить спробу дослідження процесів самоорганізації на всіх рівнях існування матерії (від елементарних частин до соціальних структур) [198].

Синергетика як наука про самоорганізовані, випадкові процеси зародилася у сфері природознавства. Але поступово її основні принципи стали використовуватися в методології різних наук. Так досвід теорії самоорганізації проникає у сферу психологічного знання, сприяючи вирішенню проблем комунікації, творчості; в сферу політології, виступаючи основою політичного передбачення та прогнозування. Ідеї самоорганізації, проникаючи в усі сфери пізнання, посилюють “зростання інтересу до ролі безпорядку, порушення рівноваги, зростання напруженості й самоорганізації систем” [200, 184]. Дещо з іншого погляду починають визначатися причини і форми розвитку неживої матерії та історичних процесів в економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя.

При такому підході стає зрозумілим чому політична сфера життя суспільства є досить цікавою для синергетичного дослідження, насамперед, на рівні конкретних рекомендацій, прогнозів. Адже сфера політики дуже насичена зіткненнями необхідних і випадкових явищ. Дуже часто, заздалегідь сплановані дії, при здійсненні починають виходити із-під контролю, проявляючи нові, не враховані характеристики.

Синергетика дозволяє дещо з іншого боку поглянути на суб’єктивне, випадкове в політичній дійсності, зрозуміти, що випадковість – не побічна, другорядна характеристика, а, навпаки, досить стійка умова існування і розвитку політичного життя. Відома формула “політика – мистецтво можливого” виражає вміння знаходити і використовувати можливість, породжену в тому числі і випадком, для здійснення політичних цілей.

Отже, при вивченні проблеми політичного успіху, який значною мірою пов’язаний з поняттям “випадковість” (досягнення цілей внаслідок появи певних, раніше не запланованих обставин), з “передбаченням ймовірності

настання тих чи інших подій” і використання цих прогнозів у власних цілях наводить на думку про актуальність використання синергетичних методів. Політик, який прагне досягти успіху або збільшити міру своєї успішності грає роль своєрідного аттрактора (неочікуваного компонента системи), який збирає навколо себе важливі її елементи, втягуючи їх в боротьбу за владу, тим самим спричинюють нові імпульси розвитку системи. Успішність політичних практик залежить від здатності створити образ політика, який в найбільшій мірі буде аттрактором для максимальної кількості людей [28, 47].

Ще одна риса політичного життя (можна говорити про неї і стосовно політичного успіху) значною мірою пояснюється синергетикою – феномен “навпаки”. Адже досягнувши політичного успіху, політик згодом може зазнати повного фіаско, в силу нових подій чи факторів. В даному випадку можна говорити про зіткнення цілей, ідеалів того ж політика з самоорганізацією політичної системи, де існують свої структури соціально-культурних ідеалів.

Водночас, політика як багаторівнева система схильна до резонансних явищ. Резонанси в політиці – це накладання однієї кризи на іншу (економічної на політичну, правової на політичну), посилення їх інтенсивності, протягування до соціальних аттракторів різних політичних партій, суспільних організацій. Політична криза з точки зору синергетики – це результат “тупикового” розвитку системи чи стану політичних відносин, затримання політичного процесу або його перелом, що супроводжується локальною кризою державної влади, появою двовладдя, боротьбою лідерів за владу. Водночас, політична криза – це і криза морально-правових початків в політиці [38, 55-69]. Прикладом цього явища може слугувати боротьба двох політиків за успіх на президентських виборах 2004 року, яка проявилася в “помаранчевій революції”. Глибинні причини даної кризи слід шукати саме в кризі морально-правових ідеалів розвитку самої політичної системи України

і зіткненні двох різних поглядів стосовно розуміння політичного успіху як такого та способів його досягнення.

При дослідженні досить складних явищ та процесів використовується системний метод – сукупність загальнонаукових методологічних принципів, основу яких складає розгляд об'єктів як системи. До основних характеристик системи відносять множинність (сукупність елементів), яка в силу зв'язку володіє внутрішньою цілісністю [21, 29]. На основі цього А.Кравець визначає її як “специфічно виділену з навколишнього середовища цілісної множинності елементів, об'єднаних між собою сукупністю внутрішніх зв'язків або відношень” [97, 44-45].

Вивчення політичного успіху як своєрідної системи дозволить з'ясувати ступінь взаємозв'язку елементів, його роль в забезпеченні цілісності системи та взаємодію з суспільством і політичними практиками. Не слід забувати, що система це динамічна цілісність, яка розвивається, а тому постійно виникають фактори впливу на неї та складові елементи. Без врахування таких обставин (раптова зміна позиції в політичному просторі, позитивна динаміка політичного успіху конкурента та інші) не можливо всебічно розглянути систему.

Оцінювання успіху-неуспіху політичної діяльності не можливо здійснити без вміння зрозуміти сутність зробленого, причини, які спонукали цю людину вчинити саме так в певній ситуації. Це можна зробити за допомогою герменевтичного підходу [92]. Досить важко, наприклад, визначити особистісні риси людини, які виступають одним із факторів формування політичного успіху, не проаналізувавши її вчинки, а суть зробленого не можна детально вивчити не знаючи структури її потреб, прагнень. Виникає так зване герменевтичне коло. “Розуміння це завжди саморух в такому колі, в силу чого істотним є повернення від цілого до частин і навпаки” [45, 238]. Воно досягається шляхом багаторазового

проходження герменевтичного кола.

Досить цікавим аспектом герменевтики є розуміння підсвідомого, що здійснюється на рівні психоаналітичних тлумачень. З точки зору даного підходу, концепції Фрейда та Адлера виконують своєрідний каркас, в рамках якого і здійснюється тлумачення. Виходячи з цього, ціле є гранично абстрактним, яке потрібно узгодити з конкретним. Розуміння конкретних станів неможливе без розуміння загального принципу, який опосередкований розумінням окремих психічних станів [19, 37]. Існування певних принципів політичної діяльності, наприклад, стосовно вибору засобів досягнення політичного успіху, змушує політика відповідно коригувати свої дії. Сам факт вибору супроводжується боротьбою внутрішніх психічних станів, включаючи в цю боротьбу волю, мотивацію, внутрішню мораль. Тобто, знову виникає герменевтичне коло, яке потребує розв'язання.

Не менш важливим при дослідженні політичного успіху є використання структурного методу. Теоретичними передумовами даного методу в філософії є дослідження Р.Якобсона, Ж.Піаже та інших. Основна ж сила цього підходу заключається в інтегративному використанні теоретичних понять.

Структурний аналіз – це парадигма дослідження соціальних структур, за допомогою якої виявляється, яким чином моделі зв'язків, відносин локалізують ресурси соціальної системи. Він виходить з принципу основної ролі таких зв'язків між елементами соціальної системи, які визначають соціальні відносини, формують типи соціальної взаємодії. Використовуючи даний метод, можна виявити зв'язок між політичною культурою та політичним успіхом, окресливши їх вплив на розвиток і функціонування політичної системи взагалі. Адже політична культура обумовлює існування не тільки уявлень суспільства про політичний успіх, а й форми поведінки при його досягненні.

Ще однією характеристикою структурного метода є здатність на основі існуючих зв'язків встановлювати межі діяльності суб'єктів, рівень діяльності і типи соціальної взаємодії. В рамках дослідження доцільно здійснити структурування політичного простору на основі чого визначити, наприклад, ступінь впливу факторів політичного успіху на позиціонування у визначених територіальних межах. Це дасть змогу охарактеризувати ступінь соціальної взаємодії суспільства і політичного лідера в межах структурованого простору та визначити її вплив на досягнення політичного успіху.

Структурний метод акцентує увагу на відносинах між елементами структури, тобто визначення їх поведінки на основі дослідження цілого. Це означає, що визначивши складові політичного успіху, можна прослідкувати їхню взаємодію з тією ж політичною культурою, політичним лідером. Отже, даний метод є незамінним при структуруванні політичного простору і виявлення взаємозв'язків між його елементами [94, 17].

Метод компаративістики дає можливість досліднику розширити межі наукових розвідок, завдяки чіткому усвідомленню спільного та особливого в явищах і процесах, які вивчаються. Він сприяє виробленню та уточненню теоретичних понять, дозволяє прослідкувати закономірності суспільного розвитку та є інструментом верифікації отриманих результатів [116, 168-171]. Серед найбільш поширених типів порівнянь виділяють такі: морфологічний (явища співвідносяться по формі), субстанціональний (порівнюється субстанція самої форми), інтегральний (комплексна оцінка характеру та ступеню впливу факторів на політичні інститути чи процеси), міфологічний (побудова дихотомічних матриць в дослідженні відповідного об'єкта) [84, 144-145].

Субстанціональне порівняння елементного складу таких понять, як „успіх” та „везіння”, дозволяє виявити їхні відмінності й уточнити зміст поняття політичного успіху. Комплексна оцінка основних етапів та тенденцій

структурування політичного простору України сприятиме визначенню основних параметрів побудови моделі політичного успіху. Метод компаративістики лежить в основі доведення протирічливості політичного успіху, зумовленої співвідношенням моральних та прагматичних тенденцій в розумінні та оцінюванні даного явища.

Загальнонаукові методи дослідження застосовуються переважно на теоретичному рівні пізнання та виступають універсальним інструментарієм дослідження різних явищ. Одним з найбільш популярних є метод аналізу – метод наукового пізнання, що являє собою мисленнй процес розчленування досліджуваного об'єкта на складові елементи з метою вивчення його структури, окремих ознак, внутрішніх зв'язків, відносин [11, 96]. Тут доречно навести слова Арістотеля, який вважав, що "... в сфері вивчення політичного суспільства складне необхідно завжди розкладати на прості елементи або найменші частини цілого..." [169, 125].

Аналіз сприяє високому ступеню спеціалізації в області дослідження соціальних явищ. Незаперечними є факти безмежності світу в безкінечності своїх явищ та обмеженості пізнавальних можливостей людини, тому спеціалізація сприяє оптимізації процесів дослідження. Таким чином аналіз - це метод пізнання, в основу якого покладені різні прийоми і способи розчленування системи на складові її елементи. Розчленування має на меті перехід від вивчення цілого до вивчення його частин і здійснюється шляхом абстрагування від взаємозв'язку частин.

Слід зазначити, що вивчення частин не є самоціллю, а виступає як своєрідний етап у дослідженні системи. Важливість пізнання властивостей елементів пояснюється необхідністю визначення закономірностей їхнього функціонування в системі. Властивості елементів вивчаються як основа їхнього зв'язку один з одним відповідно до теоретико-пізнавальної установки: щоб зрозуміти зв'язок, потрібно визначити його основу. Таким

чином властивості частин розглядаються як причина їхнього зв'язку один з одним [96, 74-75].

Об'єктом дисертаційного дослідження є політичний простір, як сукупність політичних позицій, які займають політичні агенти та об'єктивних зв'язків між цими позиціями. Аналіз дозволяє наблизитися до розуміння сутності політичного успіху, за допомогою розчленування його на складові елементи (визначення видів, критеріїв) та визначення об'єктивних зв'язків з політичними агентами даного політичного простору. При чому, в даному випадку, можна спиратися на дослідження інших галузей наук: політичну філософію, соціологію, філософію, які мають свою спеціалізацію, що дозволить більш ґрунтовно дослідити окремі складові політичного успіху.

Системне дослідження сутності та змісту феномена політичного успіху є основою і суттю філософського аспекту проблеми. Аналіз поняття відтворює ступінь впливу філософії на інші науки. В підтвердження цих слів слід навести слова Гегеля, який своєрідність філософії вбачав в тому, що "...в ній її поняття лише, як видно становить її першопочаток, насправді тільки весь розгляд цієї науки є доказом і, можна сказати, власне знаходженням цього поняття; поняття по суті результат такого розгляду" [52, 8]. Даний метод, зазвичай, утворює першу стадію наукового дослідження і дозволяє виявити будову, склад, ознаки та зв'язки об'єкта дослідження (в даному випадку політичного успіху).

В кожній області знання існує певна межа розчленування об'єкта, за якою відбувається перехід до іншого характеру ознак і закономірностей. Коли шляхом аналізу складові частини вивчені, доцільно використовувати синтез. Як метод наукового пізнання, що представляє собою процес об'єднання раніше виділених частин (сторін, ознак, властивостей) предмета в єдине ціле, він дозволяє розглянути вже розчленований об'єкт як цілісну сукупність, окремо вивчених частин. Синтез виступає методом

представлення цілого у формі єдності знань, отриманих засобами аналізу. Отже, аналіз і синтез взаємно припускають і доповнюють один одного. Аналіз у кінцевому рахунку припускає синтез, а синтез неможливий без попереднього аналізу системи. Слід пам'ятати, що просте розчленовування будь-яких об'єктів на окремі частини, яке не передбачає розуміння його як цілого, не є аналітичним процесом. Аналіз по своїй сутності завжди виступає як метод пізнання цілого, а не просто окремих його елементів. Тому він не тільки не може обійтися без синтезу, але із самого початку його припускає. Вивчення ж окремих елементів є лише момент у процесі пізнання цілого [96, 74-75]. В даному випадку аналіз та синтез дадуть можливість визначити природу та структуру політичного успіху, а також існуючі взаємозв'язки між окремими його складовими.

Вивчення даної проблеми передбачає використання методів абстрагування та узагальнення. Абстрагування застосовується для зосередження основної уваги на тих властивостях та відносинах, які є безпосереднім предметом наукового дослідження та проникнення пізнання у сутність явищ, що забезпечує більш глибоке вивчення окремих сторін предмета.

Можна виділити два етапи процесу абстрагування: 1) виокремлення в об'єкті вивчення найбільш важливого і встановлення неіснуючих фактів; 2) реалізація можливостей абстрагування і заміна реального об'єкта більш простим – моделлю. Абстрагування буде найбільш доцільним при уточненні поняття політичного успіху. Будь-яке наукове поняття не є безпосереднім відбитком певного явища зовнішнього світу. Воно постає перед нами як результат порівняння багатьох схожих об'єктів та відкиданням всього нехарактерного [100, 69].

Ідеалізація – це розумовий процес створення ідеальних об'єктів за допомогою зміни властивостей реальних предметів у процесі граничного

переходу [157, 307-309]. У сфері політики потрібен максимум реальних підстав для побудови ідеалізованого об'єкту, що виступають як прогноз, припускаючи включення тих властивостей чи ознак політичного об'єкта, які логічно випливають з його потенціалу [49, 133]. Саме поняття політичний успіх є певною мірою ідеалізацією діяльності політика, яка тією чи іншою мірою задовольняє потреби більшості суспільства. Абстрагування та ідеалізація сприяють доповненню вже існуючих фактів теорією та уможливають пошук нових.

Узагальнення як метод наукового пізнання допоможе більш детально зафіксувати загальні ознаки і властивості не тільки політичного успіху, а й об'єктів, безпосередньо, пов'язаних з ним. Цей метод сприяє формуванню концепції розуміння політичного успіху як явища політичного життя суспільства, яке здійснює вплив на його функціонування.

Не слід ігнорувати індуктивний та дедуктивний методи пізнання. Індукція – це метод виводу конкретних положень із загальних, дедукція – встановлення загальних принципів, законів за конкретними фактами і явищами. При теоретичних дослідженнях застосовують обидва методи, оскільки обґрунтування гіпотези відбувається за допомогою виявлення її відповідності загальним законам діалектики, а формування – на основі конкретних фактів [100, 63].

Таким чином, в даному підрозділі були охарактеризовані парадигмальний підхід та основні методи, які будуть використані при формуванні парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства. На думку автора, саме такий підбір методологічного інструментарію дасть можливість реалізувати основну мету і завдання даної роботи.

Висновки до першого розділу

Історико-джерелознавчий аналіз показав зв'язок концепцій розуміння політичного успіху з процесами розвитку держави та політичним лідерством. Значний внесок у дослідження даної проблематики зробили Конфуцій, Платон, Х.Аквінський, Ш.Монтеск'є, Н.Макіавеллі, Гегель, М.Грушевський, В.Липинський, а також представники сучасних напрямів філософії, політології, соціології: М.Вебер, Б.Расел, Г.Лассуелл, Ф.Знанецький, Д.Хоманс, Н.Еліас, П.Бурдьє, І.Льїн. Спільність проаналізованих концепцій полягає в розумінні політичного успіху як результату взаємодії між суспільством та політичним суб'єктом на основі принципів компромісності політики і моралі для задоволення потреб та інтересів соціального розвитку, що є передумовою позитивної динаміки політичної системи країни.

Порівняльний аналіз розуміння політичного успіху крізь призму предметних полів політичної науки та політичної філософії, вказав на важливість вивчення даного явища крізь призму дихотомії – моралі та прагматизму. Результати дослідження свідчать про те, що як в розумінні сутності, так і в процесі досягнення політичного успіху слід спиратися на їх діалектичну єдність як взаємодоповнення. Це вказує на суперечливість політичного успіху, що передбачає пошук найбільш оптимальної для певної ситуації стратегії поєднання моралі та прагматизму.

Обґрунтовано доцільність застосування парадигмального підходу Т.Куна в процесі формування моделі політичного успіху на основі відповідних факторів. Даний підхід конкретизувався застосуванням діалектичного, історіологічного, системного, синергетичного, герменевтичного, структурного, компаративістичного та загальнонаукових методів наукового дослідження.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ

2.1 Сутність поняття “політичний успіх”

Загальною метою діяльності в усіх сферах громадського життя є досягнення успіху як своєрідного показника реалізованості конкретних цілей, планів, стратегій поведінки людей. Дана діяльність може мати різний зміст, сенсову, прагматичну, моральну спрямованість, характеризуватися різними способами втілення в життя, але спільним було і залишається прагнення досягти бажаного результату – успіху.

Результати багаторічних досліджень підтверджують значущість мотивації досягнення успіху для цілеспрямованої діяльності людини, що значною мірою визначає її місце та роль в суспільстві. Успіх можна розглядати як співвідношення ідеального та матеріального початків. Людина, вмотивована досягти поставленої мети, спирається на певну ідеалізовану модель, яка характеризується відносною впорядкованістю. В той же час реальність диктує свої умови реалізації запланованого, що досить часто супроводжується відхиленнями від початкового “ідеального проекту”, пошуком додаткових засобів досягнення мети. Все це загострює проблему відповідності цілей та засобів їх досягнення існуючим критеріям оцінки і виявляє схильність індивіда раціонально оперувати матеріальною реальністю задля досягнення мети. Виходячи з цього, успіх є цілераціональним в задумі, передбачає наявність відповідного рівня культури та виступає специфічним видом конкуренції в певній сфері діяльності людини [122, 97-99].

Успіх можна класифікувати: по виду, типу, масштабу, формі. В залежності від сфери досягнення він може бути таких видів – економічний,

політичний, соціальний, діловий. По типу суб'єкта – успіх буває індивідуальним та корпоративним, за масштабом – локальний, ситуаційний, спеціальний, універсальний. По формі він може бути позитивний (об'єктивний, реальний) чи негативний (уявний, суб'єктивний) [112, 117]. На думку Г.Л.Тулчинського, існує чотири різновиди успіху, що виступають рівнями самореалізації людини: 1) успіх-популярність як широке визнання діяльності, 2) успіх як визнання “значимими іншими”, 3) успіх-подолання, що заключається у вирішенні людиною проблем та протиріч життя, 4) успіх як реалізація потенціалу [72, 251].

Політичний успіх, відповідаючи цим загальним характеристикам успіху взагалі, набуває нових специфічних рис, які формуються під впливом особливостей функціонування політичної сфери суспільства. Виступаючи однією із складових мотивації політичної діяльності, він визначає не тільки міру її успішності чи неуспішності, а й позицію суб'єкта в межах політичного простору. Це дозволяє, на певному рівні абстрагування, розуміти його як фактор висхідного або низхідного переміщення в ієрархії позицій, визначених політичним простором. При цьому кожна з позицій акумулює в собі відповідний ступінь влади та пов'язаних з нею привілеїв. Такі загальні характеристики політичного успіху вказують на його ситуативність, сформовану під впливом особливостей політичної сфери, прагматичність та чіткий розрахунок втрат і переваг, що загострює проблему взаємодії моралі і політики в процесі його досягнення, оскільки результати політичної діяльності стосуються інтересів великих соціальних груп.

Як правило, політична кар'єра більшості суб'єктів політики не закінчується виграшем чи програшем у виборах, або успіхом чи не успіхом в інших політичних ситуаціях. Політичне життя кожного з них насичене багатьма більш або менш вагомими досягненнями та подіями, що можуть оцінюватися як успіх чи невдача. Політичний успіх окремого суб'єкта є

співвідношенням його успіхів та невдач, що визначають у підсумку міру його успішності. Дана категорія не “абсолютна”. Можна говорити про успіх у конкретних ситуаціях, подіях політичного життя, та про “успішність” як інтегративний показник. Крім того, слід розрізняти успішність поточного положення суб’єкта в ієрархії владних відносин та перспективний політичний успіх.

Особливості політичного успіху вказують на чітко виражену відмінність від інших видів успіху. Його досягнення потребує акумуляції значних особистих ресурсів людини, здатності орієнтуватися в багатоманітні політичних ситуацій і відповідати на їхні виклики. Мотивація людини на досягнення політичного успіху пов’язана з так званім прагненням “волі до влади”, що є внутрішньою потребою виживання в умовах постійної конкуренції [69]. Всі ці фактори спонукають до детального аналізу та вивчення сутності політичного успіху на основі його структурування в межах політичного простору та визначення взаємозв’язків основних елементів, що виступає метою даного підрозділу.

Структуризація політичного успіху здійснюється в системі координат, яка охоплює соціально-просторові та часові характеристики. Процеси взаємодії суб’єкта політики і суспільства завжди пов’язані з певною територією, тобто політичні відносини існують в конкретному просторі, який постійно самовдосконалюється. Ці просторові зміни завжди розділені часовими проміжками, які відображають послідовність розвитку політичних процесів. Отож, простір і час виступають сутнісними формами політичного буття [1, 27]. Тобто політичний успіх є явищем політичного простору, яке виникає в той чи інший час та зазнає впливу основних характеристик заданих сутнісних форм. Під ці характеристики підпадають і політичні суб’єкти. Кожна людина живе в рамках певного географічного простору, але при цьому вона наділяє його рисами та якостями, які необхідні для міжособового

спілкування. Тому даний простір постає в якості “...параметрів особистості, які пропонує людині культура. Індивід засвоює її – через мову, виховання, соціальне навчання в своєму соціальному досвіді. Кожен, окремо взятий член суспільства, засвоює з цієї картини стільки зможе. Картина світу – це лише можливість, міра оволодіння нею залежить від конкретних умов та індивідуальних якостей людини, і вона присутня в його свідомості та підсвідомості, проявляючись в її поведінці, незалежно від міри знань про її існування...” [192, 142-143]. Отож, політичний простір це постійна взаємодія політичних об’єктів та суб’єктів, яка забезпечує його стабільне функціонування.

Існують різні напрями дослідження політичного простору, аналіз яких дозволить виявити основні характеристики необхідності структурування політичного успіху в його межах. Так, для П.Бурдьє, поняття політичного простору є синонімічним поняттю “поле”, під яким розуміють простір політичних позицій в даному суспільстві і об’єктивних зв’язків між цими позиціями та специфічними, притаманними даному полю ресурсами, а, також, простір політичних агентів, які займають ті чи інші позиції в політиці. Капітал – це соціальна енергія, яка здатна виробляти ефекти та активізувати агентів, надаючи їм сили і впливу в полі та здатності зайняти ту чи іншу позицію. Він виступає своєрідним ресурсом, який використовується політичними агентами шляхом власних зусиль та специфічних стратегій [89, 436-438].

Таким чином, простір – це арена боротьби за поліпшення своїх позицій, за здобуття більш привілейованого місця в соціальній ієрархії, мережа відносин між об’єктивними позиціями соціальних діячів, яка існує незалежно від індивідуальної свідомості та волі. Але кожен простір спирається на сукупність внутрішніх установок, яких набуває людина, синтезуючи засвоєні знання й досвід певного місця перебування у

соціальному просторі. Такі установки П.Бурдьє називає габітусом [25, 125-126]. Аналіз концепції французького вченого підтверджує думку про функціонування політичного успіху в певному середовищі, яке має чітко окреслені особливості: політичний режим країни, сформована політична культура та свідомість, своєрідність соціально-економічного розвитку. Врахування цих особливостей є досить вагомим у процесі досягнення успіху в політичній діяльності.

Ю.Габермас в теорії комунікативної дії поле політики розуміє як простір комунікативних взаємодій та формування громадської думки, тобто саме публічна сфера стає політичною реальністю, носієм владних відносин громадянського суспільства по відношенню до держави. Вчений наділяє суспільство функціями комунікативного розуму, який здатен оцінювати політичні ситуації та інтегруватися для вирішення складних проблем. Це є ознакою того, що суспільство здійснює оцінювання політичних явищ, а, отже, і політичного успіху [10, 167].

Е.Гіденс в теорії структуризації поле визначає як структуру в якій агенти посідають конкретні позиції відносно один одного, як відтворювану соціальну практику, якій притаманна соціальна взаємодія. На його думку, основною рисою функціонування поля є соціальні практики, тобто в даному випадку політична діяльність направлена на взаємодію між індивідами та групами з метою кращого позиціонування [10, 167].

Російський вчений Ю.Качанов поле політики визначає як “ансамбль відносин між індивідуальними та колективними агентами й інституціями, ансамбль для якого іманентні внутрішній рух, безперервні встановлення і розриви відносин (офіційних і неофіційних): залежності й автономії, співпраці й боротьби, протесту й підтримки, силового конфлікту й переговорів, агітації й політичної реклами, політичних комунікацій. Це аж ніяк не різнорідна суміш фрагментів політичної дійсності, а такий її елемент,

який організовує ансамбль відносин, упорядковує зумовлену ним сукупність соціальних фактів і соціологічних спостережень. Це – історично сформований простір політичної гри з її специфічними цілями й інтересами, власними законами функціонування” [91, 5-6]. Ю.Качанов виділяє такі властивості політичного поля: 1) даний простір зосереджує в собі основні характеристики влади, впливу, що дають можливість політичним агентам діяти та досягати результату; 2) поле політики – це досить складна система політичних позицій; 3) воно дає уявлення про реальне буття політичних практик.

Досить схожу позицію займають українські вчені, серед яких В.Андрущенко, В.Бакіров, І.Бойченко, які не акцентують значної уваги на позиціюванні політичних агентів, але виділяють три виміри даного явища, які відображають чітко окреслений простір з усією сукупністю політичних зв’язків та відносин. На їхню думку, політичний простір являє собою протяжність території, на яку поширюється історично-зумовлене політичне життя або здійснюється політичний вплив. Даний простір може виступати в трьох вимірах: 1) як передумова політичного життя, визначаючи його активність чи пасивність, територіальні межі і форми організації, координати культурно-цивілізаційного розвитку, баланс сил; 2) як мета політичних процесів життєдіяльності, що розкриває динаміку політичного життя; 3) як середовище здійснення різноманітних форм політичного життя, призначене для побудови політичної системи, визначення і оформлення її елементів, взаємозв’язку між ними [181, 460]. Виходячи з цього, будь-яке політичне явище має межі свого існування, а, отже, зазнає впливу функціонуючої в даних межах політичної системи та її основних компонентів.

Отож, політичний простір виступає вищою мірою абстракції, з точки зору взаємодії суб’єкта й об’єкта політики. Він, насамперед, окреслює межі, в яких соціальні можливості перетворюються в дійсність і люди здійснюють

вибір найбільш актуальних із них [1, 34]. В той же час, не слід забувати про системну автономність та постійну взаємодію поля політики з іншими полями соціального простору та його опосередкованість історичними, еволюційними, ментальними та іншими чинниками [10, 173]. Все це вказує на те, що будь-яке політичне явище, яке вимагає всебічного вивчення, має розглядатися як продукт поля політики, на який впливають різні фактори інших полів соціального простору [185, 603-604].

На думку Є.Головахи, функціонування політичного успіху може охоплювати локальний, національний та глобальний аспекти, тому саме ці просторові аспекти є найбільш прийнятними для структурування політичного успіху. Серед часових характеристик доцільним є виділення ситуативного, тактичного, стратегічного аспектів [59, 89]. Оскільки, політичний час, на думку польського політолога А.Боднара, виступає своєрідною мірою тривалості будь-якого способу організації влади, що включає в себе період протяжності політичного явища чи певної зміни [192, 146]. Головною рисою політичного часу є поєднання минулого, теперішнього та майбутнього як сутнісної характеристики змісту всього політичного життя на певному конкретно-історичному етапі розвитку [181, 649]. Політичний час вказує не тільки на протяжність буття того чи іншого явища, а й визначає ступінь політичного розвитку і політичної зрілості суб'єкта та об'єкта політики. Атрибутами політичного часу є тривалість і послідовність. У першому випадку, він виражає стійкість політичних відносин, а в другому – напрям змін через зв'язок моментів тривалості [1, 28]. Водночас, складність та динамічність даного явища проявляється в багатомірності феномену політичної темпоральності і проблематичності переходу з одного її діапазону в інший [85].

Ступінь узгодженості політичної діяльності в часі і просторі визначає співвідношення позитивного і негативного в діях суб'єкта політики.

Оскільки, неузгодженість в часі, направлена в минуле, характеризується прагненням вкласти у зв'язки теперішнього зміст минулого, а її надмірне спрямування в майбутнє відповідає бажанню вкласти новий зміст в старі форми. Неузгодженість просторово-часових характеристик виключає можливість спільної діяльності між суб'єктами та об'єктами політики. Високий ступінь узгодженості даних характеристик є ознакою налагодження взаємозв'язків між політичним суб'єктом та суспільством, внаслідок чого перша сторона здійснює політичну діяльність задля задоволення потреб другої, яка дає оцінку зробленому. Таким чином, детальне дослідження політичного успіху можна здійснити структурувавши його на основі просторових та часових характеристик. Просторові аспекти вказують на масштаб позиціонування даного явища та відображають впливи культурних установок, які синтезує та перетворює людина, перебуваючи в рамках того чи іншого простору. Часові аспекти вказують на межі функціонування успіху та сприяють виробленню оптимальних рішень, враховуючи всі можливі ситуації, які можуть виникнути в той чи інший час. Просторово-часові аспекти структурування політичного успіху розкривають складний механізм реалізації соціальних можливостей соціуму та вибору найбільш актуальних із них у відповідності з певними часовими рамками, що проявляється в підсумковій оцінці балансу позитивного та негативного (успіху-неуспіху) в політичній діяльності.

Наступним етапом в дослідженні політичного успіху буде етимологічний аналіз. В тлумачному словнику російської мови Ожегов С.І. та Шведова Н.Ю. під словом успіх розуміють “досягнення чого-небудь; суспільне визнання, популярність; гарні результати в роботі” [126, 840]. Отож, успіх – це те, чого досягають крок за кроком, змагаючись за способи та методи його досягнення в різних сферах людської життєдіяльності. Різновид успіху (політичний, економічний) накладає свій відбиток на сутність та

цінності даного поняття. Успіх - це поняття буденної свідомості, яке описує людське існування, мотиви та результати діяльності індивідів. Водночас, не слід ототожнювати успіх з поняттям везіння. Дані поняття мають різні сенси, життєві цінності та цілі, а, отже, і типи життєдіяльності. Визначення внутрішнього змісту політичного успіху дасть можливість виявити відмінності з поняттям везіння.

На думку С.Голубєва, успіх – це поняття епохи Відродження. Дана епоха визначила мету та цінність людського життя в реальному та предметному світі, де людина, не залежачи не від кого, має досягати поставленої мети та самореалізовуватися. Саме на цьому наголошував В.Дільтей, говорячи, що “зміна умов в XV столітті на відміну від заперечення світу в середньовіччі сприяла новому світорозумінню. Головною рисою цього часу було утвердження життя: людина та її природні відносини до середовища стали центром цікавості: визначити себе, ствердити свою волю, насолодитися собою в красі життя та його відображення в літературі, мистецтві” [61, 87]. Відродження заклало основу розуміння діяльнісної суті людини та виконання нею свого призначення в професійній діяльності. Тобто, були визначені засади, необхідні для конституювання успіху як сенсу та мети життя в різних сферах діяльності.

Слід зазначити, що саме в цей час обґрунтував свою прагматичну концепцію політичного успіху Н.Макіавеллі, виділивши при цьому політику в окрему галузь науки, зі своїми принципами та методами. Тому основні тенденції даної епохи лягли в основу його концепції, серед найголовніших можна виділити раціоналізм та системність, воля та індивідуалізм в діяльності. Закладене даною епохою світорозуміння стало фундаментом європейської цивілізації, де світ завжди був реальністю, створеною для пізнання, що в свою чергу робить життя людини результатом свідомих зусиль щодо перетворення цієї дійсності. Дана ідея була панівною до початку

середини ХХ століття та відображала суть епохи модернізму. Це дає змогу стверджувати, що основні цінності політичного успіху були сформовані саме цією епохою.

Доба модерну була сформована на основі синтезу вже існуючих ідеалів європейської цивілізації та капіталізму як господарсько-економічної системи, яка заклала нові духовні характеристики людського буття. Витоки даного явища слід шукати в принципах протестантизму та кальвінізму. Праця стає головним посередником між Богом та людиною, тобто вона стає основою спасіння душі людини. Таким чином, успіх це проходження довгого, тернистого шляху удосконалення власного професіоналізму в обраній сфері заради досягнення кінцевого результату. Для людини даної епохи успішність власної діяльності виражалася в індивідуальній боротьбі, ризику та змагальності. Досягнення кінцевого результату вже не залежить від традиційних церковних та сімейних обмежень, адже людина стає вільною в своїх діях, що відкриває їй шлях до соціального самоствердження. Такий раціонально змодельований світ не залишає випадку для везіння, адже наявність ґрунтовних знань дає можливість все передбачити та спланувати. Тобто, людина – єдиний автор свого життя, перемог та поразок [14, 40-43].

Виходячи з цього, успіх – це, по суті, реалізація свого призначення, що потребує значних зусиль, не може бути випадковим та відповідає здібностям і праці людини. Призначення накладає на людську діяльність не тільки відповідальність, а й принцип відповідності позиції в соціальному просторі.

В той же час везіння є продуктом епохи постмодерну, яка характеризується утвердженням нової картини світу стосовно практики поводження з соціальною реальністю. Постмодерн прагне подолати встановлені норми та принципи вибору єдино правильної, заздалегідь прорахованої дії. Виходячи з цього, панівними стають ідеї рівноправності різноманітних життєвих цінностей, які ґрунтуються на різних культурних та

філософських установках. Це в свою чергу унеможлиблює створення певної концепції розуміння політичного успіху, адже кожен має свободу дії відповідно до своєї моделі світобачення, а, отже, і своє розуміння успіху. В результаті чого зникає раціоналістичний діяльний дух, який є основою досягнення високої цілі, а з'являється орієнтація на везіння, чекання щасливого випадку. Везіння не потребує ніяких продуманих дій та системності, адже по онтологічній суті є випадковим.

Ставши викликом на всі катаклізми епохи модерну, постмодерн актуалізував проблему уникнення їх в майбутньому, завдяки спільним зусиллям. Це було ознакою становлення переваги колективного успіху над індивідуальним, адже “людина – це така істота, котра у власних справах вкрай егоїстична, але за ідею боротиметься як герой” [14, 49].

Різна культурна приналежність понять успіху та везіння дозволяє виділити їхні основні сутнісні характеристики, що значною мірою конкретизує суть політичного успіху. Прагнення до успіху передбачає формування специфічних, особистісних рис політика, серед яких здатність ставити перед собою конкретні цілі, наявність власної свободи вибору, яка опосередковується відповідальністю за отриманий результат. Факт постановки цілей говорить про прагнення людини отримати бажаний результат, тобто досягти успіху, за рахунок свого особистісно-творчого потенціалу, реалізація якого не можлива без вольових зусиль.

Воля є соціальним аспектом здатності людини цілеспрямовувати діяльність на досягнення суспільно-значимої мети, здійснювати саморегуляцію власних психічних і розумових здібностей та своєї поведінки. Феномен волі проявляється в ситуації здійснення вибору між альтернативними моделями поведінки, прийняттям рішення, яке схвалює одну з суперечливих тенденцій і заперечує іншу. В практичній визначеності воля виступає як діяльнісна активність, спрямована на конструктивні,

соціально-цінні перетворення. Зміст даного явища визначається світоглядною позицією індивіда, ціннісними орієнтаціями та соціально-сприйнятними настановами. Саме наявність волі є однією з умов здобуття статусу лідера в будь-якій сфері суспільно-політичного життя [182, 127-128]. Серед перешкод, які мінімізують вольові зусилля політика, можна виділити такі: 1) невизначеність бажання; 2) обмеженість інформації про способи досягнення мети; 3) матеріально-фінансові проблеми; 4) суперечність самої мети, що позбавляє людину впевненості у досягненні позитивного результату; 5) граничні часові рамки щодо можливості досягнення мети [165, 135-136].

Свобода є особливим способом детермінації духовної реальності. На думку М.Бердяєва, дух свободи дозволяє людині усвідомити значущість відповідних процесів, фактів, як внутрішню подію духовної дійсності [17,30]. Свобода проявляється в людській життєдіяльності, адже духовність є специфічною властивістю людського існування, що становить взаємодію духовних (свідомих і несвідомих) та природних (тілесно-біологічних) чинників. Тому свобода проявляється в усвідомленні можливих меж людської поведінки, які залежать від конкретних умов людського існування. Атрибутивними ознаками свободи як духовного феномена є вибір (так як духовний “простір” є плюралістичним “полем можливостей”) і відповідальність [20, 570].

Здатність здійснювати вибір, відповідно до своїх потреб та можливостей, дозволяє політику бути не тільки активним діячем політичного простору, а й користуватися необхідними ресурсами, які являють собою продукт культурно-історичного буття (суспільної моралі, політики, права). Це є однією з умов утвердження суб’єкта в політичному житті та відповідності його дій сучасній політичній ситуації.

Відповідальність, а в даному випадку – політична – є атрибутом

свободи та активності людини, що проявляється не тільки в постійному пошуку самостійного вибору, а головне - в прийнятті ефективних рішень з метою самоствердження в політичному просторі. Вона передбачає власне самоусвідомлення на рівні законів та закономірностей політичного життя, що в свою чергу забезпечує політику можливість діяти за будь-яких життєвих обставин. Політична відповідальність знаходиться в центрі взаємовідносин та взаємопорозуміння між суспільством та політичним лідером, виступаючи регулятивом цієї взаємодії. Оскільки трактування політичного успіху неможливе без врахування громадського оцінювання, то саме відповідальність за свою політичну діяльність є найбільш значимим критерієм на основі якого суспільство визначає рівень успішності політичного лідера. Для самого ж політичного лідера наявність почуття відповідальності є своєрідним способом самоствердження в політиці як професіонала, який за будь-яких життєвих ситуацій здійснює осмислений вибір альтернатив, враховуючи можливі наслідки своєї діяльності.

Як бачимо, для досягнення успіху свобода є необхідним елементом, адже вона виступає способом зняття зовнішніх обмежень для прояву особистих якостей, прагнень до успіху, боротьби за нього. Свобода, якою б вона не була, творчою, науковою, економічною, політичною є своєрідною цінністю, яка визначає активний тип життєдіяльності. Тому в політиці поняття успіху асоціюється з конкурентною політичною боротьбою, відповідальними лідерами, з можливістю робити раціональний вибір. Все це відображає, насамперед, активну життєдіяльність виявом якої є свобода. Отже, свобода, передбачаючи особисту відповідальність і можливість самореалізації політика, є необхідним елементом в досягненні політичного успіху як своєрідної підсумкової оцінки його діяльності [61, 94].

На сучасному ж етапі розвитку українського суспільства найбільш життєвими стають традиції постмодерну. Основні гасла даного

світорозуміння певною мірою позбавлені аксіологічних орієнтирів, що актуалізує проблему вседозволеності, свободи всього та всіх: держави, суспільства, особистості. Політика перетворюється у спосіб заробляння грошей, втрачаючи сенс свого існування. В таких випадках свобода перестає бути потрібною, адже домінуючою стає свобода від відповідальності та зусиль, направлених на досягнення цілей. За таких обставин, в політиці не залишається місця для успіху, адже він замінюється поняттям везіння. Везіння дозволяє реалізувати свої потреби в політиці не докладаючи зусиль, бо політична боротьба змінюється політичними, закулісними переговорами, провідну роль відіграють політичні технології, вибір здійснюється за випадкових обставин, а народ стає об'єктом маніпулювання.

Такий стан речей сприяє політичній апатії та дестабілізації суспільно-політичного розвитку. Можна говорити про зміну образу раціонально-діючої людини, яка пізнавала об'єктивні закономірності дійсності та перетворювала її, задля досягнення успіху на образ людини, яка живе в непередбачуваному світі, чекає везіння та насолоджується свободою від усього [61, 96-97].

Таким чином, наявність свободи відображає позитивний баланс в життєдіяльності людини, яка здатна ставити перед собою раціональні цілі та відповідати за результати їх втілення. Свобода є необхідним елементом досягнення політичного успіху, оскільки знімає обмеження для прояву особистісних якостей, прагнень боротися та досягати мети. Невілювання духовних принципів, які є смислоутворюючими в людському бутті приводить до проблеми свободи від всього та всіх, а, отже, до заміни поняття успіху на везіння. Відсутність категорії успіху в політиці позбавляє її всіх смислоутворюючих чинників - конкурентної боротьби, професіоналізму, відповідальності за свої вчинки, які направлені на досягнення загального блага задля стабільного та демократичного розвитку суспільства.

Суттєво доповнювати перераховані риси має віра політика у

можливість реалізації поставленої мети. Політична віра - елемент політичного світогляду людини, який виступає своєрідною мобілізаційною програмою стосовно прилучення людини до політичного процесу. Вона втілює світоперетворювальні можливості світогляду, які проявляються в наступному: 1) за допомогою віри людина вводить у свій духовний світ і практичне життя те, чого не має безпосередньо у складі життєвого досвіду; 2) політична віра стає активним компонентом перетворення політичної дійсності, оскільки людина володіє обмеженими знаннями про пізнання світу, політичного життя, і це не дає їй змоги повністю передбачити політичне майбутнє і свідомо творити його.

Своєрідно підходили до визначення ролі віри в створенні майбутнього філософи-екзистенціалісти релігійного напрямку (С.Кіркегор, К.Ясперс, Л.Шестов, М.Бердяєв), які вважали, що в проблемній ситуації зіткнення з невідомим, коли розум вже не може мотивувати дії, у людини залишається один вибір - віра в того, єдиного, який тільки й може бути вище розуму, — в Бога. Така віра рятує людину від свавілля. Тісний зв'язок віри з політикою вбачав М.Вебер, який звертав увагу на необхідність існування таких видів влади, що породжують віру, а отже, стимулюють активність суб'єктів політики. Крім того, віра повинна бути і в діяльності політика, оскільки прагнення влади може стати, на його погляд, предметом суто особистого інтересу [171, 71].

М.Вебер висловився наступним чином з цього приводу: "Він може служити цілям національним або загальнолюдським, соціальним і етичним або культурним, мирським або релігійним, він може спиратися на глибоку віру у прогрес (байдуже, у якому розумінні) або ж холодно відкидати віру такого ґатунку, він може претендувати на служіння ідеї або ж, принципово в згадані претензії, служити зовнішнім цілям повсякденного життя, - однак якась віра мусить мати місце завжди. У протилежному разі - і це абсолютно

вірно - прокляття нікчемності створіння тяжіє і над зовні могутніми політичними успіхами” [37, 176].

Тобто, воля, свобода вибору, відповідальність, віра виступають для політика як смислотворчі характеристики його політичного успіху. Везіння не передбачає формування певних рис особистості, так як потребує не постійної роботи над собою, а чекання щасливого випадку, збігу обставин, які сприятимуть в тому чи іншому виді політичної діяльності.

Везіння в своїй онтологічній суті не потребує загальних зусиль, оскільки є асоціальним. Чекання щасливого випадку не вимагає координації та узгодження дій з іншими людьми, тобто власною командою. Успіх, будучи підсумком всіх досягнень та можливих прорахунків політика, лише за зовнішніми проявами належить певній людині. Адже в процесі його досягнення будь-який політичний суб'єкт спирається на підтримку власної команди або партії.

Названі відмінності везіння та успіху вказують на закономірний характер останнього. Тобто, політичний успіх постає перед нами як закономірний результат системно-раціональних дій політика та його команди. Везіння за своєю онтологічною суттю не може бути закономірним, оскільки це лише певний збіг обставин, який не потребує ніяких зусиль. Чекання щасливого випадку не вимагає бути лідером в своїй діяльності, адже достатньо просто існувати. Це свідчить про певну аристократичність успіху, який є досягненням цілеспрямованих особистостей. В той же час везіння зрівнює шанси кожного, адже перед випадком всі рівні, як перед Богом [61, 89-91]. Отож, політичний успіх за своєю внутрішньою суттю є закономірним результатом системно-раціональної діяльності політичного суб'єкта, яка акумулює в собі такі цінності як свобода вибору, віра та воля в досягненні мети, відповідальність за свої дії.

Сутнісні риси політичного успіху були сформовані в епоху модерну,

але кожна з існуючих культурно-історичних епох, або, навіть, культура того чи іншого суспільства по-своєму трактувала дане явище. На думку Л.Бевзенко, перебування в тому чи іншому культурному середовищі накладає свій відбиток на ціннісний статус того, що ми називаємо успіхом. Традиційне, консервативне середовище спонукає людину до віри в щасливий збіг обставин, переваги колективного успіху над індивідуальним. Подібне світосприйняття в умовах нестійкої та мінливої системи внутрішніх цінностей сучасної людини легко помітити. В періоди змін, які відбуваються в суспільстві, для багатьох людей молитва, перебування в церкві, звернення до астрологів є способом впливу на випадковість. Живучість цих стереотипів характерна для тих людей, чиє життя відзначається динамічністю, активністю та спрямованістю на досягнення вершин успіху. До цієї категорії можна віднести політиків, бізнесменів, представників мистецтва.

Таке середовище спонукає політика діяти в рамках традицій, враховувати ментальність даного суспільства, сповідувати моральні принципи, бути послідовним в своїх діях аби привернути увагу населення до своєї персони. Середовище модерну, як наголошувалося раніше, надало політичному успіху сутнісних характеристик, а постмодерн, змінив їх у відповідності з новими цінностями.

Дещо своєрідно трактувала успіх культура соціалізму. Досягнення успіху розглядалося як існування своєрідного діалогу між державою та людиною. Держава окреслювала певні стандарти мислення та дій громадян, правильність розуміння та виконання яких гарантувало успіх. Отже, успішність політичної кар'єри людини в більшості випадків визначалася здатністю “правильно мислити” та вмінням не тільки проявити себе в ланцюзі піонер-комсомолец-партія, а й забезпечити собі можливості просування партійною ієрархією (яка, в принципі була чи не найважливішим фактором політичного успіху) [14, 35-51].

Проведені соціологічні дослідження ціннісних установок та життєвих планів населення говорять про значні зміни цих установок в бік прагматизму та індивідуалізму, посилення значимості матеріального фактора в системі показників, які формують уявлення про успіх. Згідно цих опитувань, складовими успіху в будь-якій сфері діяльності можуть бути: 1) гроші, матеріальні цінності, власність, влада, їх зміст і місце в культурно заданому уявленні про успіх; 2) взаємозв'язок індивідуального та колективного успіху в процесі формування індивідуальної формули успіху; 3) суб'єкти здійснення життєвих планів і забезпечення їх успішності в різних культурних аспектах, які володіють здатністю радикально впливати на особисті плани та проекти [14, 34-35]. Отож, суть політичного успіху слід також шукати в більш ширшій площині, ніж та, до якої належать економічні та політичні чинники. Це певною мірою особливості культурного середовища, а також ті внутрішні установки, які складають кістяк національно-культурного організму.

Деякі напрацювання стосовно впливу культурного середовища на політичне життя того чи іншого простору, а, отже, і на політичний успіх, який функціонує в даному просторі можна знайти у працях українських вчених Л.Бевзенко, В.Бурлачука та американців У.Уорнера, Р.Фарнена. Але ще раніше Гегель зазначив, що культурне середовище є розгортанням світового духу, яке впливає на процес функціонування того чи іншого суспільства, формує його звички та традиції. Німецький філософ ставив політичний успіх в залежність від вміння видатної особистості підпорядковувати свої дії вимогам світового духу та діяти в ритмі тієї чи іншої епохи. Таке вміння має, насамперед, базуватися на мудрості людини, яка здатна усвідомити, що необхідно зробити саме в даний момент. Водночас, мудра особистість має бути схильна до прогнозування можливих ситуацій, що в подальшому дозволить запобігти негативних наслідків. Не менш важливим є вміння політичного лідера доносити до народу свої ідеї,

прагнення, закріплюючи віру в майбутнє та душевний порив робити все задля блага країни, що сприяє зміцненню та згуртуванню суспільства навколо головної мети. Таким чином, Гегель актуалізував проблему відповідності політичного діяча культурно-історичним вимогам епохи та цінностям, які складають кістяк національно-культурного організму [53].

Американський вчений У.Уорнер називає такі цінності або установки темами, кожна з яких “це символічне твердження, яке організовує і зв’язує певні уявлення та цінності суспільства або нації одне з одним чи з самою групою. Раціональне мислення не є справжнім джерелом евокативних символів чи тем, які вони виражають, цінності або уявлення” [178, 17-18]. На основі цих цінностей, символів формуються основні уявлення про добро і зло в певному суспільстві та пов’язані з ними переживання.

Можна виділити типи політика, які формують певне уявлення серед суспільства стосовно розуміння політичного успіху. По-перше, однією з головних соціальних цінностей є образ героя, на якого проєктуються власні переживання, почуття, надії. Цей образ стає еталоном для наслідування. Адже “людина постійно потребує моральної сили, інтелектуальної стабільності та інших реалій соціального порядку, які лежать як в середині, так і зовні кожного з нас. Віра в героя допомагає окремим членам групи більш дієво пов’язувати себе один з одним, а також із загальними та універсальними уявленнями, цінностями суспільства” [178, 19].

По-друге, успіх пов’язується з тим політиком, який не тільки знає символи суспільства, а вміє оперувати ними, задля вмілого управління інстинктами мас. Вже згадуваний нами Уорнер політичний успіх асоціює з майстерністю політика управляти символами на основі певного артистизму в душі. Під артистизмом він розуміє вміння орієнтуватися в настроях народу та при необхідності трансформувати свої переконання, настрої в інші емоції, уявлення, які в даній політичній ситуації більшою мірою направлені на

згуртування певної соціальної групи.

Американський дослідник Р.Фарнен акцентує увагу на цивілізаційних відмінностях Сходу та Заходу в розумінні політичного успіху. На його думку, успіху спроможні досягти ті “лідери Сходу, які будуть мати можливість забезпечити систему соціального захисту (хліб із маслом, а не гармати) паралельно з ініціативами демократичної участі, наприклад, через трудові об’єднання та демократичні реформування ЗМІ. На Заході ж ми, навпаки, не потребуємо такого роду сильної особистості, яка б нами керувала. Нам потрібні такі лідери, які б допомагали людям знайти себе та прилучитися до політичного майбутнього, без огляду на минуле” [179, 107].

Таким чином, на думку автора, доцільно говорити про існування взаємозв’язку між культурним середовищем, яке формує у свідомості людини певні звички, цінності, уявленнями про успіх та політичним суб’єктом. Тому одним із завдань політика, який прагне увійти в історію, як успішний, є досконале вивчення історико-культурних традицій та векторів розвитку своєї країни, аби його дії відповідали глибинним передумовам та очікуванням даного суспільства, яке оцінює і визначає успішність політичних суб’єктів [77; 78].

На думку О.Донченко, для досягнення такої гармонії політичний суб’єкт повинен: 1) вдосконалювати власну особистість, аби вона відповідала загальнолюдським потребам та інтересам; 2) враховувати особливості архетипової, внутрішньої психокультурної цілісності ввіреного йому соціуму; 3) відповідно до існуючих особливостей приймати оптимальні та ефективні політичні рішення. Успішність вирішення цієї триєдиної задачі залежить від системного бачення політичного простору та взаємодіючих в ньому елементів [76, 140].

Символіка, яка каналізує та викликає соціальну енергію, відіграє значну роль у пошуку точок зіткнення з суспільною свідомістю [27, 140].

Отож, вона є досить важливим чинником впливу на процес досягнення успіху. Це пояснюється двома факторами: 1) діяльність політичного актора має відповідати основним бажанням, надіям та вірі народу, адже саме ця відповідність значною мірою є передумовою успішності серед населення; 2) політик повинен вміло використовувати ті чи інші звички, бажання електорату, в залежності від ситуації, на свою користь. Водночас, втрата взаємозв'язку між політиком та сподіваннями населення погрожує йому неминучою політичною катастрофою [26, 19-27].

Даний висновок свідчить про доцільність розгляду політичної культури, яка, на думку автора, будучи пов'язаною, насамперед, з політичною сферою суспільства, найбільш точно відображає сутність розуміння політичного успіху суспільством, політиком та взаємозв'язок між ними. На думку Л.Нагорної, політична культура є інструментом узгодження інтересів влади і соціуму, індикатором цивілізованості суспільства [119, 10]. Особливість цього феномену в тому, що в ньому акумулюються змістовні характеристики і відмінності політики і культури, проявляється їх генетичний взаємозв'язок. Культура включена в світ політики своїми уявленнями про ідеали і моральні еталони політичних відносин. Політика визначає зміст і направленість культурного розвитку суспільства [74, 19]. Стислий аналіз культури як суспільного явища дасть змогу виокремити найважливіші характеристики політичної культури та встановити її взаємозв'язок з політичним успіхом.

Культура є системною, універсальною детермінантою життєдіяльності суспільства та індивіда. Генезис і соціальна роль культури полягає в наступному. Кожна людина, будучи від природи розумною істотою, спрямовує свої зусилля на перетворення соціального світу задля задоволення своїх потреб. Культура виступає опосередкованим результатом, наслідком вказаної діяльності. Людина, створюючи в процесі життєдіяльності

найрізноманітніші матеріальні та духовні блага, використовує свої сутнісні сили, внаслідок чого реалізується соціальне призначення результату діяльності, яке не можливе без передачі вже набутого досвіду. Це означає, що культура стає умовою наступного, нормального, людського існування людини.

Взаємозв'язок умов життєдіяльності людини та її результатів розкривається внаслідок діалектичного опредметнення і розпредметнення. Під час цього процесу відбувається формування здібностей індивіда, його знань, вмінь, навичок, потреб, інтересів, цілей. Він є відповідним механізмом взаємодії індивідуального та соціального. В свою чергу, розпредметнення є процесом освоєння людиною буття, а опредметнення - реалізацією творчо засвоєного соціального змісту особистості. Виходячи з цього, кожна людина освоює буття враховуючи свої можливості та ресурси, накладаючи власний масштаб на його перетворення. Культура відображає певний рівень, ступінь розвитку та практичного здійснення людських сутнісних сил, тобто вона виступає результатом реалізації людиною своїх потреб, здібностей, знань, вмінь, навичок. Тому її можна виявити всюди - в економічному житті суспільства, у політичній сфері, в моралі, релігії, науці [118, 126-128].

Політична культура відображає кількісно-якісну характеристику розвитку та практичної реалізації людських сил в політичній сфері життя суспільства. Це результат практичного втілення знань, умінь, навичок конкретних людей та суспільства в цілому, людських здібностей в сфері політичної влади, функціонування держави, політичних рухів, політичного життя в цілому. Політична практика, будучи основою взаємозв'язку елементів політичної культури та джерелом розвитку, виступає основним фактором її цілісності та органічності.

Термін “політична культура” вперше використав І.Гердер, але основні наукові розробки даного питання припадають на 50-ті роки ХХ століття.

Хоча вивченням даного питання займалися Арістотель, Платон, Макіавеллі, Гоббс, Кант та інші філософи. Можна виділити декілька підходів стосовно розуміння політичної культури. Так, вчені Ф.Бурлацький, А.Галкін, А.Рябов асоціюють дане поняття з сукупністю знань і духовних цінностей, принципів і способів політичної діяльності, політичного досвіду та традицій. Такий підхід, в більшій мірі, враховує особливості колективної культури та роль історичного пізнання, соціальної пам'яті у формуванні соціально-значимих характеристик поведінки.

Інший підхід відображає розуміння політичної культури як індивідуальної характеристики людини, ступеня її політичної активності та здатності застосовувати свої знання на практиці. Ю.Ожогов, Ю. Тихомиров, Р.Яновський підкреслюють індивідуальний характер засвоєння політичної культури, який проявляється в ступені відтворення ідеальних моделей політичної поведінки. Представники третього підходу (Є.Бабосов, Г.Белов, Л.Коган, М.Лисенков) вбачають в політичній культурі спосіб реалізації сутнісних сил людини, її знань, переконань в суспільно-політичній практиці, тобто культура виступає продуктом діяльності людини. Різноманітність підходів щодо трактування політичної культури розкриває дане явище з різних сторін вказуючи на її грані.

Класичне визначення політичної культури було зроблено американськими вченими Г.Алмондом та С.Вербою [132]. Вони дане поняття розуміли як певний еталон орієнтації стосовно відношення до політичної системи, її різноманітних складових та власне своєї ролі в цій системі [158, 49-51]. Аналіз даних підходів дає можливість розуміти політичну культуру як сукупність знань та духовних цінностей, принципів політичної поведінки, які засвоюються в індивідуальному чи колективному порядку та являють собою своєрідний еталон взаємодії між політиком та політичною системою. Виходячи з різноманітних смислів, які вкладаються в розуміння

даного поняття тими чи іншими вченими, доцільно виділити основні його характеристики.

До свідомісних (духовних) елементів політичної культури можна віднести:

1) політичні уявлення стосовно головних аспектів політичного життя: про політичну систему, політичний режим, владу та управління, про носіїв владних повноважень, рівень демократизму в суспільстві тощо. Джерелом політичних уявлень виступають, як правило, знання людей про відповідні явища політичної сфери, які є базою формування пізнавальних стереотипів про політичні явища, відіграючи потім суттєву роль в політичній діяльності людей;

2) політичні цінності й ціннісні орієнтації, які є домінуючими в ієрархії потреб та інтересів суб'єктів політичної культури;

3) політичні настанови як органічні частки політичного світогляду людини, суспільства, які сприяють переводу політичних уявлень та цінностей в площину практичної реалізації. Це своєрідне ставлення суб'єкта політичної культури до політичних явищ, зумовлене характером та рівнем його політичного світосприйняття (настанова на одержання політичних знань, неактивну участь в політичних подіях, ставлення до різних суб'єктів державної влади тощо).

Функціональну (поведінську) частину політичної культури складають:

1) норми політичних відносин між державою та громадянином як стереотипи політичної діяльності, які випливають з історичних традицій і характеру політичної системи певного суспільства;

2) політичні традиції суспільства, суспільних груп, які розкривають історичний аспект поведінської культури суспільства і громадянина, переходячи від одного покоління до іншого.

3) політичний етикет, норми політичної поведінки, тобто своєрідна

система правил політичної діяльності, які встановленні в певному суспільстві.

Інституційну (матеріальну) частину політичної культури складають:

1) сукупність різноманітних політичних інститутів, органів, які виробило суспільство за свою історію. Інституційну частину політичної культури складають саме ті результати функціонування політичної сфери суспільства, де реалізується влада, відображена через своє матеріальне уособлення. Це дуже важлива частина політичної культури суспільства, аналіз якої дає можливість говорити про політичну зрілість суспільства, організацію влади, методи прийняття рішень, проведення їх в життя, методи підбору кадрів, силу закону та про інше;

2) політична символіка — формалізоване відображення стереотипів політичної свідомості та політичної поведінки, тобто це форми, через які впроваджуються відповідні політичні уявлення, ціннісні орієнтації людей, їх настанови, а також політична діяльність [118, 129-131].

Аналіз політичної культури та її основних характеристик дає змогу говорити про те, що вона виступає важливим чинником продукування сутнісних смислів політичного успіху. Він за своєю внутрішньою суттю є закономірним результатом системно-раціональної діяльності політика, яка акумулює в собі такі цінності як свобода вибору, віра та воля в досягненні мети, відповідальність за свої дії. В свою чергу, політична культура є різновидом культури, способом духовно-практичної діяльності й відносин, які відображають, закріплюють і реалізують основні цінності, інтереси, формують політичні погляди, знання та навички участі громадян у суспільно-політичному житті [58, 78]. До базових цінностей політичної культури відносяться свобода, справедливість, рівність, національна єдність, згода, соціальна відповідальність. Володіючи стійкістю та історичною спадковістю, вони відображають загальнолюдські уявлення про ідеальні моделі

суспільного устрою і поведінкові норми етично-прийнятних способів політичної діяльності [74, 23].

Тобто, політична культура визначає еталон ціннісно-практичної спрямованості дій політика, який в міру своїх можливостей та прагнень реалізовує поставлені цілі та відображає відношення суб'єкта до всієї сфери політичного життя, що проявляється у діяльнісному та ціннісному аспектах. Слід також зазначити, що політичний актор та суспільство можуть мати протилежні смисли щодо розуміння суті та способів досягнення політичного успіху. Політична культура відповідно до своїх сутнісних характеристик, а саме – оцінного критерію орієнтацій, надає оцінку політичної системи, ролі і місця в ній політичних суб'єктів та значення їх діяльності для суспільно-політичного розвитку [137, 112-113]. Низький рівень політичної культури суспільства чи політичного суб'єкта деформує загальноприйнятні критерії оцінки політичних явищ та процесів, що призводить до неузгодженості ціннісно-діяльнісних аспектів щодо розуміння політичного успіху.

Високий рівень розвитку політико-управлінської культури політичного суб'єкта є чинником гармонізації взаємовідносин влади і суспільства [109, 299]. Це проявляється в його здатності синтезувати власні погляди, цінності на основі врахування психосоціальних архетипів суспільства. Невідповідність політичних інтенцій суб'єкта стану структурних елементів даного соціуму як системи, є основою його перманентних криз. Тобто, йдеться про ставлення до суспільства як до специфічної форми життя, яка втілюється в певних законах розвитку, історико-культурних і психологічних особливостях [77, 62]. Суспільство, будучи творцем політичної культури, саме в цих межах формує свої потреби, інтереси, ті ж цінності, які має задовольнити обраний ним лідер. Виходячи з даних вимог, вибудовується інтегральна оцінка успішності-неуспішності політика, на основі чого формується підсумкова оцінка його діяльності, що і визначає значення

даного успіху для суспільства.

В свою чергу, нестабільність політичної культури, відсутність стійких, сформованих цінностей, уявлень про політичну систему та принципи взаємодії в її межах приводять до різних ціннісно-діяльнісних вимірів політики взагалі. Внаслідок чого, у політика і суспільства можуть існувати відмінні погляди на суть політичного успіху і шляхи його досягнення. Слабкий рівень розвитку політичної культури не дає змоги суспільству чітко сформулювати свої вимоги і потреби, які б відповідали процесам власного соціетального розвитку, обрати того політичного лідера, який зуміє відповідально задовольнити їх. Дана ситуація дає можливість політику діяти в розріз з цінностями суспільства та безвідповідально ставитися до своїх обов'язків.

Такий дисбаланс суспільно-політичного розвитку, в основі якого лежить слабкість політичної культури, сприяє формуванню політичної апатії суспільства, наслідком якого є неможливість здійснити підсумкову оцінку міри успіху-неуспіху політика, оскільки існуючий стан взаємодії між цими двома суб'єктами виключає наявність такого явища як політичний успіх. Тобто, політична культура виступає своєрідним індикатором виявлення можливості функціонування політичного успіху в тому чи іншому суспільстві.

Аналіз сутнісних характеристик політичного успіху та їх взаємопов'язаності з політичною культурою говорить про необхідність уточнення та чіткого визначення даного поняття. Можна констатувати факт відсутності в політологічних, філософських словниках категоріального визначення політичного успіху. Це, насамперед, пояснюється тим, що в основному науковці приділяли увагу проблемам переможців та переможених на виборах, займалися аналізом діяльності політиків, які досягли результату чи зазнали фіаско. Саме ж це поняття не досліджувалося. І не випадково,

адже політичний успіх - категорія дуже суперечлива, і прикладів того, як політик неодноразово перемагає на виборах, призначається на найвищі посади, а потім входить в історію як політичний невдаха, насправді багато.

Це багато в чому пояснюється самою логікою політичної боротьби, яка буває доволі складною. Політичні суб'єкти можуть мати, як тактичні, так і стратегічні цілі. Тому одні й ті ж події можуть оцінюватися і як успіх, і як його відсутність. Можливість політичної партії делегувати в уряд свого представника є успіхом. Але чи завжди? Представництво партії в уряді говорить про впливовість партій як політичної сили. Але якщо дана партія суттєво не впливає на політику уряду, то взяття на себе навіть часткової відповідальності за його діяльність може дискредитувати партію та привести до зменшення прихильників.

В самій політиці існує дуже багато критеріїв оцінки діяльності того чи іншого політика: ефективність роботи, відповідність певним суспільним цінностям політичної діяльності (як етичним, так і політичним), результативність, її спрямованість на досягнення поставлених цілей, здатність виконувати дані народу зобов'язання, спроможність поліпшувати ситуацію у країні та покращувати її імідж на міжнародній арені. Якщо ставити питання, чи є успіхом того чи іншого політика перемога, то навряд чи це можна заперечити. Але стає зрозумілим той факт, що загальна оцінка успішності політика буде виведена на основі аналізу основних критеріїв оцінки його діяльності. Напевне, у визначенні категорії політичного успіху вихідним моментом має стати чітке розуміння того, що “успіх – це передусім оцінна категорія” [59, 92]. На цьому наголошують українські вчені Є.Головаха та Н.Паніна, які займаються вивченням даної проблеми в більшій мірі в рамках соціології, так як значну увагу приділяють розробці інструментарію опитування громадської думки та виробленню показників політичного успіху, доступних операціоналізації.

При цьому, Є.Головаха вважає за необхідне конкретизувати це визначення таким чином, щоб у ньому містилась оцінна складова успіху і, крім того, посилення на можливість вимірювання в системі показників, доступних операціоналізації. В той же час, слід зважати на те, що політичний успіх можна досліджувати всебічно лише в тому разі, коли його буде структуровано в конкретній системі координат, що охоплює доступні для вимірювання соціально-просторові та часові характеристики. В рамках даного дослідження такою системою координат виступає політичний простір, з притаманними йому особливостями.

Н.Паніна визначає дане поняття як “досягнення певної позиції у політичній ієрархії і подальше зміцнення цієї позиції при здійсненні політичної діяльності” [59, 89]. При цьому, вона не відкидає значення оцінного критерію, а лише застосовує його при оцінюванні позицій тих чи інших політичних лідерів в ієрархії політичного простору.

Для кожного суб'єкта політичної діяльності – лідера, політичної групи, держави – в різних просторово-часових вимірах можна виділити різноманітні критерії і процедури вимірювання політичного успіху. Але громадське оцінювання виступає основним критерієм визначення успішності політичних практик. Враховуючи існуючі підходи щодо визначення політичного успіху та виділені сутнісні характеристики даного явища, на думку автора, це поняття слід конкретизувати наступним чином. Для всіх суб'єктів політичної діяльності (незалежно від просторово-часових масштабів їхньої діяльності) політичний успіх - це закономірний результат системно-раціональної діяльності, який визначає кінцеву позицію суб'єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх політичних досягнень і поразок. Таким чином, політичний успіх є своєрідним досягненням політичного суб'єкта, яке на порядок вище мінімально-прийнятної оцінки його політичної діяльності. При цьому, потрібно орієнтуватися не на якісь ідеальні і

недосяжні норми, а на прагматичний підхід, обумовлений гнучкістю та послідовністю, передусім, стосовно основних цінностей моралі [56, 228-229].

Існує точка зору, що політичний успіх слід розглядати як досягнення цілей політичними суб'єктами у сфері політики. Традиційно політику визначають як сферу діяльності, головним змістом якої є завоювання, утримання та використання державної влади. Отож, політичний успіх можна розуміти також як успіх політичних суб'єктів у завоюванні, утриманні та реалізації влади. Тому, на думку автора, остаточна позиція суб'єкта в ієрархії політичного поля визначатиметься за сумою успішних практик, застосованих в межах згаданої діяльності по відношенню до влади. Але це не виключає можливості оцінки успішності дій політичного актора, наприклад, в процесі завоювання влади, а, отже, і певної позиції в ієрархії. Це ж саме застереження стосується і успішних практик утримання зайнятої позиції та реалізації повноважень. У відповідності до цього будуть застосовуватися різні критерії оцінювання успіху-неуспіху, але основним критерієм по відношенню до будь-якого етапу досягнення політичного успіху є відповідальність за свої дії. Виходячи з вище сказаного, слід констатувати, що у сфері політики успіх не є кількісним вираженням досягнень-поразок політичних суб'єктів [56, 229]. Він вказує на якісну складову втілення політичних практик, що підтверджується оцінним критерієм їх значимості для суспільно-політичного розвитку в цілому.

Є.Головаха виділяє методологічні проблеми дослідження політичного успіху. По-перше, ця проблема пов'язана з існуванням різноманітних типів політичних акторів, які діють на різних рівнях політичної ієрархії й у різних масштабах політичного простору, що ускладнює можливість виробити загальні процедури оцінювання успіху групових та індивідуальних акторів незалежно від масштабу їх діяльності. По-друге, виникає складність при спробах узгодження політичного успіху на різних часових етапах політичної

діяльності суб'єкта. Нерідко ситуативний успіх політика, що легко виміряти відсотками виборців або просуванням до вершини владної ієрархії, містить потенціал неминучого майбутнього політичного фіаско, зумовленого хибною програмою або зміною політичної кон'юнктури [59, 89-91].

На ще одній проблемі акцентує увагу американський політолог Р.Фарен, який зазначає, що “політичний успіх може мати протилежні сенси залежно від того, які критерії оцінки ми застосовуємо (індивідуальні, соціетальні, політичні, культурні, зумовлені становищем, крос-національні і навіть із ряду абсолютів, якими є універсальні або вічні ідеали)” [179, 105]. Той же конфлікт між етичними і прагматичними критеріями породжує чимало суперечностей в ситуаціях оцінки успіху в будь-якому виді діяльності і, насамперед, в політиці, де досягнення цілей пов'язане з порушенням моральних норм.

Серед потенційних носіїв політичного успіху можна виділити таких: 1) індивідуальні актори політичного простору (політичні діячі, партійні лідери, претенденти на виборні посади різних рівнів, починаючи від депутатів місцевих рад і закінчуючи президентом країни); 2) групові актори (політичні еліти, партії, об'єднання, блоки, громадські організації); 3) адміністративно-територіальні одиниці (країни, регіони) [90, 90]. В межах даного дослідження зосередимо основну увагу на індивідуальних носіях політичного успіху. Адже сучасна політична ситуація в Україні характеризується постійною конкурентною боротьбою між політичними силами, які мають дещо відмінні погляди стосовно соціально-економічного розвитку країни, але в своїй основі ця боротьба містить протистояння лідерів даних напрямів за досягнення успіху.

Досягнення успіху політичним лідером є фактором самоорганізації і консолідації суспільства [176]. Консолідація виступає головним чинником ефективності досягнення мети – політичної, економічної і т.д [78, 57-58].

Вона може визначатися кількома внутрішніми тенденціями, які спрямовують людей до активності та мають об'єктивний і суб'єктивний характер. До об'єктивних чинників належать історико-політична й культурно-поведікова архітектоніка конкретного соціуму, його інтегральний психокультурний тип, характер, притаманний йому на даному історичному етапі соціетальної психіки, стан масової свідомості тощо. Суб'єктивним чинником є наявність чи відсутність компетентного політичного лідера, для якого згадані вище фактори є основою в діяльності [77, 54]. Оскільки політичний успіх характеризується оцінним критерієм, який визначає його значення для громадськості, то він виступає стрижнем взаємозв'язку та взаємопорозуміння суспільства і політичного лідера. Високий ступінь довіри та підтримки успішних практик політичного суб'єкта, свідчить про консолідацію суспільства задля досягнення якісно-нових рівнів життєдіяльності.

Саме політичний лідер, на думку В.Холода, володіє раціонально-ідеологічною харизмою, що виступає внутрішньою сутністю його ресурсів, направлених на досягнення політичного успіху: 1) здатність освоєння наявних ресурсів влади і створення додаткових засобів впливу на соціальне середовище; 2) раціональний прагматизм, що базується на пріоритеті можливого над належним, на раціонально-критичному, але не деструктивному сприйнятті реалій; 3) кадровий раціоналізм, формування оточення за принципом професійної придатності; нейтралізація ідеологічних розбіжностей за рахунок використання інтелектуальних можливостей опонентів задля власної користі; 4) "розумний егоїзм" в селекції кадрів; підбір кадрів не під свої персональні якості, а під стратегічну лінію втілення мети; 5) генерування інновацій по тактичних питаннях, рішення яких забезпечує відчутний прогрес; 6) органічний антипопулізм, навіть за рахунок втрати довіри в масах, адже тактичний програш може обернутися стратегічним виграшем у майбутньому; 7) дозований авантюризм або

ангажованість в починаннях; лідер в ідеалі – це продукт громадянського суспільства, але по факту - диференційованого суспільства з такими ж інтересами, тому йому слід відповідати “середньому” інтересу, а це означає авантюристичну рухливість, тобто вміння поступатися в дрібницях і вигравати в головному [184, 359]. Виходячи з цього, будь-який суб’єкт політики, який прагне досягти політичного успіху має займати лідерську позицію в політичній ієрархії локального чи національного рівня. Дана позиція надає йому відповідні ресурси, які сприяють початковій політичній мобільності та формують базові засади, принципи діяльності, направлені на досягнення політичного успіху.

Таким чином, в рамках даного підрозділу було здійснено аналіз сутності та змісту політичного успіху на основі його структуризації в просторово-часових рамках. Виходячи з цього, політична культура певного простору є середовищем формування сутнісних характеристик політичного успіху, серед яких можна виділити: цілеспрямованість, свобода вибору, відповідальність. На основі аналізу існуючих визначень даного поняття, на думку автора, його слід конкретизувати наступним чином. Для всіх суб’єктів політичної діяльності (незалежно від просторово-часових масштабів їхньої діяльності) політичний успіх - це закономірний результат системно-раціональної діяльності, який визначає кінцеву позицію суб’єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх політичних досягнень і поразок.

2.2 Фактори, критерії та різновиди політичного успіху

В межах даного підрозділу буде проаналізовано та визначено основні фактори, критерії та різновиди політичного успіху. За будь-яких обставин,

успіх завжди пов'язаний з цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Вони можуть бути “зовнішніми” щодо суб'єкта, тобто незалежними від нього (наприклад, соціально-економічна та соціально-політична ситуації в країні), так і такими, що залежать безпосередньо від самого політичного суб'єкта (економічні ресурси, популярний імідж). Р.Фарнен окреслює загальні характеристики впливу на політичний успіх, “серед яких - вимоги часу, особистісні якості (які відповідають середовищу, культурі та часу), гострота й міра кризи та соціальних проблем, з якими стикається суспільство, регіон чи світ в цілому (наприклад, такі, що стосуються економічного регресу чи депресії, обмеження громадянських прав і свобод груп та індивідів). На додаток до перелічених чинників успіх може вимагати певних особистісних якостей, які, зазвичай, визначаються мистецтвом лідерства, харизмою чи таланом” [179, 106]. Тобто, Р.Фарнен тим самим виокремив основні сфери суспільного життя, під впливом яких формуються фактори політичного успіху: економічну, політичну та особисту. Отож, фактори впливу є вираженням всього спектру характеристик суспільно-політичного життя суспільства.

Виходячи з цього, Н.Паніна пропонує виокремлювати такі фактори політичного успіху: 1) економічні (фінансові можливості політика, економічна ситуація в країні, особливості економічної свідомості електорату тощо); 2) особистісні (здатність до демагогії, популізму, особистісна харизма лідера, ступінь прагнення до влади, щасливий збіг обставин (везіння, удача), успішна попередня діяльність та хороша репутація та інше); 3) політичні (чітка та послідовна політична позиція, яка відображає інтереси певних груп населення, приналежність до реальної політичної сили (популярної партії), великі адміністративні можливості тощо); 4) маніпулятивні (широкий доступ до засобів масової інформації, політичні рейтинги, опитування, застосування “брудних” політичних технологій до конкурентів (наклеп, фальсифікація) та

інше) [129, 48-49].

Детальний аналіз виділених груп факторів свідчить про те, що важливе місце серед них займають економічні. О.Каревіна крім вище згаданих (фінансові можливості політика, економічна ситуація в країні, особливості економічної свідомості електорату) виділяє ще такі види економічних факторів: “економічна складова” іміджу політичного лідера (артикуляція суб’єктом певних економічних цінностей); рівень життя людей, окремих груп потенційних прихильників політика; презентація економічних уподобань політичного суб’єкта або висвітлення його економічної діяльності в засобах масової інформації.

Значення кожного з цих факторів для успіху політичних суб’єктів різного рівня має істотно різнитися. Так, наприклад, економічна ситуація в країні та її оцінка населенням, напевно, менше впливатимуть на успіх політика на виборах, наприклад, до місцевих органів влади, ніж до Верховної Ради. Серед економічних факторів, які можуть не залежати від політичного суб’єкта, можна виділити такі, як стан економіки країни, рівень життя окремих груп населення, особливості економічної свідомості населення (економічні інтереси, орієнтації тощо). Емпіричні дослідження даної проблематики вказують на наявність істотного зв’язку між економічними інтересами, цінностями, рівнем життя різних груп населення та їхніми політичними уподобаннями і поведінкою. До найважливіших факторів, що залежать від самого політичного лідера, слід віднести його економічний статус, фінансові можливості (на сьогоднішній день і населення, і засоби масової інформації, і самі політики майже одностайно вважають, що успіх в політиці пов’язаний саме з цим) та “економічну складову” його іміджу.

Успішність досягнення певної позиції в політичній ієрархії багато в чому залежить від ступеню відповідності суб’єкта очікуванням електорату, серед яких не останнє місце займають економічні. Адже, саме економічні

негаразди є на сьогодні чи не найважливішими проблемами, якими переймається пересічний громадянин. Тому його економічні орієнтації завжди беруть до уваги при організації та проведенні політичних кампаній, а розробці економічних програмних положень кожна, окремо взята політична сила, приділяє значну увагу. Більшість громадян, як правило, не знайомляться зі змістом економічного блоку програм політичних суб'єктів, але значну роль в цьому процесі відіграє політична реклама, яка стимулює їхній інтерес до змісту програм.

Уявлення про економічну складову іміджу політичного суб'єкта можна отримати з аналізу його діяльності та задекларованих принципів. Ступінь співвідносності економічних детермінант його політичної поведінки та економічних уподобань більшості прихильників вказує на позитиви та негативи стратегії досягнення успіху. Існує два напрями аналізу економічних детермінант політичної поведінки особи: традиційний “партійно-ідентифікаційний” та підходи теорії раціонального вибору. У межах першого напрямку в основі аналізу лежать різноманітні соціальні змінні, що впливають на партійно-політичну ідентифікацію особи та на її політичний вибір. Саме він детермінується соціально-економічним статусом особи, тобто зумовлюються чинниками, пов'язаними зі стратифікацією суспільства. Хоча, не виключена залежність політичної поведінки від низки соціокультурних факторів (цінностей, які сприймає людина, установок групової солідарності, групової свідомості та самоідентифікації тощо).

На думку, С.Ліпсета, відмінності у політичних орієнтаціях, пов'язані зі стратифікацією, більше притаманні економічно розвиненим демократіям, а відмінності, пов'язані з культурними, ціннісними розбіжностями - суспільствам з нестійким державним устроєм [90, 95-94]. Отже, в сучасному українському суспільстві політичний вибір населення визначається не стільки чинниками економічного статусу, скільки ціннісними уподобаннями.

Теорії раціонального вибору розглядають логічні моделі індивідуального процесу прийняття рішень щодо вибору певних політичних суб'єктів. Люди, здійснюючи вибір, насамперед, намагаються максимізувати свій економічний добробут, а політики - вигоди від свого положення та кількість голосів на наступних виборах. Цей факт впливає на те, як перші вирішують, віддавати чи не віддавати свій голос за певного кандидата, політичну партію чи блок, а останні - пропонують певну програму [190, 51-52]. Згідно з цим підходом, особа завжди діє раціонально, здійснюючи вибір відповідно до своїх інтересів у різних сферах життя. Розбіжності можуть виникати лише відносно розуміння раціональності, як сукупності всіх можливих засобів досягнення мети, або певного виду переваг, переконань у прагненні до успіху [68, 62].

Теорія раціонального вибору не вказує як саме здійснюється вибір, визнаючи, що вибір особи є лише частково раціональним, оскільки кожна людина має обмежені можливості щодо сприйняття, інтерпретації інформації та передбачення можливих наслідків своїх рішень. Крім того, на політичний вибір особи значною мірою впливає сукупність альтернатив, доступних їй у ситуації вибору. Досить часто вибір особи буває тактичним, коли замість максимізації вигоди відбувається вибір за принципом мінімізації втрат від зробленого вибору. Саме такий вибір здійснюється зараз більшою частиною населення України.

Це пояснюється наступним чином. При здійсненні вибору більшість громадян керується лише короткочасним прагматичним інтересом, який стосується матеріального характеру і має чіткий еквівалент – гроші. Представники даної категорії здатні звертатися до будь-яких доходів, адже їхній основний принцип діяльності “хапай та біжи” стосується сьогоденної можливості отримати щось, так як не має впевненості в тому, що це вдасться зробити завтра. Саме вибір цих людей забезпечує позиційну ротацію в

політичному просторі тих суб'єктів, які обіцяють негайне поліпшення рівня життя, посилюючи обіцянки економічним популізмом. Усвідомлений довгостроковий економічний інтерес, навпаки, змушує людину до відповідного та відповідального вибору тих політичних суб'єктів, які займають достатньо чітку та послідовну позицію по відношенню до принципів перетворень в соціально-економічній та політичній сферах. Такий інтерес людини орієнтований на стійку перспективу стабілізації і підвищення якості життя. Саме ця категорія громадян не схильна надміру абсолютизувати економічні фактори впливу на політичний успіх, бачучи в них запоруку стабільного розвитку держави та суспільства [129, 43].

Аналіз економічних факторів політичного успіху показав, що в більшості випадків вибір населення пов'язаний з його економічними орієнтаціями, перевагами та економічно-статусними характеристиками, але даний зв'язок не є стабільним, що зумовлюється: 1) невизначеністю економічної та політичної свідомості населення; 2) несформованістю стійких економічних інтересів більшості громадян; 3) відсутністю орієнтацій стосовно активної політичної участі [90, 103-104].

Не менш важливу роль відіграють і особисті фактори політичного успіху (здатність до демагогії, популізму, харизма лідера, ступінь прагнення до влади, успішна попередня діяльність, хороша репутація тощо). Серед цих факторів слід виділити дві групи: 1) чинники, які забезпечують можливість завоювання та утримання влади; 2) чинники, що сприяють ефективному використанню владних повноважень та здійснення ефективного політичного керівництва. В свою чергу, в другій групі можна виділити такі види якостей: аналітичні (спроможність бачити та аналізувати політичні проблеми, пропонуючи альтернативи їх вирішення), вольові (емоційна стійкість в політичній діяльності), комунікативні (здатність спілкуватися на міжособистому та міжгруповому рівні). Значна роль у формуванні особистих

рис, які сприяють успішності, належить самому політику, але коригування цього процесу спостерігається як збоку його команди, так і самого суспільства.

Навідміну від економічних факторів, які відображають економічну складову як процесу досягнення успіху, так і ціннісного розуміння його суті, особисті фактори сприяють виробленню в політичного суб'єкта особистісного потенціалу, який відповідає вимогам даної сфери діяльності та сприяє успішності. Так, аналітичні якості передбачають вміння політика делегувати частину своїх функцій своїм помічникам. Це є основою диференціації ролі суб'єкта на цілу низку політичних ампула, що в свою чергу робить актуальною проблему кооперації політиків з різними типами ампула в продуктивні тандеми, де існує можливість ефективно доповнювати одне одного, поєднуючи сильні сторони та невілюючи слабкі.

Комунікативні риси виробляють вміння спілкуватися не тільки на міжособистому рівні, а й з великими соціальними групами, відчувати суспільні настрої. Не менш важливим є вміння налагоджувати контакт з членами власної команди та з людьми, з якими в будь-якому випадку доведеться працювати. Виконання поставлених завдань може бути зведене нанівець, через труднощі політика у взаємодії з апаратом. Дана проблема набуває особливої гостроти при налаштованості політика на істотне реформування суспільного життя. Тому успіх політика-реформатора напряму залежить від поєднання особистих рис з професіоналізмом та ідейно-політичною відданістю його команди. Відомий російський політик Є.Гайдар висловив наступну думку з цього приводу: “З самого початку було очевидно: якщо не оволодіємо апаратом, не змусимо його енергійно працювати над проведенням економічних реформ – наш уряд приречений. Так як і наші попередники ми не зможемо перейти від програм до діла” [172, 295]. Все це є свідченням того, що не кожен здатний свій особистісний потенціал зробити

запорукою успіху.

Значну роль в цьому відіграє харизма, тобто виняткова здатність брати на себе керівні ролі та пов'язану з цим ірраціональну владу. Серед основних харизматичних рис, притаманних політичним суб'єктам, слід виділити такі: особиста привабливість, внутрішня націленість на отримання результату, ототожнення себе з роботою, яку виконуєш, комунікабельність, вміння мотивувати себе та інших, зосередженість на головних проблемах, здатність ставити перед собою цілі та приймати рішення щодо їх реалізації. Харизматична особистість здатна впливати на свідомість та діяльність інших людей, оскільки притаманні їй риси надихають, мобілізують її прихильників на досягнення поставлених цілей, вирішення певної проблеми. Це свідчить про те, що харизма є запорукою реалізації особистісного потенціалу політичного суб'єкта, який направлений на досягнення успіху в політичній сфері [193, 24].

Вміле поєднання власних особистих якостей з існуючими в суспільстві стереотипами ідеального політика говорить про формування популярності політичного лідера як певного "ідеалу" в порівнянні з іншими суб'єктами політичної діяльності. В кожному суспільстві домінують свої стереотипи стосовно особистих рис ідеального політика, що формуються під впливом історичних епох, особливостей кожної держави, менталітету суспільства, конкретної внутрішньої та зовнішньої ситуації. Дані стереотипи в більшості випадків виражають морально-психологічний еталон, який виступає основою для формування рис політичних суб'єктів, що відображають соціально-політичну направленість [130; 131].

Важливими складовими досягнення політичного успіху є політичні фактори (політичний імідж, чітка та послідовна політична позиція, яка відображає інтереси певних груп населення, приналежність до реальної політичної сили, великі адміністративні можливості та інші). В більшості

випадків оцінка діяльності політичних суб'єктів залежить від сприйняття їхнього іміджу.

Політичний імідж є розумовою фікцією, сприйняття якої конструюється з використанням маніпулятивних механізмів, коли реальні якості об'єкта іміджмейкінгу суттєво змінюються, представляючи його як ілюзію, направлену на вирішення конкретних завдань. Ілюзорність політичного іміджу пояснюється двома факторами: 1) невідповідність особистісних характеристик іміджу якостям реальної людини; 2) невідповідність проголошених цілей реальній ситуації політичної дійсності. Особистісні якості політичного суб'єкта знаходять ілюзорність в міфологізації реальної людини, створення образу героя, що відповідають глибинним архетипам людської свідомості і провокують позитивне відношення. Ілюзорність цілей видає їх черезмірна орієнтація на абстрактно-позитивні цінності, що сприймаються даним суспільством [147, 46-47].

В загальному вигляді в структурі політичного іміджу можна виділити два компоненти: 1) програмна складова, тобто цінності артикульовані суб'єктом; 2) особистісна складова, тобто наявні індивідуальні та приписувані йому якості [90, 94].

В більш розширеному вигляді можна виділити такі групи якостей політичного суб'єкта: 1) індивідуально-особисті риси, серед яких винятковість, впевненість в собі тощо; 2) соціальні риси: орієнтація на вирішення проблем суспільства; 3) особистісно-енергетичні риси: ентузіазм, оптимізм і т.д; 4) соціально-енергетичні риси: вміння впливати на людей, воля, рішучість; 5) соціально-моральні риси: високі моральні якості, відповідність "суспільному ідеалу". Слід наголосити, що даний набір рис не є стійким та універсальним. В тій чи іншій політичній ситуації успіх можуть принести декілька достатньо різних моделей вище згаданих рис.

Слід зазначити, що американські моделі політичного іміджу

зосереджують увагу на таких трьох основних характеристиках, як високий інтелект, внутрішній потенціал (рішучість, цілеспрямованість і т.д) та високі моральні якості (чесність, порядність тощо). В свою чергу російські та українські іміджмейкери акцентують увагу на таких чинниках, як особистість (харизма, потенціал, інтелект, моральність), відношення (до країни, народу, соратників, самого себе), лідерська поведінка та діяльність в будь-яких ситуаціях [127, 294-295].

Основна технологія стратегічного іміджмейкінгу, направлена на досягнення політичного успіху – створення політичних перформансів [145, 194-200]. Перформанс – це спеціальна, досить символічна, ритуалізована діяльність, яка здійснюється індивідом чи групою з метою впливу на іншого індивіда чи групу людей. Сукупність даного виду діяльності та спогадів про неї утворюють іміджову легенду, що складає інформаційну основу іміджмейкінгу. Тобто, це професійно складена історія життя та діяльності політичного суб'єкта, за допомогою якої планується здобути підтримку громадян. Іміджова легенда складається з біографії, в якій наголос роблять на простому походженні, націленості на допомогу людям, професійному статусі, призначенні та політичній платформі, де визначаються основні напрями та принципи діяльності. Головний критерій ефективності технології іміджу - його переконаність, в основі якої лежать глибинні психологічні архетипи соціетальної діяльності того чи іншого суспільства.

Стосовно ставлення до іміджмейкінгу виділяють три напрями: 1) традиційний, коли політичний суб'єкт в міру зміни кон'юктури політичного простору та, не зважаючи на довгий супротив, підпадає під вплив іміджмейкерів; 2) гіпермодерністський, де політик повністю покладається на професіоналів цієї сфери; 3) оптимальний, коли політик бере участь в іміджмейкінгу. Максимальний ефект впливу іміджу на успішність політичної діяльності виникає саме за рахунок спільної діяльності

політичних суб'єктів та іміджмейкерів [127, 394-395].

Не менш важливим політичним чинником успіху є позиціонування суб'єкта як виразника інтересів певної групи суспільства. На думку Т.Заславської, кожне суспільство теоретично можна поділити на такі основні прошарки: 1) верхній – представники владної еліти, субеліти, які займають високі позиції в управлінні державою; 2) середній – підприємці, бюрократи середньої ланки, найбільш кваліфіковані спеціалісти; 3) базовий – основна частина інтелігенції, представники масових професій, велика частина сільських жителів; 4) нижній – літні, малоосвічені люди, безробітні [58, 94].

Кожна з вище вказаних груп потребує особливого підходу, розуміння та знаходження шляхів задоволення її потреб. При цьому, дане взаємопорозуміння буде успішним за умови, коли населення є не лише слухачем програм чи гасел, а й активним діячем, який відстоює свої позиції та надає пропозиції відносно покращення відносин на рівні громадськість–політичний суб'єкт [7, 4-5]. Тому політику для досягнення успіху необхідно мати підтримку більшості прошарків населення. Важливою умовою взаємних симпатій між ними є відповідна взаємоідентифікація. Політик, який не враховує специфіку та особливості функціонування різних соціальних груп суспільства, не має стабільних прихильників, які йому симпатизують, на яких він спирається, чий інтереси та потреби має задовольняти. Не слід забувати, що саме вибір та оцінювання прибічників, дає йому змогу покращувати свої позиції в політичній ієрархії [58, 94-95].

Кожен політик в своїй політичній діяльності спирається на певну партію. Вона виступає досить дієвим інструментом мобілізації активності прихильників. Це пояснюється тим, що політична партія акумулює в собі групові, корпоративні та ідеологічні інтереси не лише відповідних прошарків економічної, політичної, регіональної еліти, а й частини суспільства. Хоча дієвим інструментом для політика може бути лише партія

загальнонаціонального масштабу, яка має стійке коло прихильників в різних регіонах країни. Водночас не слід гіперболізувати роль і значення політичних партій в житті суспільства, в більшості випадків вони, як вже зазначалося, виконують роль інструменту досягнення політичних цілей свого лідера [58, 97].

Досить поширеними практиками українського політикуму є використання адміністративного ресурсу для посилення впливу на існуючі механізми досягнення політичного успіху. Специфіка адмінресурсу полягає у використанні носіями чинної влади свого становища для забезпечення подальшої участі в утриманні та реалізації влади. Серед головних форм реалізації адмінресурсу слід виділити такі: 1) здійснення контролю за процесами виборів чи призначення на посаду; 2) використання керівників та працівників державних підприємств для виконання ними певних дій для забезпечення позитивного результату; 3) упереджений контроль за дотриманням законодавства різними суб'єктами політичної боротьби; 4) використання державних фінансових ресурсів у власних цілях; 5) застосування засобів цензури та контролю за державними та недержавними ЗМІ; 6) фальсифікація результатів виборчого процесу [102, 133].

Виділення адмінресурсу в окремий фактор політичного успіху свідчить про негативні тенденції демократичного розвитку політичного поля нашої країни, на чому наголошують Н.Паніна та І.Валерстайн. Останній під зовнішніми критеріями демократичного розвитку розуміє “відсутність або наявність вільних виборів, на яких конкурує певна множина партій, і засобів масової комунікації, що не перебувають під прямим контролем уряду, а також те, чи сповідує хтось релігійну віру без державного втручання – одне слово, міра, якою всі ці громадські свободи справді практикуються у межах конкретної держави” [30, 73].

На думку ж Н.Паніної, втручання адміністративного ресурсу в процесі формування позицій суб'єктів в політичній ієрархії сприяє оберненому розвитку демократичної моделі держави [129, 42]. Всі ці чинники свідчать про те, що адмінресурс не тільки нівелює здобутки демократії, а й заважає вільній конкуренції в межах політичного поля, що сприяє збільшенню успішних практик серед тих суб'єктів, які не мають відповідної підтримки суспільства, внаслідок чого виникає зіткнення різних точок зору стосовно розуміння політичного успіху та критеріїв його оцінювання. Це виступає фактором виникнення та подальшого наростання напруги в суспільстві, що створює передумови входження країни в стадію політичної кризи. Значну роль у зменшенні впливу адмінресурсу має відігравати чітка система громадського контролю, яку можна створити за умови інституалізації його суб'єктів, якими виступають політичні партії, громадські організації, незалежні засоби масової інформації [125, 19-20].

В той же час, фактори маніпуляції в політичній діяльності стають соціальним явищем великого масштабу, адже здійснюючи вплив на масову свідомість, проникаючи в технології організації та проведення виборчих кампаній, вони деформують поле масової комунікації, чим ставлять під загрозу демократичний розвиток країни [135]. На думку С.Кара-Мурзи, доцільно виділити три головні ознаки маніпуляції: 1) це вид духовного психологічного впливу, адже мішенню маніпулятора є психічні структури особистості; 2) це прихований вплив на об'єкт; 3) ця взаємодія потребує значної майстерності та знань. Г.Шиллер зазначав: “Успіх маніпулювання гарантований, коли об'єкт вірить у природність та неминучість всього, що відбувається. Для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій не буде усвідомлюватися її присутність” [88, 12].

Є.Доценко вважає, що сутність маніпуляції складають ідеї успіху в досягненні певної мети, за рахунок збереження ілюзії самотійного рішення

та дії адресата впливу, а також майстерність маніпулятора в застосуванні прийомів впливу. На його думку, існуючі ознаки маніпуляції, можна поділити на декілька груп: вид духовно-психологічного впливу на людину, групу; перетворення об'єкта маніпуляції на предмет досягнення мети; дії приносять користь маніпулятору, але суперечать волі адресата; здійснюється прихований вплив на об'єкт; маніпулятор прагне схилити адресата до певних дій. Виходячи з цього маніпуляція - це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого приводить до актуалізації намірів людини, які не співпадають з реально існуючими бажаннями [79, 51-52].

Отже, маніпуляцію можна вважати частиною технології влади, оскільки вона виступає одним із способів втілення політики, реалізації відносин влади одних політичних суб'єктів над іншими. Водночас, вона є досить ґрунтовним фактором політичного життя демократичного суспільства. Цю точку зору не відкидають російські вчені С.Кара-Мурза, А.Паршев, а також західні теоретики Г.Ласвел, В.Паккарда та інші. Враховуючи основні характеристики та ознаки маніпуляції, можна стверджувати, що вона є одним із факторів, який впливає на рівень сприйняття населенням того чи іншого політичного суб'єкта, його програм, дій, а отже впливає на міру успішності. На думку Д.Богуша, найбільш відомими маніпулятивними прийомами, які застосовуються як в процесі політичної боротьби, так і в повсякденний час є залякування, створення шоківих ситуацій, емоційний вплив, дозування інформації, застосування нейролінгвістичного програмування, прийомів блефу. Дані методи застосовуються в логічній послідовності задля найбільш вдалого впливу на психоемоційний стан суспільства.

Серед найбільш популярних прийомів маніпуляції, поширених у вітчизняному політичному медіа-просторі можна виділити такі: 1) прийом “навішування ярликів”, який використовується задля формування

негативного іміджу конкурента при допомозі порівнянь, метафор, що в свою чергу активізує негативні стереотипи населення; 2) “яскраве узагальнення” або посилення на авторитет, тобто об’єднання навколо образу певної людини чи ідеї, які мають позитивний характер; 3) асоціація з образом “простої людини”; 4) використання схильності людської психіки сприймати політичного суб’єкта, ідеї, погляди, переконання, які він продукує за умови високого ступеня його підтримки більшістю суспільства, тобто використання досліджень суспільної думки, проведення гучних акцій аби зафіксувати в людській свідомості впевненість у власній перемозі, популярності; 5) підвищення зацікавленості в результатах соціологічних досліджень, політичних рейтингах, тобто закріплення в свідомості об’єкта маніпуляції потрібного погляду на ситуацію та її оцінку [103, 101-103].

Хоча, наприклад, А.Горбачик, досліджуючи політичні рейтинги, вважає, що вони є способом не скільки маніпуляції, стільки інструментом оцінки успішності-неуспішності політичної діяльності суб’єктів. При чому зазначає, що лише чітко визначені, незаангажовані процедури вимірювання та інтерпретації результатів, робить політичні рейтинги важливим джерелом інформації для прийняття рішень і прогнозування ситуації [65, 18].

Велику роль у застосуванні маніпулятивних технологій в політичній боротьбі відіграють інформаційні ресурси, які стають системотворчим чинником життєдіяльності політичних, економічних, соціокультурних процесів розвитку суспільства та держави. Підтвердженням цього можуть бути слова П.Шампаня: “Політика – це передусім символічна боротьба, в якій кожний політичний актор прагне монополізувати публічне слово чи хоча б прагне до перемоги свого уявлення про світ і його визнання правильним та вірним як можна більшою кількістю людей” [139, 347]. Серед найбільш поширених маніпулятивних прийомів ЗМІ можна виділити такі: різні методи оприлюднення інформації: перебільшення значимості тих чи інших подій,

аби відвернути увагу від головних проблем та інтерпретація під певним кутом зору, аби існувала можливість щось вигадати на власний розсуд при вже заданій тональності.

Отож, за умов розвитку та постійного вдосконалення сучасних засобів масової інформації, ринку реклами та політичного маркетингу слід говорити про значну роль даних факторів в процесі успішного позиціювання в рамках політичного простору. Доступ до найбільш популярних прийомів маніпулювання дозволяє впливати на структури свідомості людей, спонукаючи діяти в заданих параметрах, які можуть не відповідати їхнім справжнім мотивам та потребам, формувати оцінки та думки, впливати на процес вироблення та прийняття рішень. Це актуалізує проблему етичної легітимації політичних суб'єктів під час електоральних кампаній [159]. Всі ці фактори є свідченням появи нових можливостей штучного моделювання подій, які відбуваються та формування віртуальних образів світу. Це означає, що реальні події співіснують з штучним зображенням світу політики. Поява такого світорозуміння сприяє імітації політичної реальності, її маскуванню та створенню певної гіперреальності [136, 42].

Отож, маніпулятивні фактори, як і адмінресурс, певним чином позбавляють політичне поле вільної конкуренції в процесі завоювання, утримання та реалізації влади, цим самим уможлиблюють несвідомий вибір населення та політичний успіх тих політичних суб'єктів, діяльність яких не має громадської підтримки та не становить позитивного значення для розвитку суспільства в цілому. Хоча парламентські вибори 2002 та 2006 років, засвідчили, що не завжди поєднання цих факторів є визначальним для успішних політичних практик. На це впливає рівень наявності чи відсутності механізмів саморегуляції структур політичної свідомості населення, тобто здатність самостійно відфільтровувати достовірну, незаангажовану інформацію.

На думку І.Рожкової, вище згадані фактори виступають складовими капіталів успішних практик політиків. Серед найбільш актуальних вона виділяє такі: економічний, партійний, адміністративний, регіональний, символічний та інші, що мобілізуються політично активними суб'єктами з метою досягнення більш вигідних позицій в політичному просторі та конвертації їх в політичний успіх. Проведені соціологічні опитування останніх років дозволяють виділити загальні тенденції значимості тих чи інших капіталів в процесі досягнення успіху в політичному просторі України.

Порівняльний аналіз виборчих кампаній 1998 та 2002 років свідчить про відносну сталість партійного капіталу, тобто позиціонування політика в просторі партійної ієрархії. При чому, з 2004 року прослідковується тенденція збільшення ефективності партійного капіталу партій правоцентристського спрямування та так званої “партії влади” в порівнянні з лівим. В той же час при досить стійкому ресурсі правих партій, він різко зменшується в центристів, адже домінуючим стає капітал “партії влади”. Цей факт стає свідченням того, що значимість партійного капіталу в процесі досягнення успіху падає, оскільки він стає похідним від адміністративного ресурсу, який формалізується певними позиціями агентів в ієрархії адміністративного простору.

Друге місце в рейтингу капіталів займає економічний, який характеризується перебуванням агентів на провідних позиціях в економічному просторі, що дає їм можливість використовувати фінансово-економічні засоби даного поля та інвестувати, обмінювати їх в інших полях. Прослідковується тенденція зростання значення цього виду капіталу для досягнення успіху в загальнонаціональному масштабі для представників регіональних еліт.

Наступним в ієрархії капіталів є професійний капітал, тобто досвід роботи в органах державного управління, депутатська діяльність. В той же

час слід відмітити тенденцію зменшення ролі цього капіталу для представників регіональних еліт, для яких провідним залишається економічний.

Підвищення ролі адміністративного капіталу, свідчить про успішне використання різних видів ресурсів в полі політики для досягнення стратегічної мети. Активними власниками даного виду капіталу є не тільки представники правлячої бюрократії, але й керівники великих підприємств різних форм власності, які займають провідні позиції в управлінській ієрархії, що дозволяє їм адміністративно впливати на потенційних прихильників. Зростання долі агентів, які володіють адміністративним капіталом свідчить про тенденцію “зрощування капіталів” [148; 168], коли домінуючі позиції в адміністративному полі сприяли доступу до капіталів інших полів (економічного та партійного). Прослідковується стабільна тенденція збільшення активного адміністративного капіталу серед представників еліт східного регіону країни. В той же час, не слід забувати про пасивний адміністративний капітал, тобто перебування на високих позиціях в минулому. Досить незначні рейтинги символічного капіталу членства в суспільних організаціях та ресурсу загальнонаціональної популярності. Низька популярність останнього пояснюється обмеженістю позицій числом носіїв.

Даний аналіз дозволяє виділити основні тенденції структурування українського політичного поля з точки зору визначення можливостей застосування капіталів для досягнення політичного успіху як в регіональному, так і національному масштабах. Але в даному випадку, І.Рожкова пропонує розрізняти два загальні види капіталів: регіональний та столичний. Регіональний капітал відображає приналежність політичного агента до певної адміністративної території, яка формалізується фактом проживання чи професійної діяльності. Він є показником прояву стереотипу

“свій-чужий” та впливу регіональної еліти на функціонування політичного простору. Столиця країни виступає простором концентрації існуючих полів, де зосереджується найбільша кількість агентів, що займають в них провідні позиції. Приналежність агента до столиці є фактом наявності столичного капіталу, який вказує на експансійні можливості відносно регіонів.

Виходячи з цього, слід вказати загальну тенденцію посилення успішних практик регіональної еліти східної України, для якої найбільш характерним є використання партійного, економічного та адміністративного капіталу. Вони можуть претендувати на своєрідний рекорд поєднання партійного та адміністративного капіталів, яке принесло їм великий процент успіху в поліпшенні позицій у політичній ієрархії. При чому домінуючий до 1998 року партійний капітал лівих партій, змінився в 2002 році перевагою партій влади та центристського спрямування. Саме високий ступінь використання адміністративного капіталу, детермінованого партійним та економічним, в силу специфіки соціально-економічного розвитку даного регіону сприяє активній ротації його адміністративно-економічної еліти в загальнонаціональну, зменшуючи, при цьому, вплив власників столичного капіталу на розподіл позицій в політичному полі.

Представники західного регіону нашої країни свої успішні практики, насамперед, пов'язують з активним представництвом в політичних партіях правого спрямування та економічними можливостями, які мають тенденцію до зростання. Цей факт є свідченням успішного входження економічної еліти даного регіону в загальнонаціональну. Слід також зазначити, що вплив власників столичного капіталу на даний сегмент політичного поля є приблизно рівним стосовно можливостей самих регіоналів, але досить вагомим капіталом для них, крім членства в ефективній правій партії, був професійний ресурс. На відміну від східного регіону роль адміністративного капіталу є досить не високою і характеризується лише перебуванням на

керівних посадах.

Досить активний та вагомий вплив власників столичного капіталу прослідковується на такому сегменті політичного поля як правобережний центр. Успішність їхніх практик пов'язується з економічним, партійним капіталом та досить незначній ролі адміністративного, який асоціюється з членством в партії влади. При чому саме ці ресурси є провідними для досягнення успіху й серед представників даного регіону.

Основною тенденцією успішних практик в столичному сегменті політичного поля було зменшення ролі економічного капіталу та зростання ваги партійного, оскільки Київ характеризується досить високим рівнем концентрації економічних ресурсів. Цей факт збільшує можливості застосування інших капіталів. Найбільш ефективним в даному випадку є професійний капітал. Тенденція поєднання столичного та професійного капіталів є очевидною, адже перший в багатьох випадках пов'язаний з місцем реалізації основних функцій другого.

Південь та північ України характеризуються досить успішними діями власників столичного капіталу, в основному за рахунок професійного та адміністративного ресурсів, опосередкованих членством в ефективних партіях та перебуванням на адміністративних посадах. В той же час регіональна еліта успішність у позиціюванні в межах політичного поля забезпечувала за допомогою використання економічного капіталу та членства в ефективних партіях. Таким чином, порівняльний аналіз впливу капіталів, актуальних для успішних практик політичних суб'єктів дозволив виявити найбільш значимі з них в межах структурованого політичного поля країни [152, 63-79].

Основні тенденції значимості того чи іншого фактору (капіталу) свідчать про злиття адміністративно-інформаційно-фінансового потенціалу в єдиний, найбільш вирішальний фактор процесу досягнення політичного

успіху. Даний факт є результатом політичної практики поєднання бізнесу та політики, що в принципі протирічить основним принципам Конституції України. Єдність цих факторів, по суті, означає, що корумпованість є нормою політичного життя нашої країни [129, 61].

Дані тенденції досить негативно впливають на процеси демократичного розвитку політичної системи України, адже домінуючими факторами успішних практик позиціонування в межах політичного поля стають економічні та адміністративні ресурси, які нав'язують даному полю специфіку власних, витісняючи тим самим капітали суто політичного призначення (партійний капітал, професійний та членство в суспільних організаціях). Партійний капітал партії влади, який був досить актуальним для успішних практик за природою походження належить до адміністративного капіталу і є інструментом його впливу на поле політики [152, 79].

Наступним логічним етапом дослідження політичного успіху є аналіз його критеріїв. Критерії політичного успіху будуть розрізнятися в залежності від: 1) суб'єктів політичного успіху, які розглядаються (індивідуальні, групові чи територіально-адміністративні); 2) політичної ситуації в країні (періоди виборів, міжвиборчі періоди); 3) етапу політичної кар'єри самого політичного суб'єкта .

Розглянемо критерії успіху індивідуальних політичних суб'єктів. Ці критерії можуть бути фактичними, тобто безпосередньо фіксованими (наприклад, перемога на виборах або посідання певної позиції у владних структурах), та оцінними, оскільки успіх - це передусім оцінна категорія. Якщо політичний успіх розглядати як успіх у досягненні влади, то його критерієм є позиція суб'єкта в ієрархії владних відносин, що виражається у факті перемоги на виборах чи призначення на певну посаду. Вибори до різних гілок влади - це один із найважливіших для політичних суб'єктів

етапів політичного життя країни, засіб зміни та формування влади, спосіб “відповідальності” політиків за свою попередню діяльність, спосіб виявлення ставлення народу до поточної політики. Хоча успіх на виборах не вичерпує поняття політичного успіху зазначалося і після перемоги на виборах кар’єра політичного актора може складатися по-різному.

Якщо політичний успіх розглядати як успіх в утриманні влади, то його критеріями є: стабільно-високий рівень довіри та оцінки діяльності політичного суб’єкта, що може виявлятися у позитивній динаміці його підтримки населенням, зростанні кількості прихильників, повторному успіхові на виборах та переміщенні на більш високу позицію в ієрархії владних відносин.

Розглядаючи політичний успіх як успіх в реалізації влади, його критерієм можна вважати здійснення програмних цілей суб’єкта, про що можна судити за реальними результатами діяльності політика. Даний критерій є одним із найменш очевидних, оскільки не завжди невиконання програмних положень супроводжується неуспіхом суб’єкта за іншими критеріями, про те з погляду історичної перспективи він є досить-таки вагомим. Це “ретроспективний” критерій, за яким можна оцінювати успішність політичного лідера в минулому.

Окремі критерії політичного успіху не завжди збігаються та узгоджуються між собою, особливо в умовах перехідного суспільства, що характеризується нестабільністю політичної системи, неусталеними формами політичного життя, відсутністю чітких правил “політичної гри”, несформованістю політичної культури тощо. Отож, на різних етапах політичного життя країни та політичної кар’єри певного суб’єкта на перший план виходять різні критерії політичного успіху, що створює проблему пошуку їх співвідносності [90, 92-93].

Не зважаючи на існуючу багатокритеріальність оцінювання

політичного успіху, існує загальний критерій оцінки діяльності політичного актора – політична відповідальність. На думку М.Самуйліка, політична відповідальність – це складний суперечливий компонент соціального суб'єкта, важливий регулятор сфери політичних відносин, який виникає в процесі діяльності різних суб'єктів у зв'язку з організацією, здійсненням та розвитком державної влади, а також при розробці та втіленні у життя політики, яка відображає прогресивні напрями та мету розвитку суспільства. Об'єктом політичної відповідальності є політика, а суб'єктом – її носії (органи державної влади, політичні лідери, партії та інші).

В залежності від носія, політична відповідальність поділяється на такі структурні елементи, як політичні потреби, інтереси, мета, погляди, уявлення, переконання, які аналізуються з позиції відповідності результатів політичної діяльності вимогам суспільства. З точки зору об'єктивних відносин в структурі досліджуваного об'єкта можна виділити три основні рівні: державний, соціально-груповий, індивідуальний. Докладніше зупинимося на останньому з них. Індивідуальний рівень відповідальності є вихідним пунктом і кінцевим результатом політичної відповідальності, оскільки ступінь ефективності всіх її рівнів визначається політичними орієнтаціями та установками особистості, її самопізнанням та світоглядом. Можна стверджувати, що індивідуальний рівень відповідальності політика відображає політичні потреби, інтереси, мету, які втілені в політичні цінності, орієнтації, життєві плани в його політичній діяльності.

Зміст та ступінь політичної відповідальності різних особистостей неоднакові. Вони залежать від трьох основних груп факторів: соціальне оточення, політичне мікро середовище, яке формує політику відповідальності особистості, внутрішній світ політика, який формується під впливом перших двох факторів та обумовлює його відповідальність перед іншими і самим собою [160, 12-17].

Виходячи з вище сказаного, політична відповідальність базується на взаємодії суб'єктів у галузі політики, заснованій на спільній залежності щодо їх загальної мети, політичних інтересів, необхідності виконання взаємних зобов'язань та спільно встановлених правил [181, 105]. Принцип відповідальності включає в себе такі риси: 1) комплекс політико-юридичних норм, вимог, установок, які визначають відповідальність політиків за свою діяльність; 2) державні та суспільні інститути, які стимулюють та забезпечують відповідальну діяльність політика; 3) система розвитку духовних мотивів, стимулів до добросовісного виконання обов'язків; 4) здатність суспільства попереджувати безвідповідальність; 5) відповідальна діяльність суб'єктів політики, яка дає ефективні результати на благо суспільства [162, 17]. Відповідальність – це глибоке усвідомлення суб'єктами політики життєво важливих інтересів суспільства та держави, самовіддана праця направлена на їх втілення на основі нагромадженого досвіду та передбачення можливих наслідків, що проявляється у здатності виробляти якісну політику, приймати стратегічно вірні рішення, здійснювати їх з максимальною користю для загального блага [177, 133].

Значення відповідальності як якості суб'єктів політики в тому, що вона стимулює їх розвивати і всі інші риси характеру у відповідності з високими цілями. На думку І.Льїна, саме почуття відповідальності разом з любов'ю до своєї країни та почуттям власної гідності, є джерелом тих людських сил, які слугують спасінню, відродженню та возвеличенню країни. Це основа політичної активності, творчості та цілеспрямованості [83, 356-362].

Політична відповідальність обумовлена закономірностями суспільного життя, специфічними зв'язками між людьми у сфері політики, а тому, вона виступає засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди. В сутності даного поняття міститься протиріччя міститься суперечність між об'єктивно необхідним (політичною метою та інтересами суб'єктів,

соціальних спільностей) і суб'єктивно можливим (глибиною її усвідомлення відповідальною особою, її власними можливостями, мірою вигоди). Основним критерієм політичної відповідальності виступає відповідність політики, яка проводиться інтересам народу, об'єктивній необхідності його розвитку.

Виходячи з вище сказаного, відповідальність як процес можна охарактеризувати через ряд категорій: політичні цілі та інтереси – усвідомлення та сприйняття їх політичними діячами – відповідальна діяльність направлена на їх досягнення – суспільство як інстанція оцінювання – коригування та виконання поставленої мети [181, 105]. В цьому ланцюгу нас, насамперед, цікавлять такі елементи: “відповідальна діяльність направлена на досягнення цілей” та “суспільство як інстанція оцінювання”. Вони є свідченням того, що політична відповідальність виступає одним із критеріїв в оцінюванні політичного успіху, оскільки він виступає своєрідним підсумком всіх політичних досягнень та поразок політика, який відбивається в ієрархії політичних суб'єктів в тому вигляді, в якому вона наявна в громадській оцінці.

Слід зазначити, що поняття критерій визначається як ознака, на основі якої відбувається оцінювання певного явища чи предмета; мірило для оцінки, судження. Виходячи з цього, політична відповідальність є ознакою на основі якої не тільки суспільство оцінює успішність того чи іншого політика, а й він сам визначає міру своєї відповідності позиції, яку займає в політичному просторі. Тобто, політична відповідальність визначає, насамперед, морально-психологічну готовність політика до розуміння сенсу і наслідків своєї діяльності, відповідність місцю, яке він займає в ієрархії політичного простору. Вона виступає одним із головних принципів, який формує інтегральну оцінку характеристику суспільства стосовно успіху чи неуспіху того чи іншого політика. Отож, в своїй сутності політичний успіх передбачає

оцінювання на рівні суспільство – політичний лідер. Рівень оцінювання буде залежати від ефективності дій політика, яка залежить від почуття відповідальності за свої вчинки та їх наслідки. Тому політична відповідальність є одним з основних критеріїв оцінки політичного успіху.

Таким чином, політична відповідальність значною мірою відповідає певному рівню свободи та активності людини, що проявляється в постійному пошуку самостійного вибору та прийнятті ефективних рішень з метою самоствердження в політичному просторі. Вона передбачає власне самоусвідомлення на рівні законів та закономірностей політичного життя, що в свою чергу забезпечує політику можливість діяти за будь-яких життєвих обставин.

Політична відповідальність знаходиться в центрі взаємовідносин та взаємопорозуміння між суспільством та політичним лідером, виступаючи регулятивом цієї взаємодії. Оскільки трактування політичного успіху неможливе без врахування громадського оцінювання, то саме відповідальність за свою політичну діяльність є найбільш значимим критерієм на основі якого суспільство визначає рівень успішності політичного лідера. Для самого ж політичного актора наявність почуття відповідальності є своєрідним способом самоствердження в політиці як професіонала, який за будь-яких життєвих ситуацій здійснює осмислений вибір альтернатив, враховуючи можливі наслідки своєї діяльності.

Логічним продовженням аналізу політичного успіху є визначення його видів. Є.Головаха вважає за доцільне розглядати дану проблему на основі структуризації політичного успіху в конкретній системі координат, що охоплює доступні для вимірювання соціально-просторові й часові характеристики. При розгляді просторово-часової структури політичного успіху слід вирізняти: просторові аспекти політичного успіху, які свідчать про такі його види як локальний, національний, глобальний; часові аспекти,

що обумовлюють ситуативний, тактичний, стратегічний успіх. В заданій системі координат можна виділити дев'ять видів політичного успіху: від локально-ситуативного до глобально-стратегічного. Прикладом першого виду успіху може слугувати перемога на виборах до регіональних органів влади, а прикладом останнього - геополітичний крок держави, здатний у перспективі змінити загальнополітичну ситуацію в сприятливому напрямі. Для кожного суб'єкта політичного успіху – політичного актора, партії, держави існують різні його види [59, 89].

Найбільш доцільним, на думку автора, буде аналіз видів політичного успіху індивідуальних політичних суб'єктів. Види політичного успіху будуть різнитися в залежності від меж позиціювання в полі політики. Виходячи з цього, він може бути локального та національного масштабу, оскільки глобальний успіх більшою мірою стосується політичних практик міжнародного масштабу. Локальна успішність охоплює регіональний сегмент, який в свою чергу може характеризуватися такими просторовими аспектами, як селище, районний центр, область. В залежності від того, чим саме, керується суб'єкт в процесі досягнення успіху, можна конкретизувати його види наступним чином: локально-ситуативний, локально-тактичний, локально-стратегічний. Перший з них, успішність політичних практик ставить в залежність від сприятливості політичної ситуації для даного суб'єкта.

Локально-тактичний успіх характеризується наявністю певної тактики в процесі його досягнення. Тактика є частиною стратегії, яка передбачає дотримання певної лінії політичної поведінки на нетривалий час з метою реалізації політичних ідей, програм, направлених на досягнення стратегічної мети. Даний вид успіху є ґрунтовною передумовою накопичення достатнього капіталу для його трансформації в більш якісний вид - локально-стратегічний успіх, основною характеристикою якого є використання стратегії. Вона

передбачає визначення не тільки довгострокової мети та дій, направлених на її досягнення, а й забезпечує основні напрями поведінки політичного суб'єкта на протязі значного періоду. Серед загальних рис видів політичного успіху локального масштабу можна виділити такі: 1) поширення на регіональний сегмент політичного поля; 2) залежність від підтримки економічного капіталу регіональної еліти; 3) вплив органів місцевої влади.

Політичний успіх національного масштабу передбачає завоювання позицій в політичній ієрархії найвищого ступеню. Його також можна поділити на національно-ситуативний, національно-тактичний та національно-стратегічний. Дані види матимуть такі ж загальні характеристики як і види локального успіху. В той же час серед загальних рис слід виділити такі: 1) поширення на все поле політики; 2) вплив економічного, партійного, адміністративного капіталу; 3) позиціювання на найвищому рівні політичної ієрархії. Це свідчить про те, що даний вид успіху є стратегічною метою всіх без винятку політичних суб'єктів. Забезпечуючи позиціювання на найвищому рівні політичної ієрархії, він відкриває можливість доступу до значних матеріальних, владних ресурсів, що може спонукати політичного актора до використання їх для задоволення переважно власних потреб. Дана ситуація свідчитиме про порушення взаємозв'язку між політичним суб'єктом та тією частиною суспільства, яка його підтримала на початковій стадії досягнення успіху, тобто отримання влади. Адже подальше позиціювання в ієрархії політичного поля, за таких умов, буде направлене на утримання та реалізацію влади задля власних інтересів. Цей факт буде свідчити про відсутність значення даного політичного успіху для суспільства в цілому.

Слід зазначити, що локально-ситуативний, локально-тактичний та локально-стратегічний успіхи являють собою структурований процес досягнення політичного успіху на місцевому рівні. Наявність кожного з них

означає зміну позиції суб'єкта в межах політичного простору місцевого рівня. Теж саме можна говорити і про національно-ситуативний, національно-тактичний та національно-стратегічний успіхи, лише з тим зауваженням, що це види політичного успіху державного рівня. Досягнення національно-стратегічного успіху базується на наявності в політичного лідера протягом кар'єри більшої частини вище перерахованих видів політичного успіху, що в процесі діяльності трансформувалася в своєрідний політичний капітал цього політика, який став каталізатором досягнення найвищої позиції в політичній ієрархії.

Таким чином, в даному підрозділі було розглянуто та проранжовано фактори політичного успіху відповідно до значимості кожного з них в процесі досягнення. Значна увага приділялася аналізу критеріїв політичного успіху. На різних етапах політичного життя країни та політичної кар'єри певного суб'єкта на перший план виходять різні критерії політичного успіху, що створює проблему пошуку їх співвідносності, але домінуючим є політична відповідальність. Види політичного успіху можна розглядати в локальному, національному, глобальному масштабах, при цьому можливі варіації в залежності від ситуаційного, тактичного чи стратегічного спрямування діяльності політичного суб'єкта.

Висновки до другого розділу

Просторово-часові аспекти структурування політичного успіху розкривають складний механізм реалізації соціальних можливостей соціуму та вибору найбільш актуальних із них у відповідності з певними часовими рамками, що проявляється в підсумковій оцінці балансу позитивного та негативного (успіху-неуспіху) в політичній діяльності.

Порівняльний аналіз понять “успіху” та “везіння” дав можливість визначити сутнісні характеристики політичного успіху: свобода вибору, віра та воля в досягненні мети, відповідальність за свої дії. Доведено вплив культурного середовища на формування уявлень про успіх. Політична культура виступає важливим чинником продукування сутнісних смислів політичного успіху та індикатором виявлення можливостей його функціонування у відповідному полі політики. Для всіх суб’єктів політичної діяльності (незалежно від просторово-часових масштабів їхньої діяльності) політичний успіх - це закономірний результат системно-раціональної діяльності, який визначає кінцеву позицію суб’єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх політичних досягнень і поразок.

Фактори політичного успіху доцільно класифікувати на чотири групи: 1) економічні; 2) особистісні; 3) політичні; 4) маніпулятивні. Актуалізація тих чи інших факторів політичного успіху залежить від обраного просторового (локального чи національного) рівня позиціонування, політичної ситуації та обставин в яких діє політичний суб’єкт. Домінуючим критерієм політичного успіху є політична відповідальність.

При розгляді просторово-часової структури політичного успіху слід вирізняти: просторові аспекти політичного успіху, які свідчать про такі види успіху як локальний, національний, глобальний; часові аспекти, що обумовлюють ситуативний, тактичний, стратегічний успіх. В заданій системі координат можна виділити дев’ять видів політичного успіху: від локально-ситуативного до глобально-стратегічного.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ

3.1. Характеристика політичного простору України

Для сучасного дискурсу української політики характерне використання просторових характеристик, оскільки політичне мислення є по-суті топологічним, тобто мисленням простору і меж. Навіть, застосування найпростішої лінійної шкали - право/ліво, дозволяє говорити про структурування політичних процесів і визначення можливостей власної участі в політиці. Даний факт свідчить про наявність тенденції щодо виділення певних видів соціальних практик в особливий простір функціонування зі своїми законами та інституціями.

Кожна країна має свій, чітко окреслений політичний простір, який характеризується сукупністю політичних позицій, об'єктивних зв'язків між ними, специфічними, притаманними даному полю ресурсами та політичними агентами, які займають ті чи інші позиції в політиці. Принципом побудови того чи іншого поля виступає певний капітал, тобто своєрідна соціальна енергія, яка здатна виробляти ефекти та активізовувати агентів, надаючи їм сили і впливу в полі та здатності зайняти ту чи іншу позицію. Він виступає своєрідним ресурсом, який використовується політичними агентами шляхом власних зусиль та специфічних стратегій [89, 436-438]. Простір – це мережа відносин між об'єктивними позиціями соціальних діячів, яка існує незалежно від індивідуальної свідомості та волі. Але кожен простір спирається на сукупність внутрішніх установок, яких набуває людина, синтезуючи засвоєні знання й досвід певного місця перебування у соціальному просторі. Такі

установки, на думку провідного дослідника даної проблематики П.Бурдьє, називаються габітусом [163, 12-13]. Отож, політичний простір виступає вищою мірою абстракції, з точки зору взаємодії суб'єкта й об'єкта політики. Він, насамперед, окреслює межі, в яких соціальні можливості перетворюються в дійсність і люди здійснюють вибір найбільш актуальних із них [1, 34]. Таким чином, в процесі дослідження політичного успіху аналіз політичного простору (поля) України дасть можливість виявити не тільки основні тенденції його функціонування, а й окреслити можливі шляхи досягнення успіху в політичній діяльності українських політиків.

Перш ніж перейти до предмета аналізу, слід виділити закони політичного поля. Суть структурного закону полягає в тому, що будь-який простір організовується між двома полюсами та має діадну або тріадну структуру. В політичному просторі це проявляється в наступному – правий полюс, політичний центр, лівий полюс. Діадна чи тріадна структура структурує в даному полі політичні партії на основі критеріїв дивергенції біля крайніх точок чи конвергенції поблизу центра, або на проміжних позиціях. Слід зазначити, що в кризові періоди функціонування політичної системи структура позицій більше схильна до дивергенції, тобто зосередження біля крайніх точок, внаслідок чого відбувається зниження ролі центристських позицій. Дане припущення є однією із сталих характеристик політичного простору країн перехідного типу, а, отже, України [89, 453-454].

На думку З.Фрейда, ефект поляризації (розведення політичних сил на різні позиції) позбавляє людей невпевненості і сумнівів. Поляризація підкреслює “правильність” та “легкість розуміння” дій політичної партії, що її репрезентує. Виходячи з цього, не досить часто перемагають центристи, яким важче презентувати чітко виражену позицію, яка б виділяла їх із загалу претендентів [166, 15].

Закон опозиціонування вказує на таку характеристику політичного поля,

як постійна конкурентна боротьба між тими, хто займає крайні позиції та агентами з досить близьким позиціями. Логіка дистанційності є міцною основою для динаміки внутрішніх змін будь-якого поля, яке досягло відповідного ступеня автономності. Тому політичний простір насичений різними опозиціями, поділами, об'єднаннями та підпорядковується постійному пошуку дистанційності, оскільки найбільш гострі конфлікти протиставляють кожному партію найближчим конкурентам, які становлять загрозу її ідентичності. Найбільш інтенсивне дроблення політичних партій відбувалося в Україні на протязі 1998-1999 років, причому даний процес торкався ідентичних за орієнтацією партій.

Закон конкуренції передбачає вибір позиції серед множини існуючих. Це передбачає знання як сукупності конкуруючих політичних позицій, які існують у політичному полі, так і вимог громадян, за вибір позицій яких несуть відповідальність їх довірені особи – політики.

Закон подвійної гри базується на функціонуванні політичного поля в межах подвійної легітимності, оскільки воно залежить від діяльності-бездіяльності політиків-професіоналів та непрофесіональної масової політики. В даному випадку політичний простір розуміється як сукупність відносин між політиками, які по-суті утримують політичний капітал та між професіоналами і масою. Внаслідок цього політичне поле характеризується впливами внутрішньої та зовнішньої логіки, що встановлює залежність між специфічними інтересами політиків та реальними потребами громадян, які довірили їм певні повноваження.

Взаємозв'язок політичного поля з суспільством сприяє дії закону відповідності інтересів політиків-професіоналів та суспільства. Політичні актори, прагнучи задовольнити специфічні інтереси, які їм нав'язує конкурентна боротьба в межах поля, мають забезпечувати інтереси своїх прихильників. Чим вищий ступінь співвідносності позицій в структурі

політичного та соціального полів, тим більша відповідність інтересів політиків та суспільства. Таким чином, функціонування політичного простору підпорядковується відповідним специфічним законам [89, 454-457].

На наш погляд, в історії структурування політичного простору України можна виділити два важливі періоди, які пов'язані з виборчими кампаніями: 1998-1999 років та 2004-2006 років. Виборчі кампанії дають можливість прослідкувати тенденції змін в політичному просторі як в сфері позиціонування політичних агентів, так і в правилах функціонування та відтворення даного поля.

Аналіз виборчих кампанії 1998-1999 років, які були своєрідним підсумком політичного розвитку країни за десятирічний період історії, дозволить концептуалізувати особливості, форми, динаміку політичних процесів та функціонування суспільства в цілому.

Динаміка соціально-політичного розвитку наприкінці 1990-х років свідчила про те, що більшість населення не демонструвала бажання бути повноправним суб'єктом змін, які відбувалися в країні. Громадяни вибрали собі роль сторонніх спостерігачів інституціональних та економічних трансформацій, ініційованих групами політико-бізнесових еліт. По-суті, масова свідомість, декларативно підтримувала ринкову економіку, політичну демократію та правову державу, але зберігала стереотипи патерналізму, психологію залежності від держави та безпомічність перед її свавільними діями [60, 37]. На думку В.Полохала, дані тенденції були свідченням так званого менталітету "мовчазної згоди", тобто в масі переважали ідеї виживання в даній ситуації, неспроможність до будь-яких змін чи боротьби за них, що в свою чергу було своєрідним механізмом захисту в умовах тотальної вразливості людини, залежності від політики різних рівнів влади та погіршення умов життя [141]. Всі ці умови звужували перспективи особистісного розвитку, який позбавлявся критеріїв самореалізації та

відповідальності за власні дії.

Дана ситуація стала визначальною у виборі життєвих позицій особистості, які набули рис пристосування до будь-яких умов повсякденності з метою вибору “меншого зла”. Такий феномен обмеження власних потреб по суті виключає прояв громадянської ідентичності та нівелює становлення суспільної свідомості. Можна стверджувати, що в умовах трансформації суспільству були нав’язані певні форми поведінки, які були спільними для переважної більшості наявних статусних позицій [140, 25-28]. Сутність даної поведінки полягала у покірному сприйнятті існуючих умов життя, без будь-яких проявів прагнення до змін, що реалізовувалася у виборі “меншого зла” [110]. Даному стану речей сприяла існуюча в той час соціально-економічна ситуація (зростання внутрішнього боргу держави перед населенням, високий рівень безробіття і т.д).

Отож, сутність “української моделі” посткомуністичного розвитку визначалася прагненням влади забезпечити соціальну рівновагу за допомогою мінімізації соціальних змін і збереження старих структур та механізмів державного управління заради зменшення ризику широкомасштабних конфліктів, що мають місце під час корінних трансформацій соціальних систем. Підтримка даної стратегії в суспільстві забезпечувалася культивуванням тотального страху перед будь-якими конфліктами, що стало механізмом стримування конструктивних дій задля подолання соціально-економічної кризи [60, 39].

Такий стан суспільного розвитку пояснювався відсутністю загальнодержавних пріоритетів розвитку країни, які б забезпечували поступальну трансформацію та розвиток громадянського суспільства. Але дана ситуація задовольняла посткомуністичну еліту, яка нав’язувала суспільній свідомості різні моделі ідентичності, що посилювали поляризацію суспільства, підвищували рівень його аморфності і не здатності протистояти

деградації. Це було свідченням досить низького рівня впливу на суспільно-політичні процеси політичних партій як колективних агентів політичного простору, що відстоюють інтереси своїх прихильників. По суті, даний період історичного розвитку держави характеризувався відсутністю партії, програмні принципи якої сприяли б консолідації суспільства заради вирішення гострих проблем. Водночас, розбалансованість програмних цілей та ідей, їх невідповідність потребам та основним тенденціям загальноцивілізаційного розвитку суспільства сприяло появі своєрідних моделей ідентичності, які ще більшою мірою деморалізували громадськість.

На думку Е.Вілсона, серед таких моделей можна виділити наступні: 1) національно-етнокультурна, яка базувалася на традиціях історико-культурного відродження українського народу; 2) модель мовних груп, яка визначала мовне питання одним із чинників політичного розвитку держави; 3) модель подвійної ідентичності, в основі якої лежить подвійна “україно-російська” ідентичність; 4) євразійська ідентичність, що полягала у визнанні України складовою євразійського культурно-економічного простору разом з Росією та Білорусією; 5) синтетична модель, що поєднала в собі окремі елементи радянської та етнокультурної традиції; 6) модель “української політичної нації” [39, 120-125].

Так, модель мовних груп активно використовувалася у виборчій кампанії 1994 року, внаслідок чого російськомовні громадяни надавали перевагу при голосуванні Л.Кучмі. Отримавши дану позицію, команда президента змінила акценти суспільно-політичного розвитку. На перших етапах правління поширеною моделлю світосприйняття, яка нав'язувалася суспільству була євразійська, а згодом – синтетична. З часом, акценти були зміщені на модель “української політичної нації”, але вона не мала чітких орієнтирів, тому не сприяла формуванню громадянської ідентичності.

Окреслені тенденції розвитку суспільства були свідченням затяжної економічної кризи та системної деградації в суспільно-політичному розвитку в цілому. Це, насамперед, проявлялося у відсутності стабільного середнього класу, що є базисом формування громадянського суспільства як основи функціонування соціально-правової держави. Даний період української державності характеризувався наявністю соціуму з різними моделями розуміння власної ідентичності та відсутністю громадянської позиції, що позначалося на тенденціях подальшої еволюції громадян, визначало пріоритети та параметри усвідомлення ними існуючих політичних практик.

Суттєвим фактором функціонування політичного простору та суспільства на той час стала їх тотальна тінізація. Незаперечним був факт кулуарних форм лобіювання та прийняття рішень окремими групами політичних еліт, що сприяло поєднанню бізнесу та влади. Перебування у владних структурах стало прибутковим бізнесом. Всі ці процеси породжували непрозорість у розумінні суспільством взаємозв'язків між бізнесовими капіталами та державою, центральними та місцевими бюрократичними апаратами тощо. Дані відносини випали з поля політико-правового регулювання, тим самим створивши своєрідне поле гри, де правила визначаються не законами, а діючими гравцями. Процеси тінізації охоплювали широкий спектр прийняття рішень в економічній сфері за допомогою конвертації адміністративних ресурсів у фінансові потоки та контролю за інформаційним простором країни.

Це сприяло виникненню тіньового політичного поля, де предметом купівлі-продажу стали політичні рішення стосовно законів, нормативно-правових актів, поправок до них і т.д. На думку В.Полохала, дана ситуація сприяла тому, що головними суб'єктами політичного поля стали коаліції політичної та бізнесової еліти. В той же час, процеси тінізації охопили й масові соціальні групи, що проявлялося у прагненні отримати додаткові

засоби для існування за допомогою тимчасових заробітків, ухиляння від сплати податків і т.д. Дана атмосфера сприяла втраті моральних критеріїв та обмежень серед більшості громадян. На той час суспільство не тільки не виступало самостійним політичним актором, а своєю мовчазною згодою морально і політично виправдовувало та підтримувало недемократичні форми управління [140, 28-29].

Даний стан суспільно-політичних відносин значною мірою впливав на процеси структурування політичного простору. Слід зазначити, що існує поділ на вибори першого та другого порядку. “Вибори першого порядку” забезпечують ротацію позицій найбільш пріоритетного у прийнятті політичних рішень органу влади. “Вибори другого порядку” змінюють позиційну структуру менш повноважних органів. Виходячи з цього, до 1 січня 2006 року, відповідно до положень Конституції України, повноваження Президента були найбільш впливовими у сфері управління державою. Отож, президентські вибори за своїм значенням були більш пріоритетними ніж парламентські. Хоча слід зауважити, що “вибори другого порядку” мають ряд особливостей: 1) домінування популярності партії, а не реалій здійснюваної політики; 2) домінування моделі “протестного голосування”, яким висловлюється невдоволення політикою пріоритетної гілки влади; 3) протестне голосування є основою успішного позиціонування опозиційних партій; 4) дані вибори характеризуються меншою кількістю потенційних учасників. Вони тією чи іншою мірою підтверджувалися на парламентських виборах 1998 і 2002 років [117, 70-71].

Парламентські вибори 1998 і 2002 років відбувалися за змішаною системою, але з точки зору дослідження особливостей структурування політичного простору України пріоритет в аналізі надається результатам виборів за пропорційною системою, оскільки їхньою основою слугує партійний капітал. Даний вид капіталу дає змогу простежити тенденції змін у

зовнішньому (політична пропозиція-попит виборців) та внутрішньому (партія-агенти списку) полі його обміну в межах політичного простору. У відносинах партія-виборець предметом обміну є відповідна система цінностей, програм, які постійно відтворюються в процесах позиціонування партії в політичному просторі.

Однією з основ структурування українського політичного поля є “ліво-права” дихотомія, яка відтворюється базовими електоральними установками громадян, що зазнають певних видозмін, але виключають зміщення позицій голосуючих до ідеологічно-протилежного полюсу. Вибори 1998 року характеризувалися досить низьким ступенем партійної конкуренції саме на ідеологічних полюсах “право-ліво”, оскільки максимальна кількість агентів була зосереджена в центристському секторі. В даному випадку політичними суб’єктами не був врахований основний структурний закон політичного простору, стосовно зосередження позицій біля крайніх точок в період криз чи перехідних суспільств. Результати підтвердили зміщення симпатій виборців вліво, оскільки представники даного сегменту політичного поля стали володарями найбільшого обсягу партійно-символічного капіталу. Представники центристського блоку, за умови зосередження найбільшої кількості конкуруючих політичних акторів, отримали другий за результативністю результат, випередивши прихильників правого блоку [153, 12-15].

Такий розподіл партійно-символічного капіталу напередодні президентської виборчої кампанії, характеризував представників лівого сегменту, як головних претендентів на досягнення найбільш пріоритетної позиції в рамках політичного простору. Зокрема, досить сильні позиції в результаті парламентських виборів здобула Компартія України на чолі з П.Симоненком, яка по суті була однією з тих, хто мав стабільний електорат та шанси на перемогу [175]. Хоча головною проблемою даної партії, яка й

позначилася на результатах виборів, стала відсутність особистісного потенціалу її лідера та розрізненість позицій представників лівого блоку. Ідеологічний конкурент даного сегменту політичного поля – Народний Рух України не мав достатньої кількості партійно-символічного капіталу, аби якимось чином претендувати на позитивний результат. Спроба поєднання правих та лівих ідей за рахунок висунення єдиного кандидата від так званої канівської четвірки зазнала невдачі. На користь діючого президента Л.Кучми була ситуація протистояння сходу та заходу відносно вибору лівого кандидата. Отож, на перемогу претендували діючий президент та лідер опозиційної, до існуючого політичного курсу, сили.

В країнах стабільної демократії, велика ступінь незадоволеності соціально-економічними процесами в країні спонукає громадян здійснювати вибір іншої стратегії суспільно-політичного розвитку. Водночас, як вже зазначалося, українське суспільство було втиснуте в рамки існування без будь-якої громадянської позиції, що й визначило пріоритети та параметри усвідомлення ним існуючих політичних практик.

Перемога діючого президента стала можливою завдяки таким факторам: 1) імідж єдиного кандидата, здатного протистояти приходу до влади представників лівого сегменту політичного простору; 2) відсутність єдиної кандидатури з боку лівих сил; 3) голосування по принципу “вибір меншого зла”; 4) втручання адміністративного ресурсу в хід виборів.

На думку О.Толпиго, результати виборчої кампанії 1999 року розкрили деяку тенденцію регіонального голосування, що впливає на остаточний розподіл позицій в політичному полі. Політична практика показала, що переваги в процентному співвідношенні отриманих голосів в західному регіоні не тільки не достатньо, але вона загрожує поразці в іншій частині країни. В 1991 році на перших президентських виборах В.Чорновіл, отримавши близько 70% голосів в західному регіоні, в цілому по Україні

набрав лише 23%; Л.Кравчук мав підтримку 80% західноукраїнського електорату, але це не дозволило йому зберегти свої позиції. На парламентських виборах 1998 року Народний Рух України отримав близько 10% підтримки по всій Україні, хоча в провідному для себе регіоні – 30%. Отож, перемога Л.Кучми була результатом поєднання впливу таких факторів: інтенсивної підтримки заходу та своєрідного “нейтралітету” інших регіонів [173, 129-134].

На думку В.Полохала, півторарічний період виборчого циклу (від парламентських виборів 1998, до президентських – 1999 років) не тільки не змінив, а й підтвердив основні тенденції суспільно-політичного розвитку країни за останнє, на той час, десятиріччя: 1) відчуженість більшості суспільства від влади при односторонній залежності від неї; 2) закритість для суспільства процесів формування і функціонування владних структур та домінування фаворитизму в кадровій політиці; 3) тіньовий розподіл власності; 4) зрощування бізнесового та політичного капіталу, наслідком якого було виникнення “олігархічних кланів”, які зайняли провідні позиції в політичному процесі та економічній сфері; 5) невизначеність, непередбаченість зовнішньополітичних орієнтацій владної команди, її неспроможність визначити комплекс національних інтересів та пріоритетів; б) відсутність захисту прав та свобод громадян. Виборчий процес в Україні зі способу зміни-незміни позицій політичних суб’єктів в межах даного поля, відповідно оцінювання їх діяльності суспільством, яке є головним джерелом влади, перетворився на засіб укріплення та легітимізації позицій правлячих еліт та кланів [140, 31-32].

Наступний етап структурування політичного поля припадає на 2002 рік, коли відбулися парламентські вибори. В порівнянні з попередніми, вони змінили структуру позицій провідних політичних сил. Лівий сегмент політичного поля, був інвестиційно привабливим для більшості політичних

суб'єктів, тому конкуренцію вже існуючим представникам даного напрямку склали нові партії лівого спрямування. Однак результати виборів показали, що обсяг їхнього партійно-символічного капіталу зменшився в порівнянні з 1998 роком. Зменшення конкуренції в середовищі центристських партій, яке в свою чергу супроводжувалося зниженням обсягу партійно-символічного капіталу в порівнянні з попереднім етапом структурування політичного поля є підтвердженням тенденції відсутності позитивних зрушень до центристських цінностей серед українського суспільства. Істотні зміни відбулися в правому сегменті простору, адже скорочення числа конкурентів за отримання цих позицій сприяло значному збільшенню їх партійно-символічного капіталу.

Дані результати структурування політичного поля стали свідченням двох тенденцій – збільшення конкуруючих суб'єктів в лівому сегменті та доволі рівномірний розподіл симпатій виборців між партіями, що представляють так звані крайні точки позиціонування, за рахунок збільшення ваги правого партійно-символічного капіталу.

Детальний аналіз результатів виборів 2002 року свідчить про невідповідність уявлень політиків лівого сегменту простору очікуванням громадян. Найбільш відчутної втрати партійно-символічного капіталу зазнала КПУ, при чому в межах свого електорально-географічного поясу, який охоплює південно-східний регіон України.

СПУ на чолі з О.Морозом позиціонувала себе як опозиція існуючій владі, а тому конкуренція з КПУ розгорталася в площині боротьби за роль реальної опозиції, а не за роль носія лівої ідеології. Базовим регіоном даної партії був не тільки південно-східний регіон, а правобережний центр і північний-схід.

Поразка ПСПУ на чолі з Н.Вітренко була свідченням зміни критеріїв ефективності партій. Вибори 1998 року дали можливість даній політичній

силі здобути позиції в межах поля не маючи загальнонаціональної структури та спираючись на підтримку трьох регіонів: північно-східного, східного, правобережного центру. Однак в 2002 році постала необхідність мати загальнонаціональну підтримку, яка ґрунтувалася на ефективній роботі партійних організацій, яких в більшості регіонів дана партія не мала взагалі. Нові партії лівої орієнтації (КПУ(оновлена), “Зубр”, Партія вкладників та інші) не маючи організованої партійної структури та стійкої підтримки виборців не змогли протистояти до парламенту.

Дані результати структурування лівого сегменту поля в 2002 році засвідчили основні тенденції, які значною мірою позначилися на результатах виборів 2006 року, серед них можна виділити: 1) наявність стійко вираженого регіонального характеру партійно-символічних капіталів; 2) послаблення підтримки ідей лівого спрямування через процеси зменшення кількості людей старшого покоління, яке в своїй більшості підтримувало представників даного напрямку; 3) невідповідність квотного представлення регіонів у списку партій відносно отриманих ними обсягів партійно-символічного капіталу свідчить про перспективи звуження електоральної бази цих партій; 4) низький рівень включення в партійну діяльність нових політичних поколінь [153, 15-21].

В центристському сегменті політичного простору спостерігалася загальновідома тенденція зосередження значної кількості конкуруючих за дані позиції суб'єктів, хоча в порівнянні з 1998 роком, кількість партій дещо зменшилася. Однією з головних ознак цього сегменту була спроба колективної боротьби за здобуття позицій. Блокування 2/3 центристських партій сприяло об'єднанню їх ресурсів і скороченню кількості. Об'єднання п'яти партій (НДП, АПУ, ПППУ, “Трудової України” і Партії регіонів) в блок “За єдину Україну” вдвічі перевершило здобуток партійно-символічного капіталу “партії влади” в особі НДП в 1998 році, однією з

причин даного факту була підтримка президента, який уособлював найбільш впливову на той час гілку влади та бачив в особі даного блоку незмінність курсу суспільно-політичного розвитку, який ним проводився. Водночас, слід зазначити, що блок “За єдину Україну” позиціонував себе як “партію влади” відкрито, в той час як НДП в 1998 році відверто не афішувала свого статусу та не мала відвертої підтримки діючого президента.

Існування партії влади, контрольованість інформаційного ресурсу – все це сприяло використанню маніпулятивних технологій та адмінресурсу. На цих виборах адмінресурс проявлявся не лише в маніпуляціях з підрахунком голосів, але й в спробах фальсифікацій електоральних структур (вибори в військових частинах, місцях позбавлення волі й т.д.) [107 , 103-104].

Найбільш електорально продуктивним для даного блоку виявився південний, східний, північно-східний регіони. Найменш ефективним електоральний здобуток був у столичному регіоні, хоча його представники займали досить ґрунтовні позиції у партійному списку. Існуюча диспропорційність регіонального представництва свідчить про ситуативність результату, отриманого блоком.

Єдиною центристською партією, яка самостійно подолала відсотковий бар’єр та дещо покращила свої позиції порівняно з 1998 роком стала СДПУ(о). В 1998 році вплив партії здійснювався по осі центр-захід, але на виборах 2002 року спостерігалася тенденція зміщення впливу партії на південний схід, при зменшенні підтримки столиці, заходу. Досить негативним симптомом для даної партії було зменшення кількості прихильників в базовому регіоні – Закарпатській області. Це було свідченням дещо ситуативного характеру взаємовідносин партії з виборцями та вказувало на необхідність змін в даній партійній структурі.

Частина центристських партій, які не подолали прохідний виборчий бар’єр, на відміну від переможців, мали своєрідну ідеологічну складову, що

позиціонувала їх в ролі носіїв ліберальної ідеї. Причиною поразки стала відсутність ефективної співпраці з виборцями та амбіційність лідерів, яка не була підтверджена голосами виборців. Про це свідчить практика партії “Яблуко”, яка використала ліберальну ідеологію для прикриття домовленостей між політичними лідерами та представниками бізнесу. Деякі центристські партії (ПЗУ, “Жінки за майбутнє”) зробили ставку на монопроблеми, що базувалися на статевій, національній, релігійній ідентифікації виборців, але неефективність їх використання підтвердилися результатами виборів.

Аналіз процесів структурування центристського сегменту політичного поля дозволяє окреслити ряд тенденцій: 1) диспропорційність квотного представлення регіонів у списку партій відносно отриманих ними обсягів партійно-символічного капіталу, що призвело до втрати значної кількості виборців; 2) відсутність чіткої партизації політичних суб’єктів, що свідчить про формально-номінальну приналежність до центристського сегменту, яка розрахована лише на чергові вибори [153, 23-28].

Досить успішно, з точки зору здобуття позицій в рамках політичного поля діяли представники правого сегменту політичного простору. Цьому сприяло скорочення кількості конкурентів у боротьбі за рахунок блокування. В 1998 році представником правого сегменту був лише НРУ з досить низьким рівнем здобутого партійно-символічного капіталу, але в 2002 році виразниками правих ідей в парламенті стали блоки “Наша Україна” на чолі з В.Ющенком та “БЮТ”, який очолила Ю.Тимошенко. Блок “Наша Україна” складався з десяти різних політичних партій, які представляли собою весь спектр правого табору (НРУ, УНР, “Реформи і порядок”, КУН і т.д), що зумовило не досить паритетний розподіл квот в партійному списку, а, отже, регіональні диспропорції у співвідношенні до отриманого партійно-символічного капіталу. Зростання електоральної підтримки відбувалося по

осі від північного-сходу, правобережного центру до заходу України. В той же час партійний список даного блоку вирізнявся значною кількістю політичних агентів, які представляли столичний регіон, хоча його внесок у загальну кількість партійно-символічного капіталу був досить низьким. Не досить успішною була спроба отримати додаткові електоральні симпатії в східному регіоні за рахунок виділення додаткових квот його представникам. Взагалі, даний блок характеризувався відсутністю жорсткої партійно-ідеологічної складової, адже основним його ресурсом був особистісний потенціал лідера. Ситуативне поводження В.Ющенка відносно правлячого режиму позиціонувало “Нашу Україну” в рамках політичного простору як ситуативну політичну силу, що відповідала амбівалентності установок значної частини суспільства.

Блок Ю.Тимошенко складався з об’єднання чотирьох опозиційних існуючій владі партій (Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”, партія “Собор”, УРП, УСДП), які згуртувалися навколо харизматичного лідера, що бореться з владою. Дана політична сила характеризувалася високим рівнем партизації, що вказувало на значущість партійного капіталу для її членів. Виражену підтримку даний блок отримав по осі північний схід-захід. Фактично два представника правого сегменту змагалися за однаковий електорат, ступінь амбівалентності якого значною мірою впливав на вибір тієї чи іншої політичної сили. Блок Ю.Тимошенко теж не уник диспропорційного розподілу квот, внаслідок якого представники західного регіону, який переважав в долі отриманих голосів виборців, не отримали відповідного представництва в парламенті.

На основі здійсненого аналізу результатів позиціювання політичних суб’єктів правого сегменту поля слід зробити такі висновки: 1) процеси блокування сприяли усуненню внутрішньої конкуренції та проведенню успішних практик позиціювання в межах всього поля; 2) відносний

прагматизм у формуванні регіональних квот дав можливість розширити коло електоральних симпатій за рахунок правобережного центру та північного-сходу; 3) блокування певною мірою ставить загрозу довгостроковості та стабільності функціонування даних об'єднань в межах політичного простору [153, 28-33].

Таким чином, парламентські вибори 2002 року були одним з послідовних етапів подальшого структурування політичного простору України. На даному етапі поле функціонувало у вигляді тріадної структури, яка містила крайні точки “право-ліво” та “центр”. Центральний сегмент, як завжди, характеризувався найбільшою кількістю політичних агентів, які прагнули здобути дані позиції. Водночас прослідковувалася тенденція зворотного зростання представників лівого сегменту за умови скорочення виразників правих ідей, що внаслідок ряду причин призвело до збільшення частки отриманого партійно-символічного капіталу саме правим сегментом. Це сприяло доволі рівномірному розподілу отриманого партіями капіталу, але при значному зміщенні голосів виборців вправо. Процес структурування українського політичного поля має виражений регіональний характер, що свідчить про існування проблеми національної ідентичності, яка за умови ескалації може перерости у так зване протистояння Заходу і Сходу.

Дані вибори посилили роль політичних партій як колективних суб'єктів політичного поля, оскільки партійна приналежність (хоча в деяких випадках і номінальна) була значною перевагою при включенні до виборчого списку. Однією з відмінностей політичних практик представників політичного поля стало використання найбільш пріоритетного виду капіталу, який сприймався їхніми виборцями. Для партій лівого сегменту – це символічний капітал партії, а для двох інших представників поля – капітали їх лідерів, яких вони набули позиціонуючи в адміністративному та економічному полях.

Особливості трансформації партійної системи України, що відбулися протягом виборчої кампанії 2002 року проявилися у внутрішній еволюції багатьох партій, в девальвації ідеологічних цінностей, висуненні на перший план фінансово-інформаційних ресурсів вплинули на розвиток українського парламентаризму. Дані тенденції були зумовлені еволюцією ролі Верховної Ради України, її зануренням разом із виконавчою владою в тіньову політику та утвердженням як інституту захисту корпоративних інтересів влади та бізнесу [22, 11-12].

Оскільки дані вибори передували президентським, то були спробою випробовування різних тактик та стратегій для успіху в завоюванні найбільш пріоритетної на той час позиції в політичному полі. Це визначило прагматичний характер виборчих стратегій, що проявився у спробах блокування з можливими конкурентами заради досягнення перемоги.

Виборча кампанія 2004-2005 років стала ще одним етапом структурування політичного поля України. На думку Є.Головахи та Н.Паніної, події даного періоду були спровоковані виникненням протиріч між існуючою подвійною інституціональною системою і потребами найбільш активних верств населення та інтересами впливових опозиційних політичних еліт. Подвійність інституціональної системи заключалася у визнанні легальності створення та існування нових соціальних інститутів, легітимність яких забезпечується збереженням функціонування старих інститутів, що спиралися на традиційну регулятивну функцію, підсилену застарілими елементами соціальної інфраструктури та ієрархії позицій.

Співіснування фактично двох соціальних структур визначало існуючий соціальний порядок, в якому нові актори простору не проявляли бажання дестабілізації суспільства, боячись комуністичної реставрації, а існуючі агенти прагнули не втратити своїх позицій. Але в 2004 році відбулося суттєве поліпшення рівня життя та соціального самопочуття більшості населення,

яке проявило значний інтерес до політичних процесів та їх можливих наслідків [60, 43-45].

Отож, головною і визначальною причиною процесів структурування політичного поля в період 2004-2005 років стала боротьба двох напрямів у визначенні пріоритетів трансформації політичної системи та суспільства України. Перший напрям був представлений діючим президентом, що відображав бажання значної частини економічної, адміністративної та політичної еліти не допустити значних змін в існуючих пріоритетах загальнодержавного розвитку. Політичні суб'єкти даного напрямку були зосереджені навколо фігури В.Януковича. Представники іншого напрямку головні надії покладали на В.Ющенка, в особі якого вбачали можливість проведення певних змін в системі існуючого політичного режиму.

Водночас, соціально-економічні та суспільно-політичні процеси функціонування українського соціуму в період з 1999 по 2004 роки, які певним чином стабілізувалися, але не сприяли якісно новому демократичному розвитку держави та суспільства, вказували на зростаюче невдоволення народних мас. Хоча слід зазначити, що відносно стійкі стандарти політичної поведінки та культури, які виробилися в результаті маніпулювання суспільною свідомістю не гарантували консенсусу народу в розумінні характеру та змісту необхідних змін.

Однією з тенденцій, яка впливала на вибір політичних позицій та була похідною відсутності чітко визначеної громадянської позиції стала орієнтація на короткочасний прагматичний інтерес. В даному випадку вибір політичної позиції не спирався на розуміння необхідності принципових перетворень в політичній та соціально-економічній сферах, що впливало б на якість життя. Короткочасний прагматичний інтерес характерний для людей з невизначеною політичною позицією, що робить їх вразливими в сенсі впливу маніпулятивних технологій [129, 42-43].

Загалом серед особливостей функціонування суспільної свідомості даного періоду слід виділити такі: 1) синдром вибору “меншого зла” виробив пристосуванство до умов повсякденності, що втілювалося у низькому рівні розвитку політичної культури та відносній політичній пасивності, а, отже, неможливості усвідомлення змісту і суті тенденцій політичного життя та нестійкості до маніпулятивних впливів; 2) амбівалентність - криза ідентичності та притаманні їй роздвоєння поглядів на напрями розвитку країни, що містять взаємовиключні думки, цінності. Особливості національно-культурного розвитку України сприяли тому, що амбівалентність, за умови нагнітання певних думок та настроїв, стала загрозою посилення розколу між Сходом та Заходом.

На думку М.Рябчука “... маніпулювати амбівалентним суспільством ще легше завдяки характерному для нього страху перед будь-якими конфліктами, його внутрішній готовності сприймати які завгодно безглузді та цинічні рішення влади...” [44, 248]. На фоні домінування в масовій суспільній свідомості амбівалентних настанов, оцінок, орієнтацій [195], прослідковувалося формування феномену “двосекторного суспільства”, яке характеризується найвищим ступенем відчуження еліти від громадян. З боку населення відчуження проявляється в запереченні “радикальних реформ”, а серед еліти - у посиленні її фрагментації за рахунок тіньових сутічок за перерозподіл політичних та економічних ресурсів без врахування вимог суспільства [44, 249].

Даний стан суспільної свідомості сприяв широкому використанню різноманітних маніпулятивних технологій. Базовою основою яких стало протистояння двох моделей ідентичності: моделі подвійної ідентичності з притаманним їй загостренням мовного питання та взаємозв’язків з Росією і моделі “української політичної нації”, яка відображала поєднання загального демократизму з україноцентризмом.

Перший тур виборів дав зрозуміти, що основна боротьба за здобуття даної позиції розгорнеться між двома претендентами. В.Януковича в цій боротьбі підтримали партії, що схвалювали курс Л.Кучми, серед яких СДПУ(о), Партія регіонів України, негласно КПУ і т.д. Головним ресурсом В.Ющенко були партії, які входили до складу “Нашої України”, Блок Ю.Тимошенко та СПУ О.Мороза.

Оголошення результатів другого туру виборів спровокувало політичну кризу в Україні, яка отримала назву “помаранчевої революції”. Революційність характеру політичних процесів, що почалися 21 листопада 2004 року визначалася рядом факторів: 1) тиск революційних мас на всі рівні органів влади та ЦВК, що проявлявся в блокуванні їх роботи; 2) створення Комітету національного порятунку, який претендував на здійснення законодавчої, виконавчої та установчої влади; 3) вихід окремих регіональних та місцевих органів влади з підпорядкування центральній вертикалі влади. Фактично в країні існувало двовладдя: на певній частині території існувала нова влада, а в іншій - діяли дві конфронтуючі влади [194, 24-25].

На думку В.Горбатенка, політичні події 2004-2005 років стали своєрідною відповіддю населення на існуючий стан суспільно-політичного розвитку з його проблеми невизначеності стратегій і пріоритетів державотворення, відірваності еліт від потреб суспільства та відсутністю громадянської ідентичності. За його словами, такий стан суспільного розвитку та викликані ним політичні події перегукуються зі словами Г.Гессе, який зазначав: “Якщо думка не буде чистою і гострою, якщо дух перестануть шанувати, то незабаром кораблі та автомобілі зіб’ються зі свого шляху, логарифмічна лінійка інженера та бухгалтерія банку й біржі втратять своє значення, свій авторитет і почнеться хаос” [64, 332].

Рішення Верховного Суду та проведення третього туру президентських виборів були, напевне, одним з варіантів закріплення політичного

компромісу заради збереження відносного громадянського спокою в країні. Результати виборів закріпили “своєрідне тимчасове загальнонаціональне порозуміння з фактичним визнанням (до оголошення результатів парламентських виборів) ідейно-політичної гегемонії в центральних органах виконавчої влади одного з провідних культурно-політичних таборів – з відповідним покладанням на нього основної політичної відповідальності за загальний стан речей в країні” [194, 26-27]. Одним із факторів досягнення даного компромісу стало введення в дію з першого січня 2006 року політичної реформи [124], яка змінювала градації в розумінні виборів першого та другого порядку, тому успішна боротьба за позиціонування в політичному полі під час парламентських виборів давала можливість політичним суб’єктам не тільки сформувати більшість у Верховній Раді, а й претендувати на посаду прем’єр-міністра з досить розширеними повноваженнями.

Події “помаранчевої” революції мали позитивні та негативні наслідки, серед найбільш значимих з обох сторін слід виділити: підвищення громадянської самосвідомості та розшарування суспільства. На думку П.Горностая, український політичний простір став ареною двох соціодрам, кожна з яких представляла свою соціально-психологічну реальність. Найбільш негативним наслідком цих подій стала відсутність обміну ролями між її учасниками. Це означає, що жодна з сторін не сприйняла аргументи іншої, внутрішньо не досягши взаємопорозуміння.

Відмінності політичного характеру відкрили міжкультурні, етнічні та соціально-економічні протиріччя, які тривалий час існували в латентній формі. Політичний простір України є неоднорідним в етнічному та соціокультурному сенсі. Це своєрідна система, структуру якої складають такі елементи, як захід, центр, схід, відмінності яких базуються на факторах групової ідентичності, втрата якої – загроза особистої автономії [67, 46-47].

До факторів ідентичності відносять: 1) визнання людиною своєї приналежності до певної групи (Я-фактор); 2) відкрите підтвердження спільнотою факту цієї приналежності (Ми-фактор); 3) визнання сторонніми даної ідентифікації (Вони-фактор) [23, 64]. Феномен “ми”, тобто усвідомлення приналежності до значущих великих і малих груп, сприяв зрушенням у суспільній психології, що виразилося у підвищенні громадянської активності та певного рівня політичної культури. В той же час, відбулася надмірна актуалізація значимості фактору “Вони”, що проявилось в протиставленні різних політичних ідеологій, викликало досить жорстку поляризацію суспільства та сформувало “образ ворога” в особі політичних опонентів [66, 89-90]. Отож, існуючу кризу ідентичності суспільство прагнуло розв’язати шляхом пошуку політичного лідера, який здатен взяти на себе відповідальність, тим самим знявши з людей моральну відповідальність за їх вибір політичних позицій.

В контексті впливу політичних подій 2004-2005 років на динаміку функціонування політичного простору України слід виділити три складові, що значною мірою визначатимуть форму і зміст подальших процесів структуризації поля. По-перше, “помаранчева революція” на початку 2005 року була визнана всіма суб’єктами політичного процесу, а тому її учасники отримали право офіційно впроваджувати власний курс управління державою. Водночас, слід зазначити, що позитивне оцінювання її результатів суспільством відбулося переважно в центрі і на заході країни.

Сутнісна політична природа революції була поєднанням загального демократизму з україноцентризмом, що спирався на європейські цінності, протиставляючи їх цінностям російської культури. Вона відобразила внутрішні прагнення народних мас змінити ставлення владних інституцій до власних інтересів і потреб та подолати своє відчуження від активної участі в політичних процесах. Хоча це була також революція між політико-

економічними і політико-адміністративними групами еліт за збереження (для одних) чи здобуття (для інших) владних повноважень. В той же час, дана політична революція не переросла в соціально-економічну, внаслідок ряду прорахунків в економічній сфері. Незважаючи на спроби нової команди очистити державний апарат від надмірного бюрократизму та корупційності, не сталося радикальної зміни природи функціонування правлячих адміністративно-політичних еліт.

По-друге, це була і своєрідна “біло-блакитна” революція, політична природа якої визначалася “східнослов’янським”, “пострадянським євразійським” цивілізаційно-культурним консерватизмом. Така революція відбувалася на сході та півдні країни в середовищі неукраїнофільських мас населення, які ідентифікували себе з культурою великих спільнот, що припинили своє функціонування в межах історичного часу і простору. Це була відповідь даної частини поліетнічного, багатокультурного суспільства на багаторічне замовчування та маніпулювання корінними цивілізаційними проблемами українського соціуму.

По-третє, відбулася революція духу, що проявилася в усвідомленні громадянами цінності власної людської гідності, яка нівелювалася насаджуванням суспільної апатії протягом більш ніж десяти років незалежності України. В деякій мірі це була цивілізаційна революція, яка мала на меті вирішити не лише проблеми політичного простору України, а й реконструювати, переосмислити існуючий пострадянський простір, визначивши основні тенденції майбутнього розвитку. Вона підтвердила дуалістичну природу українського соціуму та сприяла усвідомленню цінності культурного плюралізму [194, 30-35].

На думку Е.Афоніна, з 1992 по 2004 рік українське суспільство пройшло складний процес трансформаційних змін. В структурі змін слід виділити дві ключові тенденції: 1) ліберальна, в основі якої лежить особиста

свобода громадян і ослаблення контролю влади; 2) авторитарна, якій притаманні невілювання демократичними і правовими принципами. Етапи загальносистемних змін, які почалися з 1994 року, досягли своїх радикальних меж в під час “конституційної кризи” 1995-1996 років та виборів 1998, сприяли створенню відносних умов для ліберального розвитку України. Разом з тим, певні досягнення на шляху реформування вимагали від суспільства усвідомлення отриманих результатів, тому це спровокувало відповідну (консервативну) реакцію. Отож, період з 1999 по весну 2004 років характеризувався ростом “авторитарної” складової процесу змін. Моніторинг соціетальних змін з квітня 2004 року показав зародження нової тенденції, яка буде здійснювати вплив суспільно-політичний розвиток в найближчому майбутньому. Вона пов’язана зі своєрідним компромісом “ліберального” та “авторитарного” початків суспільного розвитку. При чому домінуючим буде саме ліберальний фактор [2, 753-754].

Основні тенденції суспільно-політичного розвитку визначили існування дуалізму в розумінні перетворень, які в подальшому будуть визначати напрями функціонування держави. Це сприяло визначенню основ передвиборчих кампаній політичних суб’єктів на парламентських виборах 2006 року, які закріпили структуру політичного простору, що буде визначати його розвиток на протязі наступних років. На відміну від попередніх, дані вибори були проведені на основі пропорційної виборчої системи. З точки зору О.Вишняка, такі зміни мають сприяти кристалізації партійної системи України, оскільки можливість формувати уряд спонукатиме партії нести відповідальність за проведену ними політику [40, 25-26]. На думку Н.Лумана, визначеність та зрозумілість політики партій, сприяє утворенню ідентифікаційної опори, необхідної для налагодження процесу комунікації між всіма суб’єктами політичного простору. Багатоманітність партійних версій стосовно тих чи інших подій, трансформується в набір політичних

лідерів, що консолідують дані дискусії, направляючи їх у потрібне русло. Партійна система надає політичному полю полярності, без якої не можливе досягнення внутрішнього балансу [120, 143-143].

Поточну ситуацію в політичному просторі країни напередодні парламентських виборів 2006 року обумовлювали такі системотворчі фактори: 1) відсутність консолідаційного чинника, направлено на вироблення державної стратегії стабільного розвитку країни, як серед політичної еліти, так і серед суспільства; 2) наявність конкуруючих пріоритетів у сфері внутрішньої та зовнішньої політики; 3) нестабільність відносин з Російською Федерацією; 4) подвійна політика Заходу. На думку О.Гончаренка, політичний простір України став своєрідною ареною зовнішньої боротьби за сфери впливу. Хоча кінцевий результат буде залежати від політичної волі еліти втілювати в життя послідовні та чіткі стратегії, які здатні не лише відповідати на виклики майбутнього, а й трансформуватися в альтернативні шляхи розвитку та здатності використовувати потужний арсенал різноманітних тактичних заходів досягнення стратегічних цілей [62, 3-4].

Результати парламентських виборів показали, що в своїй більшості суспільство було зорієнтоване на ідентифікацію своїх поглядів з п'ятьма політичними партіями, що стало свідченням прагматичного вибору з перспективою визначення можливої політики майбутнього уряду. Кількісну більшість в парламенті отримала Партія регіонів, що стало своєрідною відповіддю суспільства на прорахунки представників влади. Водночас, високий результат отриманих результатів, пояснювався значною політичною активністю прихильників даної партії, які прагнули взяти своєрідний реванш за поразку в 2004 році, поповненням електоральної бази за рахунок прагматичних прихильників КПУ, успішною боротьбою за голоси деполітизованих виборців, жорсткою опозиційністю до влади.

Досить успішним позиціонуванням відзначився БЮТ, який зайняв друге місце у розподілі депутатських мандатів. Цьому результату сприяла фактична опозиція даної політичної сили до влади, наявність харизми лідера та орієнтація передвиборчої кампанії на електорат, який розчарувався у політиці президента, але не в ідеалах помаранчевої революції.

Низький результат блоку “Наша Україна” пояснюється відсутністю реальних змін у функціонуванні механізму влади. Одним із основних завдань помаранчевої революції, ініціатором якої виступала і дана політична сила, була зміна цінностей у взаємозв’язку владних інституцій та суспільства. Така зміна мала забезпечити функціонуванні механізму влади на основі професіоналізму, порядності та відповідальності перед народом. Через ряд об’єктивних і суб’єктивних причин такі перетворення не відбулися, що похитнуло довіру електорату до даного блоку [113; 155]. Слід зазначити, що “Наша Україна” не виконала поставленого перед нею завдання щодо здобуття лідерських позицій в переговорному процесі відносно формування парламентської коаліції та уряду, що мало б забезпечити подальше впровадження курсу президента.

СПУ змогла подолати відсотковий бар’єр завдяки наявності досить стабільної частки власного електорату та голосів виборців, орієнтованих на підтримку гасел та цінностей революції. Дана політична партія досить активно позиціонувала себе як учасника тих подій. Хоча, враховуючи досить низький результат, СПУ має зосередити увагу на реформуванні власної структури, аби набути статусу більш менш впливової партії. КПУ, за рахунок своїх ідейних прихильників, подолала відсотковий бар’єр. Подальша роль цієї партії у структуруванні українського політичного простору залежить від ефективного внутрішнього реформування, з метою пошуку нової електоральної ніші, оскільки відбувається об’єктивний процес зменшення кількості людей старшого покоління, які в своїй більшості складають

основну базу прихильників.

Слід зазначити, що серед найбільш характерних рис структури політичних партій, які позиціонують в українському полі політики можна виділити такі: 1) переважання авторитетного чи демократичного централізму у внутріпартійному житті; 2) відсутність фахового партійного апарату; 3) спрощений механізм політичної мотивації, який ставить кар'єру політичного суб'єкта в залежність від клієнтських стосунків; 4) непрозорість розподілу партійних фінансів; 5) залежність партійного лідера від владних та олігархічно-кланових структур [54, 473].

Результати структурування політичного поля підтверджують зміни, які відбулися в свідомості та поведінці основної маси суспільства, яка продемонструвала здатність робити прагматичний вибір, направлений на перспективу. По-перше, не зважаючи на існуючі тенденції політичної апатії, спровоковані незадовільною діяльністю владних інституцій щодо виконання передвиборчих обіцянок, суспільство проявило значну виборчу активність, що відображає прагнення брати участь в суспільно-політичних процесах. По-друге, наявність чітких політичних орієнтацій, свідчила про появу ідентифікації своїх інтересів та цінностей з певною політичною партією, що позбавляло шансу на успіх новостворені політичні проекти. По-третє, можливість вдалого позиціювання політичних сил за рахунок апелювання до минулих заслуг та колись відомих особистостей перестала приносити бажані результати, про що свідчить досвід КПУ та УНП.

Протягом чотирьох місяців, після оголошення результатів виборів в політичному просторі точилася боротьба за право того чи іншого формату коаліції створити уряд та обрати прем'єр-міністра. Переговорний процес привів до створення парламентської коаліції та формування уряду. Склад новоствореного Кабінету міністрів характеризується наявністю людей з різними політичними орієнтаціями, отож його успішність залежить від

кристалізації мінімально-необхідного консенсусу в основах внутрішньої та зовнішньої політики. В іншому випадку політика стане заручницею конкуренції політичних суб'єктів і не зможе виконувати функції ефективного управління внутрішніми державними та економічними процесами, а також представляти інтереси України на міжнародній арені.

Дослідження особливостей політичного простору, основою якого є механізм формування та реалізації політичної влади, передбачає виявлення ролі політичних еліт в його функціонуванні. Виникнення владних відносин передбачає визнання певного авторитету, тобто одиничного чи колективного суб'єкта, який в силу свого привілейованого статусу володіє владними повноваженнями та здатен реалізувати свої можливості на практиці. Авторитет може бути раціональним, тобто володіти професійними, особистими якостями та мати творчий потенціал для прийняття ефективних політичних рішень та ірраціональним, що не володіє необхідним потенціалом, здійснюючи діяльність на основі імітації тих чи інших якостей. Виходячи з цього, слід розрізняти представників еліти та ерзац-еліти.

На думку Л.Васильєвої, політична еліта - “це група людей, яка володіє статусом елітності (в силу таких якостей як висока когнітивна структурованість мислення, варіативність поведінки і соціально-орієнтований характер установки), об'єднана на основі ідейно-політичної платформи та здатна до інституалізації в політичній сфері тих імпульсів, що подаються від їхньої групи”, в той же час ерзац-еліта є “конгломератом вищих політичних функціонерів” [35, 93-94]

З точки зору синергетичного підходу суспільно-політичний розвиток проходить такі стадії: 1) формація, яка забезпечує поступальний рух з подальшою втратою стійкості соціальної структури; 2) реформація – зміна представниками еліт характеру функціонування та суті соціальних механізмів; 3) трансформація – рух “вгору” або “вниз” по лінії розвитку. В

періоди кризових ситуацій представники еліти сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості та створенню соціальних механізмів, що мінімізують конфлікт людини з вимогами соціального характеру. Це сприяє швидкому усвідомленню особистістю необхідності змін та виробленню відповідних рис, які мобілізують її сили на досягнення стійкої динаміки росту соціально-економічної системи. Такі дії еліти сприяють формуванню механізмів соціальної дії, що забезпечують ефективність процесів трансформації соціуму.

В даній ситуації кризи ерзац-еліта ефективні механізми дії системи використовує для задоволення власних інтересів. Прихід представників цього виду еліт до влади має такі загальні тенденції: 1) потурання особистої лояльності лідеру, що сприяє виникненню патрон-клієнтних взаємовідносин; 2) підміна дієвих соціально-політичних механізмів ідеологією, що дозволяє здійснювати підміну понять, внаслідок чого використовувати владні ресурси у власних цілях. Це свідчить про невілювання ролі політичної відповідальності та виникнення розриву між потребами суспільства та діяльністю еліт. Посилення відповідних тенденцій сприяє негативним процесам розвитку соціуму [156; 106].

Перехід на трансформаційну стадію позитивної спрямованості суспільно-політичного розвитку можливий за умови такої взаємодії еліти та суспільства, коли інтереси та ідеали людини не інтеріоризуються зовнішніми вимогами, а стають її власними, виражаючи при цьому унікальність особистості. В даній ситуації діяльність еліт проявляється у сприянні реалізації здібностей та навичок людини і наданні свободи дії [34, 103-114].

Беручи за основу синергетичний підхід [36], можна стверджувати, що розвиток соціуму та політичного поля в Україні підпадає під дію вище згаданих стадій. Це підтверджує думку стосовно впливу стадій суспільно-політичного розвитку на тенденції в розумінні та оцінюванні політичного

успіху, який є елементом політичного простору, наявність якого, визначається громадським оцінюванням. Процеси становлення незалежності держави та пов'язані з ними зміни механізмів функціонування соціальних структур на початку 90-х років спровокували перехід від формації до реформації. В той же час, слабкість утвореної національної політичної еліти та сформована багаторічною культурною традицією поліетнічність українського суспільства, що було не спроможне самостійно виробити спільний соціальний характер, направлений на вирішення соціально-економічних проблем – все це сприяло потраплянню політичного простору, який акумулює в собі відносини влади та притаманні їй привілеї в руки ерзац-еліти.

Аналіз політичного простору початку 90-х та 2000-х років показав наявність в суспільно-політичному розвитку таких тенденцій: 1) нав'язування суспільству певних ідеологій, які сприяли виробленню страху перед будь-якими змінами, знижували рівень громадянської участі у вирішенні суспільних проблем; 2) використання ресурсів влади для задоволення власних потреб, що призвело до зникнення політичної відповідальності та деформацій у розумінні критеріїв професіоналізму та моральності як в середовищі еліт, так і в суспільній свідомості; 3) відокремленість суспільства від здійснення участі та контролю за владою сприяла його поступовій деградації та посилювала процеси знищення політико-правових механізмів функціонування системи “суспільство-держава”. Це свідчило про домінування в політичному полі ерзац-еліти, яка своєю діяльністю сприяла трансформаційній стадії суспільно-політичного розвитку, що мала негативну спрямованість. Такий стан розвитку неминуче сприяв наростанню кризових явищ, що спровокували події 2004-2005 років.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку, для більшості представників політичної еліти України характерні такі риси соціально-

психологічної суті: екстраверсія, інтуїтивність, прагматичність. Екстраверсія блокує спроможність політиків реалістично оцінювати необхідність якісних змін в реалізації державної політики та усвідомленню суспільства як базового чинника цієї політики та суспільно-політичних реформ. Інтуїтивність не сприяє розумінню практичних аспектів реалізації поставлених цілей, оскільки спирається на застарілі методи функціонування владного механізму, які позбавлені конкретики та динаміки. Прагматизм, що налаштовує людей на прийняття утилітарних цінностей, які лежать в площині європейських орієнтацій, не досить поширений серед політикуму [3, 89-90]. Дані риси значною мірою пояснюють причини постійних трансформацій представників еліт за політичними орієнтаціями і вподобаннями, неспроможності визнавати пріоритетність загальнонаціональних інтересів, безвідповідальність та не досить високий рівень політичної культури [57, 43-45].

Успішність переходу на позитивну динаміку суспільно-політичного розвитку буде залежати від здатності тієї частини еліти, яка ініціювала новий етап реформації, визнати політичну відповідальність основним соціальним принципом взаємовідносин та співробітництва між державою та суспільством. Досягнення такого результату значною мірою залежатиме від структурних змін в соціально-психологічній сутності політиків, що полягатимуть у відтворенні таких характеристик як раціональність (здатність мету трансформувати в результат), інтернальність (відповідальність за перемоги та поразки).

Політичній еліті України слід також звернути увагу на вироблення оптимальних шляхів подолання ряду кризових станів і дестабілізаційних явищ у суспільстві, найбільш значними з яких є: 1) криза проникнення, тобто подолання розбіжностей як в середовищі самої еліти, так і на рівні центральних та регіональних еліт, що є провідним критерієм життєдіяльності

політичної системи; 2) криза інтеграції, тобто подолання різновекторності у внутрішній та зовнішній політиці; 3) криза легітимності, тобто створення правових засад контролю за діяльністю еліт; 4) криза участі, тобто інституалізація громадського контролю за суспільно-політичними процесами; 5) криза поділу, тобто введення динамічних систем перерозподілу суспільного продукту на основі принципу субсидіарності [187, 14-15].

Таким чином, політичний простір України є тріадною структурою, в якій чітко визначені полюси “право-ліво” та “центр”, хоча центристський сегмент, як показує практика, не має постійно визначених меж. Структуризація поля напряму пов’язана з виборчими кампаніями, які актуалізують процеси позиціонування серед політичних суб’єктів. Аналіз результатів п’яти виборчих кампаній дав можливість виявити основні тенденції у функціонуванні політичного простору країни, врахування яких є досить важливим фактором в процесі відтворення моделі політичного успіху.

3.2 Модель формування політичного успіху

Для всіх суб’єктів політичних практик політичний успіх виступає закономірним результатом системно-раціональної діяльності, який визначає остаточну позицію суб’єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх досягнень і поразок. На думку П.Бурдьє, успішність позиціонування в політичному просторі вимірюється впливом політичного актора на процеси розробки та втілення стратегій розподілу всього соціального поля, а також можливості використання засобів та інститутів влади [89, 440]. Виходячи з цього, досягнення політичного успіху у вузькому значенні можна розглядати як процес досягнення, реалізації та утримання

влади. Однак, успішність буде залежати не лише від зовнішніх та внутрішніх факторів, що сприятимуть досягненню певної позиції та втіленню намічених принципів структурування всього соціального простору. Одним з найважливіших факторів, в даному випадку, буде виступати суспільне оцінювання всіх досягнень та поразок, крізь призму значимості їх для функціонування єдиного соціального організму.

Отже, модель формування політичного успіху буде представляти собою тріадну структуру. Вона складатиметься з трьох взаємопов'язаних елементів, при чому перший із них – досягнення позиції, незалежно від значення її просторового виміру, буде знаходитися на полярному полюсі від другого – реалізації запланованих стратегій. Полярність цих елементів в структурі пояснюється тим фактом, що політичні актори в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин можуть бути не готовими перейти до якісно-нового рівня політичних практик, основу яких складає відповідальність.

Нездатність утримувати зв'язок між цими елементами вказує на заміну понять. В даному випадку для політичного актора успіх буде заключатися в здобутті позиції та пов'язаних з нею благ виходячи із їх значення для нього самого та підтримуючих його груп інтересів. Така ситуація не передбачає наявності взаємозв'язку між третім елементом структури – суспільним оцінюванням, яке й визначає підсумкову міру успішності на основі схвалення/несхвалення політичних проектів та усвідомлення їх наслідків для гармонійного розвитку держави і суспільства.

Суспільство виступає своєрідним центром у структурі елементів політичного успіху. Це пояснюється тим, що воно у чітко визначений час не тільки оцінює результати політичної діяльності, але й надає можливість політичним суб'єктам займати ті чи інші позиції в рамках простору. Визнання всіма політичними суб'єктами авторитету суспільних оцінок, здатність сприймати та відповідати на виклики суспільства – це ті умови, які

уможливлюють існування політичного успіху як своєрідного критерію оцінювання політичних практик в межах певного соціального простору. Відсутність даних умов веде до втрати центру, навколо якого взаємодіють елементи структури політичного успіху. Він втрачає своє первинне оцінне значення. Сутнісною ознакою політичних практик, направлених на його досягнення, стає відстороненість від потреб суспільства та використання політики для реалізації власних амбіцій [109, 43].

Початковим етапом реалізації моделі досягнення політичного успіху полягає у здобутті позиції в рамках політичного поля. В даному процесі можна окреслити наступні етапи: 1) вибір ідеологічно-сприйнятлого сегменту поля та бажаної позиції в його структурі; 2) визначення ієрархії зовнішніх та внутрішніх факторів впливу; 3) врахування політичних настроїв та поведінки громадян. Вибір позиції – це визначення позиціювання політичних агентів критеріїв дивергенції біля крайніх точок чи конвергенції поблизу центра, або на проміжних позиціях. На даному етапі політичні суб'єкти (партії, представники елітних груп, які володіють лідерським статусом і т.д.) мають зосередити основну увагу на генеруванні існуючого досвіду політичної боротьби з врахуванням нових тенденцій, здатності, у випадку необхідності, змінити внутрішню структуру, вмінні маневрувати в ході виникнення тих чи інших ситуацій. Це сприятиме укріпленню існуючих позицій та забезпечить конкурентоспроможність.

Доцільність тієї чи іншої позиції визначається двома характеристиками: стратегічною компетентністю та ємністю. Перша з них проявляється у здатності визначити пріоритетність тих чи інших стратегій відносно їх втілення в чітко визначених часових рамках. Ємність вказує на можливість охоплення інтересів різних верств суспільства. На вибір позиції можуть впливати спосіб виробництва політичної думки і соціальні траєкторії, які здійснюють соціальні групи. Виділяють три способи виробництва

політичної думки: 1) побутовий, тобто сформований на основі вподобань та переконань значної частини суспільства; 2) професійний, сформований професіоналами в сфері політики, на основі генерування політичних принципів певних ідеологій, доктрин; 3) надпрофесійний, що передбачає врахування всіх тонкощів та нюансів перебування на тій чи іншій позиції. Вивчення соціальної траєкторія різних суспільних груп передбачає постійне врахування еволюційної зміни їх політичних переконань стосовно значимості тієї чи іншої позиції в процесі суспільно-політичного розвитку. Так при зміні політичного режиму відбуваються процеси змін як на рівні відповідних елітних груп, так і в суспільній свідомості відносно доцільності перебування політичного суб'єкта на певній позиції та у відповідному сегменті політичного поля [89, 441-444].

Досить важливим етапом в процесі досягнення успіху є визначення впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Враховуючи специфіку політичного простору України, до одного з головних зовнішніх факторів слід віднести фактор територіально-етнічної ментальності. Даний фактор набув найбільшої актуалізації під час подій 2004-2005 років та був досить впливовим на парламентських виборах 2006 року. На думку Л.Бевзенко, в ситуаціях нестабільності, коли кризові явища проявляються як на рівні системи, так і на рівні окремої людини, відбувається переорієнтація суспільної свідомості з раціональної логіки на міфологічне сприйняття навколишнього середовища. Потенційно вірогідних міфологічних утворень, які можуть функціонувати в соціальному просторі країни значна кількість, але в той чи інший період перевага надається лише одному.

Отож, саме політична нестабільність призвела до активізації етнорегіонального фактору [123; 151; 167]. Регіон розумівся не як адміністративно-територіальна одиниця, а як окрема спільнота, що зберігає свою автентичність та функціонує на засадах самоорганізації та

саморозвитку [18, 13]. В даному контексті – це протистояння Сходу та Заходу України, що включало в себе пошук переваг одного регіону над іншим не з точки зору раціоналізму, а в руслі міфологічних ідеологем. Політичні події того періоду регіональну конфронтацію закріпили у вигляді двох міфів: перший з яких базувався на цінностях свободи, рівності, які культивувалися помаранчевою революцією, а другий – відображав цінності регіонального середовища. Відмінність двох міфів полягала в тому, що один був спрямований на солідаризацію всіх регіонів, а інший – закладав конфронтації в означених регіональних межах.

Оскільки дана тенденція протистояння в регіональному масштабі латентно існує в даному соціальному середовищі, бо зберігається в глибинах історичної пам'яті та колективного несвідомого, то використання соціальних технологій здатне актуалізувати в тій чи іншій мірі існуючу проблему. Це має спонукати політичних суб'єктів, яким для вдалого позиціонування необхідна відносна цілісність політичного поля, загострювати увагу на існуючих спільностях регіонів. При цьому не слід нівелювати існуючі ідентичності суспільної свідомості, бо вони мають культивуватися в межах одного цілого як єдності різноманітного. Основою такої міфологеми може стати ідея спільної могутньої держави, що стверджується через єдність по відношенню до зовнішнього світу [15, 169-173].

Під час дослідження були виділені також інші фактори політичного успіху: економічні, політичні, особистісні, маніпулятивні. В їхній структурі існує внутрішня та зовнішня градація, ступінь прояву якої визначається політичною ситуацією та просторово-часовим видом позиціонування. Так, на здобуття позиції в регіональних межах не має значного впливу зовнішній економічний фактор – економічна ситуація в країні. В даному випадку досить значимим фактором буде рівень економічного добробуту регіону.

Враховуючи результати останніх парламентських виборів, які

закріпили відповідну структуру позицій, слід зазначити, що виділені Н.Паніною та проаналізовані нами в пункті 2.1 другого розділу фактори політичного успіху не зазнали значних змін. Серед нюансів слід виділити зміну сфери використання маніпуляційних факторів, які стали базуватися на посиленні регіональних відмінностей та зростання ролі політичних факторів, таких як особиста харизма політичних лідерів, стійкість у дотриманні обраної політичної позиції. Зміни, що відбулися в суспільній свідомості стосовно деяких цінностей суспільно-політичного розвитку, сприяли відносному зменшенню впливу адміністративного фактора, але не сприяли його вилученню з ієрархії факторів політичного успіху. Можна стверджувати, що актуалізація тих чи інших факторів політичного успіху залежить від обраного просторового (локального чи національного) рівня позиціювання, політичної ситуації та обставин в яких діє політичний суб'єкт.

Третім етапом у здобутті позиції в рамках політичного поля є врахування політичних настроїв та поведінки громадян. На думку Ф.Грінштейна, на політичну активність населення впливають такі мотиви: 1) ідеологічна орієнтація; 2) партійна приналежність; 3) політична платформа суб'єкта стосовно актуальних соціально-політичних питань; 4) симпатії до особистостей лідерів; 5) поєднання вище згаданих мотивів [138, 157].

Ідеологічні орієнтації – це систематизовані погляди відносно основних сфер соціального буття, які притаманні відповідній групі суспільства. Їхній вплив при наданні переваги відповідним політичним суб'єктам проявляється в двох чинниках. В першому випадку, внаслідок відсутності стабільного інтересу до політичної діяльності, індивід використовує наявні в суспільстві ідеологічні орієнтації як призму для оцінювання діяльності політиків чи партій. В другому випадку, віддаючи свій голос, виборець підтримує когнітивний баланс відповідності-невідповідності власних переконань запропонованим стратегіям розвитку. Слід зазначити, що ідеологічні

орієнтації найбільш значущими є для стійких прихильників політичних суб'єктів, представників соціальних груп, для яких є актуальним вирішення тих чи інших проблем, політично активних людей.

Не менш важливим мотиваційним чинником, який впливає на політичний вибір є партійна приналежність політичного суб'єкта. Хоча не можна говорити про сталу динаміку його впливу, адже даний чинник визначає спільні погляди певних соціальних груп на остаточний результат позиціонування в політичному просторі, але ситуативність рішень в даній сфері суспільного життя досить часто актуалізує фактори, що не відповідають партійній ідеології. Не значний вплив на мотивацію політичного вибору здійснює і фактор відповідності програми дій політичного суб'єкта актуальним потребам суспільства. Оскільки, людина в більшій мірі схильна піддавати оцінці реально існуючі результати роботи, а не передвиборчі плани на майбутнє.

Проведення певного політичного курсу чи діяльність партії персоніфікується суспільством з особистістю відповідного політичного лідера. Оцінювання особистісних рис даного політичного суб'єкта відбувається на основі наявності чи відсутності довіри до нього. В суспільній свідомості існують прототипи політичних лідерів, тобто набір рис, які їх характеризують. Такі прототипи є не тільки критерієм оцінювання діяльності політичних суб'єктів, а й способом зберігання та передавання наступним поколінням уявлень, цінностей, поширених в даному суспільстві. Джерелом їх формування є діяльність відомих політиків минулого, соціально-економічні цінності суспільства, традиції політичної культури і т.д.

Російським центром політичного консультування “Нікколо М” в структурі прототипів було виявлено три аспекти: портретний, який відображав сприйняття особистості політика, професіональний, соціальний. Слід зазначити, що результати дослідження стосувалися прототипів

російського виборця, але зважаючи на існуючі історико-культурні взаємозв'язки двох держав, можна стверджувати, що вони значною мірою відображають уявлення українського електорату.

Отже, серед найбільш пріоритетних рис портретного аспекту слід виділити такі: чесність, порядність, освіченість, людяність, рішучість та інші. В професійному аспекті прототипу електорат надає перевагу таким рисам як компетентність, працездатність, діловитість, а в соціальному – задоволення потреб суспільства, зацікавленість в його динамічному функціонуванні. Таким чином, прототипи політичних суб'єктів, які створюються під впливом різноманітних чинників впливають на формування суспільної думки стосовно певного політика, будучи відправною точкою співставлення та фактором, який мотивує співвідношення довіри-недовіри до нього [138, 158-171].

Отже, кожен із згаданих мотивів в тій чи іншій мірі впливає на електоральну поведінку населення, а для певної його частини має вирішальне значення. Хоча їх вплив не можна назвати стійким, оскільки в кожному соціальному просторі існує своя соціально-політична стратифікація, певні регіональні відмінності, що накладають свій відбиток на актуалізацію того чи іншого мотиву. Водночас, не слід забувати, що в даній сфері політичної поведінки існують доволі стійкі зв'язки, тому ігнорування будь-якого мотиву неприпустиме.

Загальні особливості політичної поведінки більшості громадян України визначаються дією трьох детермінант: 1) національно-геополітичної – близькість до кордону з Росією та зростання у складі населення частки росіян збільшує ймовірність підтримки політичних сил, які лояльно відносяться до співпраці з північним сусідом, а чим ближче до Галичини, тим популярніші програми правого спрямування; 2) культурно-модернізаційною – суть якої у переважанні в культурних центрах так званої “ліберально-плюралістичної”

політичної культури, що характеризується переважанням ліберальних цінностей, низькою активністю та високим відсотком тих, хто голосує “проти всіх”; в той же час периферійним територіям властива “патріотично-традиціоналістська” політична культура, для якої важливими є “національні цінності”, висока явка на вибори та малий відсоток “негативістів”;

3) соціально-економічної, яка в більшості випадків стосується периферії, оскільки в центрах економічний стан завжди кращий, тому відносно сприятлива економічна ситуація призводить до популярності провладних сил, а несприятлива - опозиції [188, 14-15]. Таким чином, вироблення успішної стратегії досягнення позиції в політичному просторі має базуватися не тільки на врахуванні основних теоретичних засад даного процесу, а й здатності практично застосувати найбільш відповідні тій чи іншій політичній ситуації прийоми досягнення мети.

Модель досягнення політичного успіху передбачає перехід від здобуття позиції в політичному просторі до результативного втілення запланованих стратегій суспільно-політичного розвитку. Етап реалізації владних повноважень може бути представлений у вигляді двох протилежних за змістом стратегій. Суть відмінностей полягатиме у способах розуміння та втілення змісту необхідних перетворень, що в свою чергу визначатимуть позитивний чи негативний баланс функціонування соціальної системи.

Реалізація тієї чи іншої стратегії асоціюється в суспільній свідомості з особистістю індивідуального політичного суб'єкта, а його діяльність чи бездіяльність є вирішальною причиною успіху-неуспіху економічних та соціально-політичних процесів. В залежності від того, представники яких елітних груп підтримують політика, визначається напрям розвитку соціальної системи в цілому. На думку Л.Васильєвої, функції лідера, який “...здатен в сфері політичного встановити або ефективно використати механізми політичної влади, що сприятимуть прогресивному еволюційному

розвитку соціуму може виконувати тільки представник еліти. Якщо в якості політичного лідера фігурує представник ерзац-еліти, який завжди переслідує тільки свої власні інтереси, це робить встановлення і функціонування ефективних механізмів політичної влади в термінах теорії ймовірності неможливою подією” [35, 80].

Політичний суб’єкт, який претендує на роль реального політичного лідера, в своїй діяльності має враховувати такі основоположні принципами ефективної дії механізму політичної влади: 1) основою суспільного розвитку є людина, свідомість та ідеали якої мають відповідати її внутрішнім цінностям, а не бути інтеріоризованими зовнішніми впливами; 2) політична відповідальність – це основний соціальний принцип взаємного існування та співробітництва; 3) соціокультурне середовище має сприймати імпульси владних інституцій та сприяти їх практичному втіленню.

На практиці це означає створення механізмів підвищення можливостей участі більшості членів суспільства в політичних процесах. Ефективність цих механізмів багато в чому залежатиме від здатності запровадити в сфері суспільної свідомості ідеології відкритого характеру, суть якої в актуалізації інформаційного обміну всередині суспільно-політичної системи. Вільний інформаційний обмін із зовнішньої сфери має здатність трансформуватися в індивідуальну свідомість, що сприяє підвищенню рівня політичної культури суспільства. Ці процеси сприяють виробленню в суспільній свідомості набору характеристик, які дозволяють оцінювати характер та зміст владних повноважень та створюють відповідні межі їх застосування. Цим самим лідер, як представник політичної еліти створює сприятливі умови для взаємовигідного співробітництва з суспільством, так як відбувається реформування всієї соціальної системи. Це означає, що владні відносини набувають якісно-нового змісту, оскільки передбачають певну ступінь відповідальності держави, політичної еліти перед особистістю, яка володіє

всім набором прав та обов'язків [35, 89-90].

На думку автора, діяльність політичних суб'єктів, направлена на зміну чи якісне оновлення функціонування соціальної системи, що сприяє становленню чи поглибленню ролі громадянського суспільства в процесах суспільно-політичного розвитку, створює умови для існування в рамках політичного простору такого феномену як політичний успіх. Зберігання паритетності між позицією в політичному просторі та здатністю сприймати і враховувати виклики суспільства в процесі політичної діяльності є основою взаємозв'язку в тріадній структурі моделі політичного успіху. Як вже зазначалося, порушення взаємозв'язку робить існування даного феномену неможливим, оскільки втрачаються його сутнісні характеристики, найголовнішою з яких є політична відповідальність.

Будь-яка політична діяльність, направлена на реалізацію поставлених цілей, пов'язана з прийняттям політичних рішень. Процес прийняття рішень можна диференціювати з різних точок зору. Але найбільш узагальнено його можна представити у формі трьох основних етапів, що дозволяють послідовно знижувати невизначеність знань при виробленні цілей: підготовчий, етап постановки цілей та їх реалізації [164, 498-504]. В той же час, складність прийняття політичних рішень полягає в необхідності враховувати фактори, що охоплюють всю сферу суспільно-політичного розвитку. Хоча, на думку О.Гаман-Голутвіної, практика показує, що домінуючі у владному середовищі переконання, цінності, смислові уявлення про межі допустимого в політиці, норми міжособистих відносин і цільові орієнтири є найбільш стійкими факторами, що впливають на прийняття політичних рішень [51, 21].

Це загострює проблему використання відповідних, науково обґрунтованих метастратегій, як під час підготовки, так і в самому акті прийняття політичних рішень. Основу метастратегій складають три фактори,

які визначають ефективність отриманого результату: 1) аналітичність, тобто раціональна обґрунтованість на основі аналізу всіх можливих шляхів вирішення існуючої проблеми; 2) оперативність, ступінь тривалості акту прийняття рішення; 3) стійкість, тобто послідовність в реалізації. Дані фактори можуть видозмінюватися в широкому діапазоні, тим самим створюючи ту чи іншу метастратегію. В даній класифікації метастратегії поділяються на дві великі категорії – радикальні та ліберальні, а кожен з факторів має лише два полюси – максимум-мінімум. Радикальні метастратегії прийняття політичних рішень в порівнянні з ліберальними базуються на раціональному підході до прийняття рішень, оскільки однією з умов їх реалізації є всебічна обґрунтованість, включаючи підрахунки майбутніх наслідків, тому розглянемо їх детальніше.

В рамках радикально-слабкої стратегії, яку визначає аналітичність та відсутність оперативності й стійкості, політичний суб'єкт приймає достатньо продумані рішення, але процес їх прийняття досить довгий та має нестійкий характер. Спираючись на радикально-пасивну метастратегію, політик приймає обґрунтовані рішення, які твердо втілює в життя, але внаслідок неоперативності реалізація має затяжний характер, що в деяких випадках знижує загальну динаміку функціонування політичних процесів. Радикально-активна метастратегія характеризується високою аналітичністю, оперативністю та низькою стійкістю. В результаті чого, політик, приймаючи обґрунтовані рішення в досить короткі строки, не відзначається послідовністю, що ускладнює процес отримання позитивного результату. Реалізація даної метастратегії багато в чому залежить від політичної відповідальності політика за свою діяльність. Радикально-сильна метастратегія є ідеальним варіантом прийняття рішень, здійснити який на практиці досить важко, оскільки він вирізняється аналітичністю, оперативністю та стійкістю прийняття рішень. Її реалізація залежить від

усвідомлення широким загалом політичних суб'єктів необхідності використання в політичній сфері науково-обґрунтованих і практично-виправданих технологій прийняття політичних рішень [29, 315-320].

Отож, успішна реалізація поставлених цілей, які направлені на забезпечення стабільно-позитивної динаміки взаємного функціонування громадянського суспільства та держави залежить від вміння наблизитися в процесі прийняття рішень до використання радикально-сильної метастратегії, яка є ідеальною моделлю, тобто своєрідним орієнтиром реалізації поставленої мети. Найбільш оптимальними метастратегіями, які можуть наблизити політичного суб'єкта до ідеальної моделі є радикально-активна та радикально-пасивна, застосування яких при врахуванні особливостей політичної ситуації сприятиме прийняттю найбільш ефективних рішень, спрямованих на вирішення актуальних проблем соціальної системи в цілому.

В межах політичного простору України при прийнятті оптимальних рішень та відповідних державних стратегій, потрібно спиратися на фундаментальні знання про загальні закономірності суспільного розвитку, що базуються на світовому досвіді та українські історичні традиції. Крім цього, важливе значення мають: 1) визначення та розуміння загальнонаціональних інтересів суспільства; 2) особливості та специфіка конкретної етнокультурної, соціально-економічної чи політичної ситуації, в якій ухвалюється рішення [174, 250]. На думку В.Горбатенка, в процесі прийняття політичних рішень та здійснення ефективного управління важливими факторами виступають: іноваційність, конструктивізм, політичне прогнозування [63, 56-58].

Центральним елементом в модельній структурі політичного успіху є суспільство, яке своєю здатністю оцінювати реальний стан суспільно-політичного розвитку і визначає міру успіху-неуспіху діяльності політичних

суб'єктів. Тому досить важливим для політиків всіх рівнів є знання домінуючих в суспільстві тенденцій його розвитку, адже ця “соціетальна кон'юктура” суспільного розвитку... об'єктивно сприяє або протистоїть державним перетворенням” [3, 78]. На думку Е.Афоніна, починаючи з 2004 року в українському соціумі встановилася нова тенденція, що поєднує ліберальний та авторитарний напрями, які включають в себе відповідні психосоціальні характеристики. Вони відображають історичний характер змін поведінки людей, тобто є проявом національного характеру, що не тільки спрямовує особистість чи все суспільство на певні дії, а й забезпечує його цілісність в критичні моменти історії.

Події 2004-2005 років сприяли формуванню нової ідентичності українського суспільства. Цей процес ще перебуває в активній стадії творення, кінцевий результат якого визначить пріоритетні напрями розвитку соціуму в цілому. Діагностика психосоціальних властивостей показала зростання інтровертованості суспільства, тобто його здатності усвідомлювати особисті цінності та радикально змінювати оточуючий світ. Це стало ознакою подолання невизначеності та політичної апатії, яка домінувала у свідомості людей, позбавляючи їх права активної участі в соціально-політичних процесах.

Більш виразними стали такі риси як “раціональність” та “прагматичність”, що характеризують здатність соціуму до організації, структурування, аналізу і досягнення поставленої мети. В рамках українського політичного простору посилення раціоналізму та прагматичності полягає у теоретично-практичному розгортанні певної ідеї, яка вимагає плановірності, послідовності в діях політичних еліт та підтримки суспільства. Зростання рівня “сенсорності” відповідає підвищенню рефлексивності, що обумовлює актуалізацію духовно-культурних тенденцій, що спонукають до активної творчості. Соціум стає готовим до сприйняття

нововведень та забезпечення їх практичного втілення.

Показник “екстернальність-інтернальність” відображає особливості механізмів соціального контролю, тобто орієнтованість на зовнішні (суспільні) чи внутрішні (індивідуальні) форми відповідальності, контролю чи самоконтролю. Політичний простір України, внаслідок своєї приналежності до країн пострадянського типу, набув дистресового архетипу “екстернальності”. Він характеризується поширенням міфологем, прагненням перекласти відповідальність на інших та пошуком “ворогів”, які винні в тих чи інших прорахунках. На даному етапі український соціум прагне наблизитися до показника інтернальності, суть якого в пошуку об’єктивних чинників тих чи інших подій, обумовлених історичною логікою функціонування суспільних процесів. Ефективність переходу залежить від втілення суспільних реформ і ретельного аналізу історичних помилок.

Слід зазначити, що дослідження 2006 року показали зворотну тенденцію стосовно формування психосоціальних властивостей суспільства, оскільки відбулося посилення ролі бінарних позицій. Це пояснюється реакцією соціуму на невиправдано високі очікування стосовно результатів діяльності нової влади. Така ситуація, в разі посилення конфронтації між групами політичних еліт, може привести до зворотно-негативного напрямку суспільного розвитку, що послабить соціальну ідентичність суспільства та позбавить його права бути активним учасником суспільно-політичних перетворень [3, 78-90].

Отже, не зважаючи на перебування у стадії трансформації, українське суспільство характеризується наявністю якісно-нового рівня психосоціальних властивостей, які складають основу нової соціальної ідентичності, що поєднує в собі ліберальні та авторитарні тенденції. За даними наукових досліджень, соціуму стає властивим свідомий (раціональний) вибір, що виступає основою закріплення нового

демократичного механізму політичної системи влади. Успіх суспільних реформ, які проводяться представниками політичних еліт залежить від усвідомлення провідної ролі суспільства у всіх суспільно-політичних процесах та врахування існуючих психосоціальних характеристик. Ця роль визначається правом соціуму оцінювати політичні практики суб'єктів на основі визначення рівня їх доцільності для позитивної динаміки функціонування всього соціального організму на перспективу. В той же час, набір заданих соціетальних характеристик є показником динаміки функціонування суспільства в цілому. Він визначає його готовність, відповідно до сутнісного змісту заданих рис, усвідомлювати та втілювати в життя ініційовані політичною елітою зміни.

Успішна реалізація політичних практик залежить від здатності політичних еліт діагностувати функціональний стан суспільства та його готовність підтримувати зміни. Так, після подій “помаранчевої революції” соціум був готовий підтримувати рішучі зміни, спрямовані на трансформацію суспільно-політичного розвитку у висхідному напрямі. Представники елітних політичних груп виявилися не готовими до зміни механізмів реалізації владних повноважень та політичної відповідальності, що сприяло підвищенню нестабільності суспільно-політичного розвитку. На думку Л.Васильєвої, такий період у розвитку соціуму характеризується розривом “... між тим, що народ прагне отримати, і тим, що насправді отримує від своїх правителів. Відбувається зміна системи переконань, за якою не встигають зміни економічні та політичні” [35, 76]. Це спонукає еліту до структурних змін у власному середовищі, адже її позиціонування в політичному полі на перспективу буде залежати від суспільного оцінювання, якому стають притаманні риси раціональності, прагматизму та похідних від них – інтернальності, сенсорності, інтровертованості. Хоча її діяльність може спровокувати можливість зворотного напрямку у формуванні соціетальних

тенденцій, що нівелює існуючі здобутки в сфері суспільної свідомості. Успішними політичними особистостями можуть вважатися тільки ті, “... підтримкою і зусиллям яких відбувається найбільш важлива зміна – переворот в сфері мислення. Такі перевороти ведуть за собою і зміну матеріальної основи життя суспільства” [35, 76].

Поетапне визначення важливості дотримання взаємозв’язків між елементами тріадної структури політичного успіху, спонукає відтворити можливі стратегії суспільно-політичного розвитку на перспективу, що за умови реалізації сприятимуть висхідному напрямку функціонування всієї соціальної системи. Одним із наслідків даного процесу буде встановлення позитивного балансу у взаємодії суспільства та політичних еліт. Ініціатори подібних перетворень отримають реальну можливість досягти політичного успіху.

На функціонування сучасного політичного простору України впливають три загальні тенденції: 1) стан відносин “Росія-Захід” в українському контексті; 2) сутнісний зміст геополітичних орієнтацій; 3) внутрішньополітична ситуація. Перша характеристика розкриває можливі варіанти вирішення протистояння Заходу та Росії за включення території України в зону свого впливу, серед яких можна виділити такі: потрапляння в сферу впливу Росії; продовження поточної ситуації невизначеності Заходу стосовно України; посилення західного впливу на внутрішню та зовнішню політику держави.

Серед можливих варіантів домінування тих чи інших геополітичних орієнтацій слід окреслити наступні: погіршення відносин з Російською Федерацією, що супроводжується наростанням енергетичних та економічних суперечностей; зближення з РФ, входження до ЄСП, часткова втрата економічного суверенітету; встановлення ринкових відносин з Росією при переважній орієнтації на Захід.

Розвиток внутрішньої ситуації можна передбачити в декількох варіантах: відсутність стабільної більшості, посилення конфронтації у владному трикутнику, що веде до посилення системної кризи суспільства; створення відносно слабкого уряду на основі ситуативної більшості, результатом чого може бути повільна стабілізація економіки; створення парламентської більшості на основі партії регіонів, проведення послідовних адміністративних реформ та помірне зростання; поєднання зусиль реформованих помаранчевих сил та технократів, що сприятиме радикальним реформам та більш стрімкому зростанню.

Визначення та аналіз короткого змісту основних тенденцій функціонування політичного простору України вказує на наявність двох стратегій позитивного спрямування. Перший з них базується на поєднанні зусиль Партії регіонів та відповідних частин БЮТ і “Нашої України” навколо проблем стабілізації та зростання економіки країни. Об’єднання зусиль має спровокувати усвідомлення адміністративно-промисловою та політичною елітою необхідності чіткого визначення геополітичного курсу країни. В даному випадку найбільш прийнятним буде курс на європейську модель розвитку та стабільні економічні відносини з Росією. За такого сценарію впровадження ринкових реформ буде здійснюватися в умовах м’якої авторитарно-олігархічної моделі державного-управління, що сприятиме помірному економічному зростанню з перспективою його прискорення.

Другий варіант передбачає процес внутрішнього реформування, взаємного примирення політичних сил та спрямування їхніх зусиль на створення широкої парламентської коаліції заради консолідації існуючих стратегій розвитку країни та суспільства. Парламентська більшість формується на основі помаранчевих сил із залученням представників Партії регіонів. Технократичний уряд проводить радикальні економічні та соціальні реформи. Консолідація суспільства на основі загальноприйнятих інтересів і

пріоритетів, серед яких добробут, високі стандарти життя та динамічний процес суспільно-політичних трансформацій сприятимуть європейській інтеграції України. Дані стратегії перспективного суспільно-політичного розвитку країни не виключають взаємного переходу одна в одну або можуть бути представлені у змішаному варіанті. Лише цілеспрямована діяльність політичних суб'єктів, які виступають ініціаторами тих чи інших перетворень, може вплинути на ймовірність реалізації даних стратегій [62, 3-8].

Отже, ефективне втілення в життя моделі політичного успіху базується на підтримці сутнісного взаємозв'язку між елементами його тріадної структури та наявності чітко визначеної стратегії дій. Суть взаємозв'язку полягає у праві суспільства оцінювати політичні практики та визначати ступінь їх значимості для суспільства в цілому. При цьому не слід забувати про політичну відповідальність політиків в сфері вибору та реалізації поставлених цілей, що є основним соціальним принципом взаємного існування і співробітництва. Окреслені стратегії перспективного суспільно-політичного розвитку можуть виступати своєрідним алгоритмом поступу держави в загальнонаціональному масштабі. Дані алгоритми не є принципово незмінними, вони направлені на усвідомлення загальних тенденцій і можливих сценаріїв розвитку України, а тому потребують врахування впливу зовнішніх і внутрішніх факторів залежно від умов існуючої політичної ситуації.

Одним із головних факторів впливу на системні зміни функціонування всього соціального організму країни виступає людський чинник. Політичний суб'єкт, який візьме на себе відповідальність за втілення в життя раціонально-виробленої, соціально-спрямованої національної стратегії розвитку держави, активним учасником розробки та втілення якої стане суспільство, може сподіватися на досягнення політичного успіху в межах даного політичного простору.

Таким чином, в даному підрозділі представлено тріадну структуру моделі політичного успіху. Ефективність якої залежить від наявності сутнісного взаємозв'язку між елементами його структури та визначеної стратегії дій.

Висновки до третього розділу

В результаті дослідження було виявлено, що політичний простір України є тріадною структурою, в якій чітко визначені полюси “право-ліво” та „центр”. Структуризація поля напряму пов'язана з виборчими кампаніями, які визначили суттєві тенденції суспільно-політичного розвитку країни та обумовили його теперішні характеристики. Події 2004-2005 років спровокували переворот у суспільній свідомості. Наслідком цього стало розуміння раніше прихованих, латентних проблем, а також усвідомлення дуалізму в розумінні структурних перетворень, які в подальшому будуть визначати напрями функціонування країни. Даний дуалізм є похідною від закріплених історією поліетнічних, культурних традицій розвитку українського суспільства.

Враховуючи тенденції структурування політичного простору України, модель політичного успіху представлена як тріадна структура, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів: 1) досягнення позиції політичними суб'єктами в межах політичного простору, 2) реалізація ними запланованих стратегій, 3) суспільне оцінювання отриманих результатів. Ефективне втілення в життя моделі політичного успіху базується на підтримці сутнісного взаємозв'язку між елементами його структури і наявності чітко визначеної стратегії дій. Суспільство є центральним елементом даної структури.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в осмисленні парадигми успіху в політичній сфері сучасного суспільства. Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена недостатньою теоретичною розробленістю, а також її практичною значимістю для сучасного українського суспільства.

Висновки дисертаційного дослідження можуть бути сформульовані таким чином:

1. В даному дослідженні прослідковано генезу концепцій розуміння успішних політичних практик різних політичних суб'єктів у філософських напрямках та суспільно-політичних концепціях історичних періодів розвитку суспільства. Проаналізовані концепції дали можливість виявити закономірність у розумінні політичного успіху як результату взаємодії між суспільством та політичним суб'єктом на основі принципів компромісності політики і моралі для задоволення потреб та інтересів соціального розвитку, що є передумовою позитивної динаміки політичної системи країни.

2. Ґрунтовному науковому дослідженню даної проблеми сприяв розгляд її крізь призму двох протилежних складових – моралі та прагматизму. Надаючи належне кожній з вказаних характеристик, автор приходять до висновку, що як в розумінні сутності, так і в процесі досягнення політичного успіху слід спиратися на їх діалектичне взаємодоповнення, усвідомлюючи протирічливість характеру політичного успіху, та обирати найбільш оптимальні для певної ситуації стратегії поєднання моралі та прагматизму.

3. Автором дано визначення поняття „парадигма” та обґрунтовано доцільність застосування парадигмального підходу в ході формування моделі політичного успіху. Даний підхід конкретизували діалектичний,

історіологічний, системний, синергетичний, герменевтичний, структурний, компаративістичний та загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, ідеалізація, індукція, дедукція) методи наукового дослідження. Дослідження парадигми успіху в політичній сфері суспільства значною мірою наближає до формування альтернативних моделей політичного успіху.

4. Автором доведено, що сутнісними характеристиками політичного успіху є свобода вибору, віра та воля в досягненні мети, відповідальність за свої дії. Досліджено вплив культурного середовища на ціннісний статус того, що в той чи інший культурно-історичний період розумілося успіхом. Спираючись на даний висновок, дисертант довів, що політична культура, будучи пов'язаною з політичною сферою суспільства, найбільш точно відображаючи сутність розуміння політичного успіху суспільством та політиком, виступає важливим чинником продукування сутнісних смислів політичного успіху та є індикатором виявлення можливостей його функціонування у відповідному полі політики. Враховуючи існуючі підходи щодо визначення політичного успіху, та виділені сутнісні характеристики даного явища, на думку автора, це поняття слід конкретизувати наступним чином. Для всіх суб'єктів політичної діяльності (незалежно від просторово-часових масштабів їхньої діяльності) політичний успіх - це закономірний результат системно-раціональної діяльності, який визначає кінцеву позицію суб'єкта в політичному просторі на основі підсумкової суспільної оцінки всіх політичних досягнень і поразок.

5. До найбільш актуалізованих факторів політичного успіху слід віднести економічні, політичні, особистісні, маніпулятивні. Не зважаючи на існуючу багатокритеріальність в оцінюванні політичного успіху, слід виділити політичну відповідальність, як основний із них. Вона виступає одним із головних принципів, який формує інтегральну, оцінюючу характеристику суспільства стосовно успіху чи неуспіху того чи іншого

політика. Політична відповідальність визначає, насамперед, морально-психологічну готовність політичного суб'єкта до розуміння сенсу і наслідків своєї діяльності, відповідність місцю, яке він займає в ієрархії політичного простору. При розгляді просторово-часової структури політичного успіху слід вирізняти: просторові аспекти політичного успіху, які свідчать про такі види успіху як локальний, національний, глобальний; часові аспекти, що обумовлюють ситуативний, тактичний, стратегічний успіхи.

6. В результаті дослідження, автор прийшов до висновку, що політичний простір України є тріадною структурою, в якій чітко визначені полюси “право-ліво” та „центр”. Структуризація поля напряму пов'язана з виборчими кампаніями, аналіз яких дав можливість виявити ряд тенденцій, які значною мірою були визначальними в масштабах суспільно-політичного розвитку країни та обумовили його теперішні характеристики.

В історії структуривання політичного простору України можна виділити два важливі періоди, які пов'язані з виборчими кампаніями: 1998-1999 років та 2004-2006 років. Перший період характеризувався подвійністю інституціональної системи, що заключалася у визнанні легальності створення та існування нових соціальних інститутів, легітимність яких забезпечується збереженням функціонування старих інститутів, що спиралися на традиційну регулятивну функцію, підсилену застарілими елементами соціальної інфраструктури та ієрархії позицій. Стабілізація соціально-економічних та суспільно-політичних процесів в межах простору в період з 1999 по 2004 років не сприяла якісно новому демократичному розвитку держави та суспільства. Це поглибило наростання протиріч між існуючою подвійною інституціональною системою і потребами найбільш активних верств населення та інтересами впливових опозиційних політичних еліт. Виборча кампанія 2004-2005 років та події “помаранчевої революції” визначили основні тенденції функціонування політичного простору країни, які

підтвердилися результатами парламентських виборів 2006 року. Серед головних тенденцій слід виділити: дуалізм в розумінні сутності та пріоритетів суспільно-політичного розвитку та підвищення рівня громадської самосвідомості. Синергетичний підхід до аналізу тенденцій функціонування політичного простору України дозволив виділити три основні етапи його структуризації: формація, реформація, трансформація. Дані етапи здійснюють вплив на формування політичного успіху.

7. В основі формування моделі політичного успіху лежить парадигмальний підхід Т.Куна. Представлена модель є структурою, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів: 1) досягнення позиції політичними суб'єктами в межах політичного простору; 2) реалізація ними запланованих стратегій; 3) суспільне оцінювання отриманих результатів. Початковий етап реалізації моделі досягнення політичного успіху полягає у здобутті позиції в рамках політичного поля, що передбачає: 1) вибір ідеологічно-сприйнятлого сегменту поля та бажаної позиції в його структурі; 2) визначення ієрархії зовнішніх та внутрішніх факторів впливу; 3) врахування політичних настроїв та поведінки громадян.

В процесі реалізації запланованих стратегій політичний суб'єкт має спиратися на такі основоположні принципи ефективної дії механізму політичної влади: 1) основою суспільного розвитку є людина, свідомість та ідеали якої мають відповідати її внутрішнім цінностям, а не бути інтеріоризованими зовнішніми впливами; 2) політична відповідальність – це основний соціальний принцип взаємного існування та співробітництва; 3) соціокультурне середовище має сприймати імпульси владних інституцій та сприяти їх практичному втіленню.

Центральним елементом в модельній структурі політичного успіху є суспільство, яке своєю здатністю оцінювати реальний стан суспільно-політичного розвитку і визначає міру успіху-неуспіху діяльності політичних

суб'єктів. Тому досить важливим для політичних суб'єктів всіх рівнів є знання домінуючих в суспільстві тенденцій. В даний час українське суспільство характеризується наявністю якісно-нового рівня психосоціальних властивостей, які складають основу нової соціальної ідентичності, що поєднує в собі ліберальні та авторитарні тенденції.

Ефективне втілення в життя моделі політичного успіху базується на підтримці сутнісного взаємозв'язку між елементами його структури та наявності чітко визначеної стратегії дій. Визнання всіма політичними суб'єктами авторитету суспільних оцінок, здатність сприймати та відповідати на виклики суспільства – це ті умови, які уможливають існування політичного успіху як своєрідного критерію оцінювання політичних практик в межах відповідного політичного простору. Відсутність даних умов веде до втрати центру, навколо якого взаємодіють елементи структури політичного успіху, який втрачає своє первинне оцінне значення, перетворюючись на здобуття влади заради задоволення суто власних потреб.

Результати дисертаційної роботи дозволяють також висловити низку рекомендацій теоретичного та практичного характеру. Теоретичне значення даної дисертації полягає в тому, що вперше було досліджено парадигму успіху в політичній сфері сучасного суспільства. Це дало можливість прослідкувати генезу та визначити сутність, елементи, структуру і взаємодію політичного успіху з політичною культурою на основі його структуризації в межах політичного простору. Сформована парадигма успіху в політичній сфері сучасного суспільства може слугувати теоретико-методологічним підґрунтям для подальших наукових розвідок щодо дослідження феноменальності даного явища. Рекомендації практичного характеру полягають у використанні отриманих матеріалів у проектуванні виборчих кампаній та розробці технологій досягнення політичного успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андреев С.С.* Политическое время и политическое пространство // Социально-политический журнал. – 1993. - № 3. – С. 27-40.
2. *Афонин Э.А.* Комментарий к социологическим прогнозам результатов выборов президента Украины 2004 г. // Стратегія розвитку України економіка, соціологія, право: Науковий журнал. – К.: НАУ, 2004. – Випуск 3-4. – С. 753-756.
3. *Афонін Е., Донченко О., Антоненко В.* Психокультура України: “помаранчевий перехід” // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77-93.
4. *Бабкіна О.В.* Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К.: ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2006. – С. 41-55.
5. *Бахитановский В.И.* Моральный выбор личности: альтернативы и решения. – М.: Политиздат, 1983. – 224 с.
6. *Бахитановский В.И., Согомонов Ю.В.* Введение в политическую этику. Ан СССР Сиб. отд-ние. Ин-т пробл. освоения Севера. Фил. об-во СССР.- (Монограф). - Москва-Тюмень: Политиздат, 1990. – 182 с.
7. *Балакирева О.* Независимые общество и государство: 11 лет совместной жизни // День. – 2002. - № 153. – С. 4-5.
8. *Балластрем К.Г.* Власть и мораль (основные проблемы политической этики) // Философские науки. - 1991. - № 8. - С. 83-94.
9. *Баранов В.Е.* Диалектика как высшая форма рациональности // Философия и общество. – 2006. - № 2. – С. 106-115.
10. *Барматова С.* Поле політики: до проблеми теоретичної ідентифікації // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. - № 4. – С. 165-173.
11. *Баскаков А.Я., Туленков Н.В.* Методология научного

исследования: Учеб. пос. - К.: МАУП, 2002. – 216 с.

12. *Бибик В.М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. - К.: МАУП, 2001. – 384 с.
13. *Бибик В.М.* Як стати популярним, перемогти на виборах та утриматись на політичному Олімпі. – К.: Абрис, 1993. – 128 с.
14. *Бевзенко Л.* Зміст життєвого успіху: соціально-культурологічний контекст // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. - № 1. - С. 35-51.
15. *Бевзенко Л.Д.* Регіон як явище соціальної самоорганізації // Практична філософія. – 2006. - № 2. – С. 166-173.
16. *Бекон Ф.* Опыты и наставления нравственные и политические // Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т. Т.1 / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – С. 309-319.
17. *Бердяев Н.А.* Смысл истории. – М.: Мысль, 1990. – 175 с.
18. *Бех В.П.* Регіоналістика: онтологічна сутність явища та пошуки методологічних засад його освоєння // Нова парадигма: Альманах наукових праць. - 2002. – Випуск 25. - С. 6-23.
19. *Білецький І.П.* Філософія і методологія наукового пізнання. - Харків: Вид. ХДЕУ, 2001. - 104 с.
20. *Бичко І.* Свобода // Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. - К.: Абрис, 2002. – С. 570.
21. *Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г.* Системный поход: предпосылки, проблемы, трудности. – М.: Знание, 1969. – 48 с.
22. *Бойко О.Ю.* Особливості трансформацій партійної системи України за роки незалежності: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. - 20 с.
23. *Бублик П.* Ідентичність як фактор політичної культури // Людина і політика. – 2004. - № 2. – С. 62-67.

24. Будз В. Проблема сенсу історичного процесу в філософії історії М.Грушевського // [http: www. mesogonia.il.if.ua/gruchee 04htm/](http://www.mesogonia.il.if.ua/gruchee04htm/).
25. Бурдые П. Социология политики. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
26. Бурлачук В. Архетип героя и политическая борьба // Социология: теория, методы, маркетинг. - 2002. - № 3 .- С. 19-27.
27. Бурлачук В. Символ и власть: Роль символических структур в построении картины социального мира. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 266 с.
28. Буханова И., Петров Н. Горизонты синергетики и политические процессы // Власть. – 2003. - № 9. – С. 43-48.
29. Вавилов С.В. Методология и метастратегии процесса принятия политических решений // Социально-гуманитарные знания. – 2005. - № 6. – С. 311-320.
30. Валерстайн І. Демократія, капіталізм, трансформація // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. - № 2. – С. 72-85.
31. Варзар І.М. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. Кн. 1. Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. – К.: ФАДА, ЛТД, 2003. – 592 с.
32. Варзар І.М. Історіологізм політолого-етнологічного мислення // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп.ред) та ін.- К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 516-517.
33. Варзар І. Про політичну науку слово правдиве промовимо, - не апологетичне, а історіологічне // Нова політика. – 1997. - № 3. – С. 46-50.
34. Васильева Л.Н. Синергетический подход в теории элит и его использование в политологии // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 5. – С. 97-114.
35. Васильева Л.Н. Синергетический подход в теории элит и его

использование в политологии // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 6. – С. 76-94.

36. *Васильева Л.Н.* Теория элит (синергетический подход) // Общественные науки и современность. – 2005. - № 4. – С.75-85.

37. *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. О.Погорілого. - К.: Основи, 1998. – 534 с.

38. Венгеров А. Синергетика и политика // ОНС. - 1993. - № 4. - С. 55-69.

39. *Вілсон Е.* Національна ідентичність в Україні // Політична думка. – 1999. - № 3. – С. 120-128.

40. *Вишняк О.* Партії в політичній системі України: соціологічний вимір // Вища освіта України. – 2004. - № 2. – С. 25-29.

41. *Власть: очерки современной политической философии Запада / В.В. Мшевениерадзе, И.И.Кравченко, Е.В. Осипова и др.* - М.: Наука, 1989. - 328 с.

42. *Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И.* Социология: история и современность. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 1999. – 672 с.

43. *Воронов І.* Правова держава як предмет політологічного аналізу. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 375 с.

44. *Воронов І.* Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 288 с.

45. *Гадамер Х.-Г.* Истина и метод.- М.: Прогресс, 1988. - 704 с.

46. *Гаджиев К.С.* Введение в политическую философию: Учеб. пос. - М.: “Логос”, 2004. – 336 с.

47. *Гаджиев К.С.* Политическая наука: Учеб. пос.- 2-е изд.- М.: Международные отношения, 1995. - 400с.

48. *Гаджиев К.С.* Политическая философия: формирование и сущность // Вопросы философии. - 1995. - №7. - С. 3-26.

49. *Гаєвський Б.А.* Філософія політики. – К.: Вища школа, 2005. – 158 с.
50. *Гаман-Голутвина О.В.* О столкновении морального и нравственного начал в российской политике // *Полис.* – 2005. - № 3. – С. 163-171.
51. *Гаман-Голутвина О.В.* Стратегия развития в ценностном поле российской элиты // *Політична думка.* – 2000. - № 2. – С. 18-25.
52. *Гегель Г.В.* Лекции по истории философии. Книга первая // Г.Гегель. Сочинения. Т. 9. - Л.: Партиздат, 1932. - 313 с.
53. *Гегель Г.В.* Основы філософії права або природне право і державознавство: Пер. з нім. Р.Осадчука та М.Кушніра.- К.: Юнівкрс, 2000. - 336 с.
54. *Гелей С.Д., Рутар С.М.* Політико-правові системи світу: Навч. посіб. - К.: Знання, 2006. – 668 с.
55. *Гоббс Т.* Избранные произведения: В 2-х томах. Т.1 / Пер. с лат. и англ., вступ. статья В.В. Соколова. – М.: Мысль, 1964. – 583 с.
56. *Гогвуд Б., Ган Л.* Аналіз політики для реального світу / Пер. з англ. А.Олійника. Наук. ред.пер. В.Тертичко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 396 с.
57. *Головатий М.* Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст // *Політичний менеджмент.* – 2006. – Спеціальний випуск. – С. 42-47.
58. *Головатий М.Ф.* Мистецтво політичної діяльності: Навч.посіб.- К.: МАУП, 2002. – 176 с.
59. *Головаха Є.* Критерії та формули політичного успіху: методи вимірювання і результати дослідження актуального і потенційного успіху політичних лідерів України // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* - 2002.- № 2. – С. 86-102.

60. *Головаха Е., Панина Н.* Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до “оранжевой революции” // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. - № 3. – С. 32-51.
61. *Голубев С.* Проблема “успеха” и “удачи” в социальной философии // Философия и общество. – 2004. - № 1. – С. 86-99.
62. *Гончаренко О.* Ймовірні шляхи розвитку України після парламентських виборів на період до 2008 року // Політика і час. – 2006. - № 4. - С. 3-8.
63. *Горбатенко В.* Десять уроків політичного лідерства для пострадянських керівників // Політичний менеджмент. – 2006. - Спеціальний випуск. – С. 48-62.
64. *Горбатенко В.П.* Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.
65. *Горбачик А.* Политический рейтинг как индикатор политического успеха: измерение, интерпритация и способы сравнения // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. - № 3. – С. 5-18.
66. *Горноста́й П.* Психологічний феномен “Ми” // Соціальна психологія. - 2006. - № 2. – С. 88-96.
67. *Горноста́й П.* Социодрама на Майдане: четыре цвета украинской политики // Психодрама и современная психотерапия. – 2004. - № 4. – С. 43-49.
68. *Грин Д., Шапиро И.* Объяснение политики с позиций теории рационального выбора: почему так мало удалось узнать // Полис. – 1994. – № 3. – С. 59-74.
69. *Данилюк А.* Прагнення до влади як одна з характерних форм вияву людської агресивності // Схід. – 2006. - № 1. – С. 93-100.
70. *Дегтярёв А.А.* Методы политологических исследований //

Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1996. - № 6. – С. 55-65.

71. *Декарт Р.* Метод познания // Хрестоматия по истории философии. В 3 ч. - Ч. 1. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – С. 260-267.

72. *Дементий Л.И.* К поиску личностных оснований достижения успеха // Личность. Культура. Общество. – 2004. – Выпуск 4. – С. 248-258.

73. *Денисенко В.* Раціонально-іраціональні основи у формуванні політичної теорії Н.Макіавеллі // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – 1999. – Випуск 1. – С. 232-236.

74. *Денисов В.В.* Политическая культура. Теория и практика // Философия и общество. – 2006. - № 1. – С. 19-30.

75. *Деревянко Е.В.* Неизбежность аристократического духа: учение Хосе Ортеги-и-Гассета об общественном идеале // Социс. - 1992. - № 6.- С. 104-113.

76. *Донченко О.А.* Парадигма психофактрала та психополітичне повсякдення // Нова парадигма: Альманах наукових праць. - 2003. – Випуск 29. - С. 132-143.

77. *Донченко О.* Архетип психосоціальної еволюції з погляду політичного менеджменту // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2000. - № 2. - С. 53- 65.

78. *Донченко О., Романенко Ю.* Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.

79. *Доценко Е.Л.* Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – Спб.: Речь, 2003. – 304 с.

80. *Єрмоленко А.М.* Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.

81. *Забаревський М.* Вячеслав Липинський і його думки про

українську націю і державу. – Аугсбург: Накладом Українського літопису, 1946. – 51 с.

82. *Запасник С.* Ложь в политике // *Философские науки.* - 1991. - № 8.- С. 94-107.

83. *Ильин И.А.* Путь к очевидности. - М.: Республика, 1993. – 413 с.

84. *Ильин М.В.* Основные методологические проблемы сравнительной политологии // *Полис.* – 2001. - № 6. – С. 140-155.

85. *Ильин М.В.* Феномен политического времени // *Полис.* – 2005. - № 3. - С. 5-20.

86. *Історія філософії: Підручник для вищ.школи / Кер.авт.кол. В.Г. Кремінь.* – Харків: Прапор, 2003. – 768 с.

87. *Капустин Б.Г.* Что такое политическая философия? // *Полис.*- 1996. - № 6. – С.83-96.

88. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием. – К.: Оріяни, 2000. – 448 с.

89. *Карасёв В.Ю.* Институализация политического поля / *Мысль со скоростью политики.*- Харьков: Майдан, 2002. – С. 435-457.

90. *Каревіна О.* Економічні чинники політичного успіху: аналіз на прикладі останніх президентських виборів в Україні // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2001. - № 2. – С. 90-104.

91. *Качанов Ю.Л.* Производство политического поля в современной России // *Социс.* – 1997. - № 11. - С. 3-12.

92. *Квіт С.* Герменевтика: напрямки досліджень // *Слово і час.* – 2006. – № 4. – С. 10-18.

93. *Класики політичної думки від Платона до М.Вебера: Пер. з нім.*- К.: Тандем, 2002. – 584 с.

94. *Климачева А.В.* Социально-философский анализ политической культуры интеллигенции на этапе становления украинской

государственности: Дис...канд. филос. наук: 09.00.03. - Запорожье, 1994. – 155 с.

95. *Короткова Н.В.* Разработка Г.Д. Лассуэллом методов политического психоанализа // Социально-политический журнал. – 1998. - № 4. – С. 193-209.

96. *Кочергин А.Н.* Методы и формы научного познания. Спецкурс.- М.: Изд-во МГУ, 1990. – 80 с.

97. *Кравец А.С.* Вероятность и системы. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1970. – 168 с.

98. *Кравченко А.И.* Макиавелли: технология эффективного лидерства // Социс. – 1993. - № 6. - С. 135-143.

99. *Кривега Л.Д.* Особливості сучасної методології пізнання соціальних явищ // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – 2005. – Випуск 45. - С. 33-40.

100. *Крушельницька О.В.* Методологія та організація наукових досліджень. - К.: Кондор, 2003. – 192 с.

101. *Кун Т.* Структура научных революций / Пер. с англ. И.З.Камтова. – М.: Прогресс, 1997. – 300 с.

102. *Купцов А.* Вибори в Україні в контексті теорії і практики політичного маркетингу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. - № 1. - С. 125-136.

103. *Купцов А.* Манипулятивная составляющая социального взаимодействия в контексте политического маркетинга // Социология: теория, методы маркетинг. – 2004. - № 2. - С. 91-106.

104. *Кухта Б.* Політичні еліти і лідери. - Львів: Кальварія, 1997. – 224 с.

105. *Кухта Б.* Феномен політичного лідерства: історичні силуети на тлі епох. – Львів: Кальварія, 2000. - 232 с.

106. *Лагутін А.* Етнічні аспекти інституціоналізації політичного процесу в Україні / <http://www.ji.lviv.ua/n23/texts/lagutin.htm>.
107. *Литвин А.* Поведінка електорату на виборах до Верховної Ради України у 1998 та 2002 роках // Психологія і суспільство. – 2003. - № 1. – С. 103-109.
108. *Логунова М., Воронько Л.* Політико-управлінська культура державних службовців як чинник гармонізації взаємовідносин влади і суспільства // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2005. – № 2. – С. 292-300.
109. *Логунова М.М., Шахов В.А., Шевченко М.Ф.* Концептуальні засади теорії політики: Навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – 160 с.
110. *Макеев С.* Современная Украина: гражданское сознание и политическое участие населения // Політична думка. – 2000. - № 2. – С. 12-18.
111. *Макиавелли Н.* Государь: Сочинения. - М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-ПРЕСС; Харьков: Изд-во “Фолио”, 1998. – 656 с.
112. *Манжура В.И.* НОМО FORTUNATUS: между энтропосом и антропосом // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – 2006. - Випуск 17. – С. 117-122.
113. *Мацієвський Ю.* Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після “помаранчевої революції” // Політичний менеджмент. – 2006. - № 5. – С. 18-32.
114. *Медведева С.М.* Актуальные проблемы политической философии // Вестник Московского Университета. Серия 12. Политические науки. – 2005. - № 5. – С. 106-112.
115. *Мельник В.А.* Современный словарь по политологии.- Мн.: Книжный дом, 2004. - 640 с.
116. *Митрохина Т.Н.* Сравнение как средство развития политической теории // Полис. – 2004. - № 3. – С. 168-172.

117. *Михайлич О.* Динаміка електоральних орієнтацій 2006 року // Соціальна психологія. – 2006. - № 2. – С. 67-75.
118. *Муляр В.І.* Політологія. Курс лекцій. – К.: ЦУЛ, 2003. – 356 с.
119. *Нагорна Л.П.* Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: Стилос, 1998. – 278 с.
120. *Назарчук А.В.* Теоретико-политические воззрения Никласа Лумана // Полис. – 2006. - № 3. – С. 136-149.
121. *Нарский И., Асмус В.* Гегель. / Антология мировой философии. В 4-х томах. - Т.3. - М.: Мысль, 1971. - С. 282-394.
122. *Никифорова Л.* Соціально-філософське обґрунтування рівня домагань у формуванні мотивації досягнення успіху // Схід. – 2006. - №3. – С. 97-99.
123. *Николаева Т.Е.* Региональная политика западных стран и Украины – опыт сравнительного анализа // Нова парадигма: Альманах наукових праць. - 2002. – Випуск 25. - С. 55-60.
124. *Николаева Т.Е.* Реформа политической системы в Украине – опыт сравнительного анализа // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – 2001. - Випуск 7. – С. 123-129.
125. *Новіков С.* Інституціоналізація громадського контролю виборчого процесу в Україні: необхідність, здобутки, проблеми // Людина і політика. – 2004. - № 5. – С. 17-24.
126. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Успех // Толковый словарь русского языка: 8000 слов и фразеологич. выражений / РАН Ин-тут русского языка им. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. - М.: Азбуковник, 1999. - С. 840.
127. *Ольшанский Д.* Политический PR. – Спб.: Питер, 2003. – 544 с.
128. *Оріховський-Роксолян С.* Напучення польському королеві // Хроніка 2000. – 2000. – Випуск 37-38. – С. 182-190.

129. *Панина Н.* Структура факторов политического успеха как показатель политической направленности развития электоральной системы // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. - № 4. – С. 39-62.
130. *Пахарев А.Д.* Политическое лидерство и лидеры: Монография. – К.: Знание Украины, 2001. – 270 с.
131. *Пахарев А.* Значение и роль индивидуальных черт в формировании и осуществления политического лидерства // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. Матеріали четвертої міжнародної науково-теоретичної конференції. Ч.1. / Ред. Г.П. Балабанова. – К.: Фенікс, 2005. – С. 202-204.
132. *Петро Н.* О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. – 1998. - № 1. – С. 36-51.
133. *Платон.* Государство. Соч. в 3-х т / Под общ. ред. А.Ф.Лосева и В.Ф.Асмуса. Пер. с древнегреч. - Т. 3. - Ч.1. - М.: Мысль, 1972. - С. 89-454.
134. *Платон.* Политик. Соч. в 3-х т / Под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф.Асмуса. Пер. с древнегреч. - Т. 3. - Ч.2. - М.: Мысль, 1972. - С. 10-82.
135. *Побокін М.* Маніпуляційні впливи в системі політичних технологій // Людина і політика. – 2004. - № 3. – С. 63-73.
136. *Политические коммуникации: Учеб. пособ.* / Ю.Ю. Петрунин и др.; под ред. А.И. Соловьёва. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 332 с.
137. *Политический процесс: основные аспекты и способы анализа: Сборник учеб. материалов* / Под. ред. Мелешкиной Е.Ю. – М.: Издательский Дом “ИНФРА-М”, Издательство “Весь Мир”, 2001. – 304 с.
138. *Политическое консультирование* / Отв. ред. Е. Егорова-Гантман, И.Минтусов. – М.: Никколо-Медиа, 2002. – 471 с.
139. *Политология* / Под ред. В.А. Ачкасова. – М.: Юрайт, Издат, 2005. – 692с.
140. *Полохало В.* Негражданское общество как социополитический

феномен Украины. Отражение социального характера “среднего” украинца в избирательном процессе // Полис. – 1999. - № 6. – С. 25-33.

141. *Полохало В.* Политология посткоммунистических обществ в Украине и России. К методологии политического анализа // Полис. – 1998. - № 3.- С. 7-15.

142. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона. Пер. с англ. под. ред. В.Н.Садовского. - М.: Феникс, Международный фонд “Культурная инициатива”, 1992.- 528 с.

143. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Т.2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. Пер. с англ. под. ред. В.Н.Садовского. - М.: Феникс, Международный фонд “Культурная инициатива”, 1992. - 528 с.

144. *Потульницький В.А.* Історія української політології (концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній думці). – К.: Либідь, 1992. – 232 с.

145. *Почепцов Г.* Имеджелогия: теория и практика. – К.: Изд-во СП „АДЕФ-Украина”, 1998. – 390 с.

146. *Почепцов Г.* Коммуникативные технологии XX века. – М.: Рефл-бук: К.: Ваклер, 2001. - 352 с.

147. *Пучков А.Я.* Имитационная иллюзия политического имиджа // Журнал прикладной психологии. – 2006. - № 1. – С. 35-50.

148. *Радаев В.В.* Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация // Общественные науки и современность. – 2003. - № 2. – С. 5-16.

149. *Рікер П.* Етика і політика // Філософська і соціологічна думка. – 1995. - № 5-6. – С.145-150.

150. *Ритцер Дж.* Современные социологические теории. 5-е изд. - Спб.: Питер, 2002. - 688 с.

151. *Резник А.* Институциональные факторы стабильности слабоинтегрированного украинского общества // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. - № 1. – С. 155-167.
152. *Рожкова И.* Региональные особенности изменения “электорального веса” капиталов при выборах по мажоритарной системе (сравнительный анализ результатов украинских парламентских кампаний 1998 и 2002 годов по мажоритарным округам) // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. - № 4. – С. 63-80.
153. *Рожкова І.* Тенденції та особливості структурування українського політичного поля (порівняльний аналіз результатів парламентських виборів за партійними списками 1998 і 2002 років) // Політична думка. – 2002. - № 2-3. – С.12-39.
154. *Рой О.М.* Исследования социально-экономических процессов. – СПб.: Питер, 2004. – 364 с.
155. *Рудич Ф.* Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст // Політичний менеджмент. – 2006. – Спеціальний випуск. – С. 5-14.
156. *Рудич Ф.* Правляча політична еліта України і синхронізація суспільства // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія. Матеріали четвертої міжнародної науково-теоретичної конференції. Ч.1. / Ред. Г.П. Балабанова. – К.: Фенікс, 2005. – С. 3-8.
157. *Рузавин Г.И.* Методология научного исследования. - М.: Юнити, 1999.- 318 с.
158. *Рябов А.И., Чистяков В.Б.* Политическая культура // Вестник МГУ. Серия 12. Социально-политические исследования. - 1994. - № 1. - С. 49-59.
159. *Рябов С.Г.* Політологічна теорія держави. – К.: ТАНДЕМ, 1996. – 240 с.

160. *Самуїлік М.М.* Політична відповідальність: специфіка, структура, функціонування: Автореф. дис. ... канд.політ.наук: 23.00.02 / Одеський державний університет ім. І.М.Мечникова. - Одеса, 1997. - 24 с.
161. *Семёнова Р.* Соотношение политики и морали в русле дискуссионного поля современной политической науки // Вестник Моск. Ун-та. Серия 18. Социология и политология. – 2005. - № 3. – С. 87-99.
162. *Серебрянников В.* Ответственность как принцип власти // Свободная мысль. – 1998. - № 3. – С. 16-26.
163. *Соболевська М.О.* Концепція постструктуралістського синтезу в соціології П.Бурдьє: Автореф. дис. ... канд. соціолог. наук: 22.00.01 / Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка. - К., 2003. - 18 с.
164. *Соловьёв А.И.* Политология: политическая теория, политические технологии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 559 с.
165. *Сохань Л.* Філософія життєвого успіху // Дніпро. – 1997. - № 9-10. - С. 130-136.
166. *Старовойтенко Р.В.* Імідж політичної партії як чинник електорального вибору: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка. - К., 2003. - 19 с.
167. *Стегній О.* Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. - № 3. - С. 94-122.
168. *Степаненко В.* Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методологічні аспекти дослідження // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. - № 3. - С. 24-41.
169. *Тахтарев К.М.* Задачи и методы социологии // Вестник МУ. Серия 18. Социология и политология. - 1998. - № 3. - С. 124-149.
170. *Тимошенко Т.С.* Мораль як інтеграційний чинник соціально-політичної стабільності: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 /

Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2004.- 17 с.

171. *Ткаченко Г.* Віра політична // Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / За ред. Б.Кухти. - Львів: Кальварія, 2003. – С. 71.

172. *Токовенко О.* Особистісний потенціал політика як передумова ефективного політичного керівництва // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2001. – № 4. - С. 291-296.

173. *Толыго А.* Интерпретация украинских президентских выборов 1999 // Полис. - № 6. – С. 129-134.

174. *Томенко М.В.* Самоозначення України: від історії до політики (державна стратегія сучасної України в контексті історичної традиції та світового досвіду): Монографія. - К.: „Заповіт”, 1998. – 272 с.

175. *Томенко Н.В.* Итоги парламентских выборов в Украине. Политические ориентации и предпочтения населения // Полис. – 1998. - № 3. - С. 74-81.

176. *Траверсе О.* Політичне лідерство як складова процесу самоорганізації українського соціуму // Політичний менеджмент. – 2006. – Спеціальний випуск. - С. 109-117.

177. *Траверсе О.* Соціальна відповідальність як змістова складова політичного лідерства і політичного керівництва // Людина і політика. - 2004. - № 5. – С. 127-133.

178. *Уорнер У.* Живые и мёртвые. – М.-СПб.: Университетская книга, 2000. - 671 с.

179. *Фарнен Р.* Що означає політичний успіх на “Заході” та “Сході” // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. - № 2. – С. 105-107.

180. *Філософія: Підруч. для вищої школи / За заг. ред. В.Г.Кременя, М.І.Горлача та ін.* – Харків: Прапор, 2004. – 736 с.

181. *Філософія* політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. - 670 с.
182. *Філософія* політики: Підручник / Авт.-упоряд.: В.П.Андрущенко (кер.) та ін.- К.: Знання України, 2003. - 400 с.
183. *Федорова М.М.* Классическая политическая философия.- М.: Изд-во “Весь мир”, 2001. - 224 с.
184. *Холод В.В.* Феномен парapolитики: идеи, свершения, социальные результаты: Монография. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2003. – 504 с.
185. *Храмов В.* Політичний простір // Політологічний словник / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – С. 603-604.
186. *Цыганков А.П.* Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М.: “Интерпракс”, 1995. – 293 с.
187. *Чемякова С.В.* Правляча еліта України: сутність, особливості та протиріччя формування і функціонування: Автореф. дис. ... канд.політ.наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. - Одеса, 2002. – 18 с.
188. *Черкашин К.В.* Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах: Автореф. дис. ... канд.політ.наук: 23.00.02 / Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського. – Сімферополь, 2005. - 19 с.
189. *Шапиро Й.* Моральные основания политики: Учеб. пособ.: Пер. с англ. / Под ред. В.С. Малахова. - М.: КДУ, 2004. - 304 с.
190. *Швери Р.* Теория рационального выбора: аналитический обзор // Социологический журнал. – 1995. - № 2. – С. 43-57.
191. *Штраус Л.* Введение в политическую философию / Пер. с англ. М.Фетисова. - М.: Логос, Праксис, 2000. - 364 с.
192. *Щербинин А.И.* Политический мир во времени и пространстве // Полис. - 1994. - № 6. – С. 142-149.

193. *Энкельманн Николаус Б.* Харизма. Личностные качества как средство достижения успеха в профессиональной и личной жизни: Пер. с нем. – М.: АО „Интерэксперт”, 2000. – 277 с.
194. *Якушик В.* Українська революція 2004-2005 років. Спроба теоретичного аналізу // Політичний менеджмент. – 2006. - № 2. – С.19-36.
195. *Яременко О., Міщенко М.* Політичні уподобання українців як чинник впливу на політичні процеси // Політична думка. - 2000. - № 1. – С.3-18.
196. *Bourdieu P.* Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / Ed. by J.G.Richardson.- New York: Basic Books, 1983. - P. 241- 258.
197. *Giddens A.* The Constitution of Society.- Cambridge: Polity press, 1989. – 324 p.
198. *Jantch E.* The Self-Organizing Universe Scientific and Human Implications of the Emerging Paradigm of Evolution.- New York : Macmillan, 1980.- 354 p.
199. *Lasswell H.D., Kaplan A.K.* Power and Society.- New Haren: Yale University Press, 1950.- 120 p.
200. *Mahoney M.* Partisipatory Epistemology and Psychology of Science.- Cambridge: University press, 1989.- 256 p.